

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

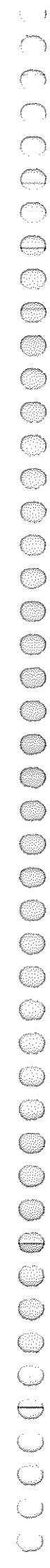
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

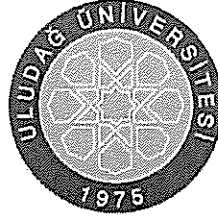
**NATO'NUN AFGANİSTAN'A MÜDAHALESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE
– AFGANİSTAN İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ (2001-2016)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Baburuddin JURAT

BURSA - 2018

T.C.

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

**NATO'NUN AFGANİSTAN'A MÜDAHALESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE
– AFGANİSTAN İLİŞKİLERİNİN İNCELENMESİ (2001-2016)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Baburuddin JURAT

Danışman:

Prof.Dr. İbrahim CANBOLAT

BURSA - 2018

T.C

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda 701416022 numaralı Baburuddin JURAT'ın hazırladığı "NATO'nun Afganistan'a müdahalesi çerçevesinde Türkiye – Afganistan ilişkilerinin incelenmesi(2001-2016)" konulu yüksek lisans tezi ile ilgili tez savunma sınavı, 13.12.2018 günü 10:00-12:00 saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin yeterli/güçlü olduğuna oybirliği ile karar verilmiştir.

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

Uludağ Üniversitesi

Üye(Tez Danışmanı ve Sınav Komisyonu Başkanı)

Prof. Dr. İrfan KAYA ÜLGER

Kocaeli Üniversitesi

Üye

Doç. Dr. Sezgin KAYA

Uludağ Üniversitesi

Üye

Prof. Dr. Yunus YOLDAŞ

Yozgat Bozok Üniversitesi

Yedek Üye

Dr. Öğretim Üyesi Sertaç SERDAR

Uludağ Üniversitesi

Yedek Üye

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “NATO’nun Afganistan’a müdahalesi çerçevesinde Türkiye – Afganistan ilişkilerinin incelenmesi(2001-2016)” başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

13, 12 / /2018

Adı Soyadı : Baburuddin JURAT

Öğrenci No : 701416022

Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler

Programı :

Statüsü : Yüksek Lisans

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 12 / /2018

Tez Başlığı / Konusu: NATO'nun Afganistan'a müdahalesi çerçevesinde Türkiye – Afganistan ilişkilerinin incelenmesi(2001-2016)

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 103 sayfalık kısmına ilişkin, 26/11/2018 tarihinde şahsım tarafından *Turnitin* adlı intihal tespit programından (*Turnitin*)* aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 20'tür.

Uygulanan filtrelemeler:

- 1- Kaynakça hariç
- 2- Alıntılar hariç/dahil
- 3- 5 kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı: Baburuddin Jurat
Öğrenci No: 701416022
Anabilim Dalı: Uluslararası İlişkiler
Programı:
Statüsü: Y.Lisans Doktora

Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT

26. /11/2018

* Turnitin programına Uludağ Üniversitesi Kütüphane web sayfasından ulaşılabilir.

İÇİNDEKİLER

Giriş.....	1
Çalışmanın amacı	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTEN GÜNÜMÜZE AFGANİSTAN'IN SİYASİ VE İDARİ YAPISI

1. AFGANİSTAN'IN JEOPOLİTİK KONUMU	4
2. AFGANİSTAN'IN SOSYAL VE ETNİK YAPISI.....	7
3. AFGANİSTAN'IN SİYASİ VE İDARİ YAPISI	11

İKİNCİ BÖLÜM

AFGAN – TÜRK MÜNASEBETLERİNİN TARİHİ

1. AFGAN- TÜRK MÜNASEBELERİNDE KATKISI OLAN KİŞİLER 14	
1.1. MEVLANA CELALEDDİN BELHİ- RUMİ.....	14
1.2. MAHMUD TARZİ	18
2. CUMHURİYET DÖNEMİ AFGANİSTAN-TÜRKİYE MÜNASEBETLERİ.....	27
2.1. EMANULLAH HAN DÖNEMİ	27
2.1.1. AFGANİSTAN – TÜRKİYE DOSTLUK ANLAŞMASI	28

2.1.2. CEMALPAŞA'NIN AFGANİSTAN'DAKİ FAALİYETLERİ.....	30
2.1.3. EMANULLAH HAN'IN TÜRKİYE GEZİSİ.....	32
2.1.4. İKİNCİ AFGAN – TÜRK MUAHEDENAMESİ	36
2.2. AFGANİSTAN'NIN İLMİ MÜESSESELERİNDE VAZİFE YAPMIŞ BİR GRUP TÜRK UZMANLARI	38
2.3. AFGANİSTAN VE İRAN SINIR ANLAŞMAZLIĞI VE TÜRKİYE.....	42
2.4. ÂDEMİ TECAVÜZ MUAHEDENAMESİ (SADABAT PAKTI).....	43
3- SOVYET İŞGALİNDEN NATO MÜDAHALESİNE AFGANİSTAN – TÜRKİYE MÜNASEBETLERİ(1979-2001)	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NATO'NUN AFGANİSTAN MÜDAHALESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK – AFGAN MÜNASEBETLERİ

1. 11 EYLÜL SALDIRISI VE NATO'NUN AFGANİSTAN'A MÜDAHALESİ	50
2. 2001 SONRASI AFGANİSTAN–TÜRKİYE ARASINDAKİ SİYASİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLER.....	53
2.1. AFGANİSTAN VE TÜRKİYE ARASINDA STRATEJİK ORTAKLIK VE DOSTLUK ANLAŞMASI.....	56
3. ULUSLARARASI GÜVENLİK VE DESTEK GÜÇÜ (ISAF)'IN KURULUŞU.....	63

3.1. TÜRKİYE' NİN ISAF ÇERÇEVESİNDE AFGANİSTAN'DAKİ FAALİYETLERİ	64
3.2. TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL İMAR EKİBLERİ'NE (PRT) KATKILARI.....	66
3.2.1. TÜRK VARDAK İL İMAR EKİBİ.....	68
3.2.2. TÜRK CEVİZCAN İL İMAR EKİBİ.....	70
3.2.3. TÜRKİYE'NİN AFGAN ASKERİ GÜÇLERİNE EĞİTİM ALANINDA KATKISI	71
4. NATO BÜNYESİNDE AFGANİSTAN'DA BULUNAN ÜLKELERE KARŞI AFGAN HALKININ GÖRÜŞ VE YORUMLARI ..	73
5. AFGANİSTAN'DA TİKA FAALİYETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ	81
5.1. SOSYAL ALTYAPILARIN GELİŞTİRİLMESİ.....	82
5.2. ÜRETİM SEKTÖRLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ.....	88
5.3. ACİL VE İNSANİ YARDIMLAR.....	89
6. TİKA'NIN AFGANİSTAN KAMUOYUNDAKİ ALGISI.....	92
SONUÇ.....	94
KAYNAKÇA.....	98

KISALTMALAR

NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ISAF	: Uluslararası Güvenlik Destek Gücü
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı
M.Ö	: Millattan Önce
M.S	: Millattan Sonra
H.Ş	: Hicri Şemsi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
PRT	: İl İmar Ekibi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
SİGAR	: Afganistan'ın Yenidan İnşası Genel Müfettişliği

Özet

Tarihte M.Ö. bininci yıldan 5. Yüzyıl'a kadar Aryana, 5. Yüzyıl'dan 19. Yüzyıl'a kadar Horasan ve 19. Yüzyıl'dan buyana Afganistan¹ olarak bilinen coğrafya, sahip olduğu jeopolitik konumu sebebiyle tarih boyunca birçok devletlerin istilasına uğramıştır. Bunlardan biri de 11 Eylül 2001 saldırılarından sonra ABD başta olmak üzere NATO'nun Afganistan'a müdahalesidir. 11 Eylül 2001 tarihinde ABD'ye dünyanın en büyük terör saldırılarından birisi yapılmıştır. ABD yönetimi, terör örgütüne mensup Usame Bin Ladin'i saldırılardan sorumlu tutarak Afganistan'daki Taliban yönetiminden Usame Bin Ladin'i teslim edilmesini talep etmişlerdir. Taliban yönetimi ret cevabı verince, ABD/NATO 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a "Sınırsız Özgürlük" adını verdiği hava taarruzunu başlatmıştır. Müdahalenin ardından Afganistan'da yeni yönetimin temelini atmak için Almanya'nın Bonn kentinde taraflar bir araya gelmişlerdir. Bonn anlaşması sonucu, Afganistan'ın bugünkü yönetiminin temeli atılmıştır. Çalışmada, NATO'nun Afganistan'a müdahalesi çerçevesinde Türkiye – Afganistan ilişkileri ele alınmıştır. Türkiye 2001 sonrası Afganistan'ın yeniden imarına ve istikrara kavuşmasına bölgesel imar ekipleri, ISAF komutasındaki askeri mevcudiyeti, Afgan polisinin eğitimi ve TİKA'nın proje/faaliyetleri vasıtasıyla destek vermektedir.

Anahtar Kelimeler: Afganistan, Türkiye, 11 Eylül 2001 saldırıları, Taliban, NATO müdahalesi.

¹ Mir Gulam Muhammed Gubar, Afghanistan Dar Masir-e Tarikh, Matbe Mayvand, Jeld 1, Kabil:1384, s.9

Abstract

The geography, Aryana from the millennium to the 5th century BC, Khorasan from the 5th century to the 19th century and known as Afghanistan since the 19th century has been invaded by many states throughout the history due to its geopolitical position. One of these is NATO's intervention in Afghanistan after the September 11, 2001 attacks. On September 11, 2001, one of the largest terrorist attacks in the world was made to the US. The US administration demanded Osama bin Laden responsible for the attacks belonged to a terrorist organization, from the Taliban administration in Afghanistan. When the Taliban administration rejected the US demand, the US / NATO launched an airstrike on October 7, 2001, calling Afghanistan "Unlimited Freedom". After the intervention, the parties came together in Bonn, Germany, to lay the foundation for the new administration in Afghanistan. As a result of the Bonn agreement, the foundation of today's administration of Afghanistan was laid. Turkey provides support after 2001 to attain regional reconstruction teams in Afghanistan's reconstruction and stability, military presence in the ISAF command, the training of Afghan police through the TIKA projects/ activities.

Keywords: Afghanistan, Turkey, 11 September 2001 attacks, Taliban, the NATO intervention.

Giriş

Çalışmanın amacı

Bu çalışmanın temel amacı, NATO'nun Afganistan'a müdahalesi çerçevesinde Afganistan ve Türkiye münasebetlerinin incelemektir. Ayrıca Uzun seneler öncesine dayanan Afgan –Türk dostluğunun incelemekle birlikte, iki ülke halklarının kaynaşmasında büyük katkıları olan ve Afgan halkına Türk dostluğunu ve sevgisini aşıl原因an Mahmud Tarzi, Hz. Mevlana Celaleddin Mohammad Belhi- Rumi ve Afganistan'ın istiklal ilanından önce ve sonrasında Afganistan'a gidip Afgan halkı ile omuz omuza, Afganistan'ın modernleşme hareketlerinde büyük katkıları olan Mehmed Fazlı, Cemal Paşa, Mehmet Ali F. DAĞPINAR vb. gibi bir gurup Türk uzmanı ve mütehassıslarının Afganistan'daki faaliyetlerini değerlendirmektir. Bununla birlikte 11 Eylül 2001 saldırısından hemen sonra Afganistan'a müdahalede bulunan NATO'nun Faaliyetleri ve NATO çerçevesinde Türkiye'nin askeri mevcudiyeti ve Afganistan'da bulunan NATO üyeleri ülkelere karşı Afgan halkının düşünce ve memnuniyeti ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Çalışmanın hazırlanması aşamasından konu ile ilgili gerekli literatür ve saha araştırmaları yapılmıştır. Yerli ve Farsça olmak üzere kitap, dergi, makale gibi farklı dokümanlar incelenerek, ayrıca Afganistan ve Türkiye halklarının kaynaşmasına neden olan mevzularla ilgili Türk – Afgan olmak üzere birçok insanlarla mülakatlar yapılmıştır. Sonraki aşamada veriler analiz edilerek değerlendirmeler yapılmıştır. Kullanılan kaynakların tümü çalışma içerisinde dipnot ve kaynakça kısmında gösterilmiştir.

Bu çalışma giriş ve sonuç kısmı dışında üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümde, Tarihsel süreçten günümüze Afganistan'ın siyasi ve idari yapısı, jeopolitik konumu, sosyal ve etnik yapısı ele alınmıştır. Bu çerçevede, tarihçilerin görüşüne göre beş bin yıllık geçmişe sahip olup tarih boyunca, farklı imparatorluklar ve farklı siyasi sınırlarla tarihte Aryana, Horasan ve en son Afganistan olarak bilinen coğrafyanın bugünkü güncel durumu incelenmiştir. Bu Bölümde, Afganistan "Türktabaları" olarak bilinen Türk boylu Afganların ve çoğunlukla Afganistan'ın kuzeyinde yaşamakta olan Özbekler ve Türkmenlerle ilgili bilgi verilmeye çalışılmıştır.

İkinci Bölümde, temeli çok eski tarihlere dayanan Afganistan ve Türkiye münasebetlerinin geçmişi incelenmiştir. Afganistan Müslüman bir ülke olarak İslam âleminin lideri olan Osmanlı Türkiye'sine karşı hürmeti ve bu dönemlerde kurulan münasebetler ele alınmıştır. Bu çerçevede Afganistan halkına Türk dostluğunu ve sevgisini aşıl原因 ve iki ülke münasebetlerinin bu güne kadar sağlam sürmesinde önemli rol oynayan birçok Türk – Afgan aydınlarının faaliyetleri ele alınmıştır.

Ayrıca, yaşamının önemli bir bölümünü Osmanlı topraklarında geçirmiş ve tahsilini İstanbul ve Şam da yapmış, Afganistan'ın en büyük aydınlarından biri ve Afgan gazeteciliğinin babası olarak da tanınan Mahmud Tarzi'nin Türkiye ve Afganistan arasındaki kardeşlik köprüsünün kurulmasındaki katkısı, aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk ile Afganistan kralı Emanullah Han arasında kurulmuş kardeşlik seviyesinde münasebetindeki rolü incelenerek, Mahmud Tarzi'nin her zaman ilmi ve fenni sahalarda Türk kardeşlerinden istifade etme fikri ve bu sahada Türk vatanseverlerinden doktor, mühendis, ressam ve matbaacı gibi mütehassısları Afganistan'a getirme çabaları üzerinde durulmuştur.

Bu Bölümün son kısmında, Afganistan kralı Emanullah han ve Türkiye Cumhuriyetinin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün kardeşlik seviyedeki ilişkileri incelenerek, 1 Mayıs 1921 tarihinde iki ülke arasında imzalanan Türk- Afgan İttifak Muahednamesi üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede Cumhuriyet döneminde, Afganistan'ın modernleşme çabalarında Türkiye'nin askeri, idari, kültürel, eğitim ve sağlık alanlarında verdiği destekleri ele alınarak Emanullah Han'ın Türkiye gezisi üzerinde durulmuştur.

Üçüncü Bölümde, NATO'nun Afganistan'a müdahalesi çerçevesinde Afganistan – Türkiye ilişkileri ele alınmıştır. Bu çerçevede Türkiye'nin NATO bünyesinde Afganistan'da bulunan askeri mevcudiyeti, Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF) çerçevesindeki faaliyetleri ve Afgan polisinin eğitimi gibi Afganistan'ın istikrara kavuşmasına sağladığı destekler, ele alınmıştır.

Ayrıca 2001 sonrası Afganistan'ın yeniden inşasında Türkiye'nin katkısı, özellikle Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) Başkanlığının Afganistan'daki faaliyetleri değerlendirilmiştir. Bu Bölümün son kısmında ise NATO bünyesinde Afganistan'da bulunan ülkelere karşı Afganların görüşleri ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİHSEL SÜREÇTEN GÜNÜMÜZE AFGANİSTAN'IN SİYASİ VE İDERİ YAPISI

1. AFGANİSTAN'IN JEOPOLİTİK KONUMU

Afganistan Asya'nın merkezi noktasında bulunan bir ülkenin adı olup Çin, Pakistan, İran, Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan'la komşudur. Bu ülke adı geçen altı ülkenin oluşturduğu siyasi sınırlarla, dört yandan Kara ile çevrilmiş olup deniz ile sınırı yoktur. Ülkenin yüz ölçümü 652864 km² olup 30 milyon civarında bir nüfusu olduğu tahmin edilmektedir.² Afganistan dağlık bir araziye ve dört mevsim iklime sahip bir ülkedir. Kışın soğuk, yazın sıcak ve kuru hava hâkimdir. Bu ülke, tarihçilerin görüşüne göre 5000 yıllık geçmişe sahip olup tarih boyunca, farklı devirlerde ve farklı siyasi sınırlarla farklı isimlerle anılmıştır. Aryan, Horasan ve en son Afganistan adını almıştır ki, bugünkü başkenti Kabil şehridir.³

Afganistan, Afgan ve stan kelimelerinden müteşekkildir:

Afgan: 1382 Hicri şemsi tarihli anayasaya göre, farklı milletlerden oluşan bütün Afganistan vatandaşlarını kapsamaktadır.⁴ Ancak kullanımda ise kelimenin anlamı konusunda ihtilaflar bulunmaktadır. Hatta milletler arasında sorunlar yaşanmaktadır. Bir grubun ve önde gelen aydın kesimin düşüncesine göre Afgan kelimesi Peştun anlama gelmektedir. Bu sözcük sadece Peştun milletleri kapsamakta olup Peştun olmayan diğer milletleri kapsamamaktadır. Peştunlar genellikle güney ve doğu bölgesinde, ülkenin merkezinde ve ülke sınırları içinde her yerde dağınık halde yaşamaktadırlar.

Ülkeye hâkim olanlar da üç asırdan beri bu millete mensup kimseler olmuştur. Bu durum ilk olmasa da Afgan kelimesi daha geniş anlamda ve Peştun ırkının dışında Afganistan tebaası olan herkesi kapsadığı anayasaya dâhil edilmiştir. Afgan kelimesini yeniden tanımlayarak ve öncekinden daha fazla genişleterek metnine dâhil eden, ülke

² Afganistan istatistik kurumu, 1396 Raporu, s.1, www.cso.gov.af(04.01.1396)

³ Qanon-e Asasi-i Afghanistan, 1382, Madde, 21

⁴ Qanon-e Asasi-i Afghanistan, 1382, Madde, 4

vatandaşlarının tamamını (Peştun olan ve olmayan ırklar dâhil herkese Afgan ismi) veren ilk anayasa Muhammed Zahir Şah dönemi 1343 Hicri şemsi/ 1964 Miladi tarihli anayasadır. Ondan önce Afgan Peştunların ikinci ismiydi ve o anayasadan sonra ülke içinde ve dışında yaşayan bütün Afganistan vatandaşlarına resmi olarak Afgan ismi verilmiştir. Ancak ırkçı ihtilaflar vb. bir tek kavimden ve onların diğer kavimleri ötekileştirme çabaları, son bir buçuk asırdan beri gözle görülür bir düzeye ulaşmış durumdadır. Bu da Afgan kelimesinin milli kimlik kazanamamasına ve herkes tarafından Kabul görülmemesine neden olmaktadır.

stan, mekan ekidir. Kavim ve taifelerin isimlerine eklenmesiyle mekân anlamına gelir.⁵ Örneğin; Türkmenistan, Tacikistan, Özbekistan, Afganistan vb. Buna göre Afganistan, Afganların yaşadığı yer anlamına gelmektedir. Bu kelimenin ilk kullanım konusunda, bu toprağın adı veya başka bir deyişle ülke isminin Horasan'dan Afganistan'a çevrilmesi hususunda da farklı görüşler mevcuttur.

Bazı gruplar ve ilim ehli bu ülkenin Ahmed Şah Abdâlî (1747-1773) zamanında Afganistan adını aldığını iddia etmektedir. Ancak tarihi belgelere de dayanan diğer bir grubun rivayet ve delillerine göre o tarihten çok sonra Emir Dost Muhammed Han zamanında, başka bir görüşe göre de Emir Abdurrahman Han zamanında Afganistan ismini aldığı ileri sürülmektedir. Her iki rivayet ve iddiayı göz önünde bulundurarak bu hususta ülkenin Afganistan adıyla anılması Ahmed Şah Abdâlî zamanında olsa da toptan bir kullanım ve herkesin kabulü söz konusu olmamıştır. Daha sonra Emir Dost Muhammed Han dönemi ve ülkenin siyasi sınırlarının belirlenmesinden sonra Emir Abdurrahman Han (1880-1901) son olarak Gazi Emanullah Han (1919-1929) zamanında yaygınlaşmıştır. Nitekim bu kelime Gazi Emanullah Han zamanında 1302 /1923 yılında anayasayla ülkeye bu isim verilmiş, resmîyet kazanıp yasallaşmıştır.⁶

Afganistan'ın en alçak yeri Orta Asya sınırını belirleyen Amu Derya'dır. Konumu ve karasal olması ve yüksek rakıma sahip olması nedeniyle ülkenin iklimi kurudur. Hindu

⁵ Ali Akbar Dehkhuda, Loghatnama-ı Dehkhuda, Nasher, Sazman-ı moderyat wa barnama rezze, jeld 16, İnan, 1341 s.1151.

⁶ Bahruddin Shareq, Federalism wa Afghanistan, Entesharaat Andisha-ı Naw, 1390.s.30

Kuş dağının uzantılarının yüksek rakımı ve dereleri ülkenin iklimi üzerinde büyük bir role sahiptir. Bu durum ülkenin birçok bölgesinde kışların sert yazların da sıcak olmasında etkili olmaktadır. Nitekim kuzey ve batı bölgelerinde kışların hava 20 derecenin altında, yazların 45 derecenin üzerine çıkabilmektedir. Tabi ki, ülkenin her yerinde durum aynı değildir. Merkezi konumda olan bölgeler kışların soğuk iken yazların da daha ılımandır. Bunun aksine doğu bölgeleri kışların daha ılıman iken yazların çok sıcaktır. Yağış oranı bölgeden bölgeye değişiklik göstermekte olup yıllık ortalama 250 mm'dir. Kar yağış oranı da Hindu Kuş dağlarında bir metreye ulaşmaktadır. Yağışlarda ve kuzeyden gelen Sibirya'nın soğuk havası etkili olurken sıcaklıkta güneyden gelen Hint okyanusunun sıcak sularının tesirinde kalmaktadır. Atlantik ve Far halici bölgesinin de batıdan batı ve kuzey bölgeleri üzerinde etkisi söz konusudur ve bu durum yağış ve rüzgârın ortaya çıkmasında etkindir.⁷

Afganistan 652864 km²'lik yüz ölçüme sahiptir.⁸ Bir Orta Asya memleketi olan Afganistan Kuzeyden Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan ile doğudan kısa bir mesafede Çin Türkistan'ı, Keşmir ve Pakistan ile güneyde yine Pakistan ile batıda da İran ile komşu bulunmaktadır.⁹

Afganistan, sahip olduğu doğal coğrafyasıyla bölgede özel bir konuma sahiptir. Bu ülke dünyada en eski medeniyet ve kültüre sahip olmanın yanında diğer uygarlıklar, Orta Asya, Hint yarım adası, Çin ve İran gibi büyük ekonomik, kültürel ve jeopolitik bölgelerin arasında yer alması nedeniyle bu ülkeler arasında köprü oluşturmaktadır. Bu nedenle tarih boyunca bölgede özel bir öneme sahip olmuştur. Ancak maalesef belirtmek gerekir ki, bu ülke bölgede sahip olduğu konumdan ekonomik ve kültürel kalkınma anlamında yararlanması gerekirken, bu durum aleyhine dönüşüp zarar görmesine ve büyük bedeller ödemesine neden olmuştur. Bugün Afganistan adıyla müsemma olan ülke bir gün sahip olduğu coğrafi konumu medeniyetlerin kesiştiği nokta ve ipek yolunun ortasında yer alması, çeşitli fikir ve inançların birleştiği, kültür, sanat, dil ile tüccar ve büyük ticaret kervanlarının, hatta dünyanın ilgi duyduğu ülke olmuşken, öteki gün imparator ve

⁷ Karim Popal, Eqlim-e Afghanistan, <http://maihaan.org/?p=2725> (e.t. Augustus 15,2017)

⁸ Afganistan İstatistik Kurumu, a.g.e.s.2

⁹ Mehmet Saray, Afganistan ve Türkler, Kitabevi yayınları, İstanbul ,1997, s.17

istilacıların ilgisini çekmiş ve sahip olduğu her şeyi saldırgan orduların at nalları altında yok olmuştur.¹⁰

Eğer bugünkü Afganistan Makedonyalı İskender veya Moğol ordusu için Hindistan'ın fethedilmesi anlamına gelse de, 19.yüzyıl'da Rusya ve İngiltere için bölgedeki nüfuz ve menfaat payını almaktan ibaret bir yerdir. 20. yy 'da ise dünyanın iki büyük gücü olan Amerika ve Rusya arasında, Orta Asya ve Güney Asya'daki nüfuzunu güçlendirme ve genişletme çabasının kaynağını oluşturmuştur. Afganistan bu konumundan dolayı ağır bedeller ödemiştir. Her savaş ve saldırı büyük bir yıkım ve perişanlık getirmiş ve bu sıkıntıları bertaraf etmek kolay olmamıştır. Dönemin iki imparatorluğu olan İngiltere ve Rusya Afganistan'ı kontrol etmek veya başka bir hedef için Afganistan'dan geçmek için yaptıkları savaşlarda en ağır yenilgileri bu ülkede tecrübe etmişlerdir. Afganlar savaş alanında zafer kazanmalarına rağmen, tarih ve coğrafyanın layık gördüğü neticelerden dolayı bu zaferleri sonuca ulaştırmaya kadir olamamışlardır.¹¹

Böylece Afganistan'ın medeniyetleri ve büyük güçleri birbirine bağlayan konumu, halkı için güven ve asayiş kaynağı olmak yerine büyük güçler ve işgalciler arasında bir çarpışma meydanı ve münakaşaların kaynağı haline gelmiştir. Günümüzde bazı devletler çarpışmaların ve olumsuz rekabetlerin azalması, Afganistan'daki çıkar çatışmalarına mani olmak ve kendi konumlarından olumlu yönde yararlanmak için çaba göstermiş ve göstermektedirler. Ancak bölge ve dünya güçlerinin şiddetli çatışmaları bu emelin gerçekleşmesine fırsat vermemiştir.

2. AFGANİSTAN'IN SOSYAL VE ETNİK YAPISI

Bu ülke farklı milletlerden oluşmuş olup 1382 anayasasında 14 milletin adına yer verilmiştir. Bu yasanın 4.maddesinde, "Afganistan halkı Peştun, Tacik, Hazara, Özbek,

¹⁰ Ali Dost Amiri, Moqadamaye Bar Geopolitic Afghanistan, <http://geo-af.blogspot.com/1390/03/23/post-3/> (23.03.1390)

¹¹Zahir Tanin , Afganistan Der Karn-ı Bistum, Entesharaat-ı Urfan, Tehran ,1384, s.8

ürkmen, Beluç, Paşayî, Nursitanî, Aymak, Arap, Kırgız, Kızılbaş, Göcer, Berahevi vd. kavimlerden müteşekkildir.”¹²

Görüldüğü gibi anayasa 14 milletten bahsederken vd. şeklinde diğer milletleri dâhil etmiştir ki, bu durum milletlerden çokluğuna ve daha fazla olduğuna işaret etmektedir. Bu milletler arasında Peştun, Tacik ve Türk (Özbek ve Türkmen) kavimleri en kalabalık nüfusa sahiptir. Afganistan’da bugüne kadar ülkenin tamamını kapsayan ve sağlam bir nüfus sayımı yapılamadığından, ne milletlerin nüfusu ayrı ayrı açıklanmış ne de ülkenin genelinin nüfus sayısı belirlenmiştir. Bugüne kadar yapılan nüfus sayıları da elde edilen bazı rakam ve tahminlere dayanmaktadır. Bu sebeple her seferinde farklı ve kesin olmayan veriler ortaya konulmaktadır.

Ülkede onlarca yıldır devam eden huzursuzluklar nedeniyle yaşanan göç ve gidiş gelişler de bu belirsizlikleri artırırken bu alanda çalışma yapmayı zorlaştırmaktadır. Her halde farklı verileri ve inişli çıkışlı olan sayımları göz önünde bulundurmak suretiyle ortalama ve kesin olmayan bir ifadeyle Afganistan’ın 30 milyonun üzerinde bir nüfusa sahip olduğunu söyleyebiliriz. Afganistan’ın istatistik kurumunun Hicri 1397 verilerine göre ise Afganistan nüfusu 31,6 milyon tahmin edilmiştir. 16,1 milyonu erkek,15,5 milyonu ise kadındır.¹³

Afganistan halkı dindar olup din onların hayatında çok önemli bir yere sahiptir. İslam dini Afganistan’ın resmi dinidir ve Afganistan’ın resmi adı da Afganistan İslam Cumhuriyeti’dir.¹⁴ Gerçi din ve mezhebe mensup olanların sayısı hakkında kesin bir veri yoksa da halkın %99’u Müslümandır ve Sünnilerin oranı yüzde 70-80 civarında iken çoğunlukla Hanefi mezhebine mensuplardır. Geri kalan Şia mezhepli olup Caferi ve İsmaili fırkalara aittir. Geri kalan yüzde birlik oran ise Hindu mezhebine mensuplardır. Afganistan’ın anayasası din mensuplarını dini merasimler konusunda kanun hükümleri

¹² Qanon-e Asasi-e Afghanistan, 1382, Madde, 4

¹³ Estimated Population of Afghanistan, 2018-2019, CSO Printing press, Kabul , june 2018, s.2.

¹⁴ Qanon-e Asasi-ei Afghanistan, 1382, Madde: 1;2

çerçevesinde serbest bırakmıştır. Ancak hiçbir kanunun İslam dini ve inancına karşı muhalefet edemeyeceğini kabul etmektedir.¹⁵

Din Afganistan halkının nazarında özel bir yere sahiptir. Afganistan halkı birçok görüş ve bakış açısını dine göre değerlendirmektedir. Din, Afganistan'da bakış açısının, davranış ve eylemlerin dayanağı ve kavimlerin birliğinin yegâne kaynağını oluşturmaktadır. Bu sebepten İslam sadece toplumun kültür ve adabının temelini oluşturmakla kalmıyor. Aksine ilahi öğretiler mecmuası olarak, onların bakış açılarını, değerlerinin nizamını ve adap ve muaşeret kanunlarını da tayin etmektedir.¹⁶

Afganistan kozmopolit bir ülke olduğundan doğal olarak birçok dilin de konuşulduğu bir ülkedir. Rivayet ve yazılanlara göre Afganistan'da kırk dil ve iki lehçe vardır. Ancak Hicri 1382 yılı anayasasında sekiz dilden bahsedilmiş, bu yasanın on altıncı maddesi de bu hususu ortaya koymuştur. Bu yasada adı geçen diller şunlardır:

- I. Peştuca,
- II. Darice,
- III. Özbekçe,
- IV. Türkmençe,
- V. Beluçi,
- VI. Paşayi,
- VII. Nuristani
- VIII. Pamiri'dir.

Bunlardan Peştuca ve Darice devletin resmi dilleridir. Devletin resmi yazışmaları bu iki dildedir ve diğer dili konuşanlar istisnalar dışında bu iki dilden birini bilmektedirler. Aslında Peştuca Afganistan'ın güneyinde, güney doğu, merkezi bölgelerde bazı batı bölgelerinde dağınık halde kullanılırken, Darice genellikle kuzey, kuzey doğu, batı, merkezi bölgelerde ve aşağı yukarı her bölgede konuşulmaktadır. Bu

¹⁵ Qanon- e Asasi-e Afghanistan, 1382, Madde: 2;3

¹⁶ Hayatullah Muhammadi, Taser-e Jahani shdan bar farhang-ı Afghanistan, Entesharaat-ı Farhang, Kabul ,1393: .s.28

yasada sözü edilen diğer dillerden Özbekçe ve Türkmençeye gelince, ekseriyetle bu iki dilin konuşulduğu bölgelerde, üçüncü resmi dil konumundadır.¹⁷

Afganistan'da Peştunlar ve Taciklerden sonra üçüncü kalabalık etnik grup Türkler (Özbekler ve Türkmenler) dir. Özbekler ve Türkmenler yoğun olarak Afganistan'ın Kuzey Vilayetlerinde yaşamaktadırlar. Bununla birlikte ülkenin tüm Vilayetlerinde Türk boyları bulunmaktadır. Afganistan'ın Faryab, Cevizcan, Belh, Samangan, Tahar, Seripol, Kunduz ve Bedaşan Vilayetlerinin çoğunluk nüfusunu Türkler (Özbek ve Türkmenler) teşkil etmektedir. Afganistan'ın istatistik kurumunun 1397 Hicri Şemsi yılının verilerine göre Badaşan Vilayetinde 1,017,499, Tahar Vilayetinde 1,053,852, Kunduz Vilayetinde 1,091,116, Samangan Vilayetinde 415,343, Belh Vilayetinde 1442,847, Seripol Vilayetinde 599,137, Cevizcan Vilayetinde 379,833, ve Faryab Vilayetinde 1,06940, kişi yaşamaktadırlar.¹⁸

Afganistan'da yaşamakta olan Özbekler, Türkmenler vb. milletler, Afganistan "Türktabarı" olarak bilinmektedirler. Afganistan'da insanların milletini sorguladığınızda Peştunlar dışında ben Afgan'ım cevabını nadir insanlardan alabilirsiniz. Hangi millettensiniz diye sorulduğunda, Tacik'im, Peştun'um, Türkmen'im, Hazara'yım, Özbek'im, şeklinde cevap vermektedirler.¹⁹

Afganistan "Türktabarı" olarak bilinmekte olan Afganistan Türkleri (Özbek, Türkmen vd.) Afganistan siyasetinde önemli rol oynamaktadırlar. 2001'den sonra geçen tüm Cumhurbaşkanlık seçimlerinde Afganistan Türktabarı oyunu hangi Cumhurbaşkanı adayına verdiyse o aday Cumhurbaşkanı olmuştur. Türk gruplarının içinde en kalabalık olan Özbekler ve Türkmenler, umumiyetle ticaret, ziraatçılık ve sanatçılık yapmaktadırlar.²⁰

¹⁷ Qanon-e Asasi-e Afghanistan,, 1382, Madde: 16

¹⁸ Estimated Population of Afghanistan, a.g.e.ss.3-4

¹⁹ Esedullah Oğuz, Hedef Ülke Afganistan, doğan kitapçılık, İstanbul, 2001,s.39

²⁰ Saray, A.g.e.s 23

3. AFGANİSTAN'IN SİYASİ VE İDARİ YAPISI

Afganistan devleti yürütme, yasama ve yargı olmak üzere üç güçten oluşmaktadır. Ülkenin devlet şekli başkanlıktır. Cumhurbaşkanı iki yardımcısıyla birlikte halkın çoğunluğun oyununun elde edilmesiyle yüzde elli artı bir oy formülü ile seçilir. Her şeyin üzerinde bu üç güç yani devlet yer almaktadır. Cumhurbaşkanı aynı zamanda ordunun başkomutandır. Anayasanın altmışıncı maddesinde bu konuya açıklık getirilmiştir: Cumhurbaşkanı Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin en üst düzeyinde yer almaktadır, yetkilerini yürütme, yasama ve yargı alanlarında bu anayasanın hükümlerine göre kullanacaktır²¹

Devletin bahsi geçen üç gücü şunlardan ibarettir:

I. Afganistan'da yürütme gücü hükümet olarak kabul edilir ve bu güç ülkedeki işlemleri yerine getirme ve kanun ve yasaları uygulamakla sorumludur. Hükümet, bakanlıklardan, başsavcılıklardan, idarelerden, başkanlık (genel müdürlük) ve komisyonlardan oluşmakta olup bunlar bakanlar ve idare başkanları aracılığıyla cumhurbaşkanı tarafından idare edilmektedir. Başsavcılık ve bazı başkanlık ve komisyonlar işlerini yerine getirme konusunda bağımsızdırlar. Bugünkü Afganistan hükümetinde 25 bakanlık ve birçok başkanlık ve komisyonlar bulunmaktadır.

II. Şûra'yı millî olarak da isimlendirilen yasama gücü(Parlamento), en yüksek yasama kurumudur ve ülkede halk iradesinin yansıdığı yer olarak kabul edilmektedir. Bu şura Ulus Şurası ve Büyükler (ihtiyarlar) Şurası olmak üzere iki meclisten oluşmuştur. Ulus şurasının üyeleri doğrudan halktan aldıkları oylarla seçilirken ihtiyarlar şurasının üyeleri kanunda belirtilen usullere göre meclisteki yerlerini alırlar²² Milli şuranın en önemli görevi kanun yapma ve hükümetin icraatlarını denetlemedir. Diğer görevleri de anayasada belirtilmiştir.²³

III. Yargı bağımsız bir kurumdur. Anayasa mahkemesi, istinaf mahkemeleri ve birinci derecedeki mahkemeler bu gücün bölümlerini oluşturur ve yargı faaliyetlerini

²¹ Qanon- 1 Asasi-e Afghanistan, 1382, Madde: 60

²² Qanon-1 Asasi-e Afghanistan, 1382, Madde: 81;82;83

²³ Ayrıntılı bilgi için bkz: Afganistan'ın 2004 Anayasası, <http://www.bbc.com> (e.t. 01.06.1384)

bağımsız bir şekilde gerçekleştirirler. Anayasa mahkemesi en yüksek yargı kurumudur ve ülkenin yargı gücü konumunda yer alır. Afganistan'ın bugünkü anayasa mahkemesi anayasaya göre dokuz üyeden oluşur. Bu üyelerin tamamı cumhurbaşkanı tarafından atanır. Mahkemelerin çalışma şekli ve yetkileri kanunda düzenlenmiştir.²⁴

Afganistan idari yapı yönünden de bölgesel olarak bugün 34 ile bölünmüştür. Vilayetler şunlardır: Kabul, Herat, Balkh, Kandahar, Helmand, Nangarhar, Badakhshan, Badghis, Baghlan, Bamyān, Daykundi, Farah, Faryab, Ghazni, Ghor, Jowzjan, Kapisa, Khost, Kunar, Kunduz, Laghman, Logar, Nimroz, Nuristan, Paktika, Paktiya, Parwan, Samangan, Sar-e Pul, Takhar, Uruzgan, Wardak, Zabul, Panjshir,²⁵ ve her il bir vali tarafından idare edilmektedir. Valiler anayasaya göre cumhurbaşkanı tarafından seçilirler ve devletin illerdeki temsilcisi konumundadırlar. İller ilçelere bölünmüş olup her ilçe bir kaymakam tarafından idare edilmektedir. İlçe sayısı her ilden nüfusuna bağlı olarak farklıdır ve şuan Afganistan'ın idari teşkilatı bünyesinde 364 ilçe bulunmaktadır. Kaymakamlar serbest rekabet şeklinde cumhurbaşkanının onayıyla gerçekleşen sınav neticesinde atanmaktadırlar.

Afganistan'ın siyasi ve idari yapısı Afganistan'ın 2004 yılında yürürlüğe giren anayasası ile belirlenmiştir. Afganistan'da anayasa en üst merci ve hukuk belgesi olarak kabul edilmektedir. Afganistan'da tarihinde ilk anayasa Gazi Emanullah Han döneminde 1923 yılında Nizamname-i Esasi-yi Devlet-i Aliyye-i Afganistan adıyla ortaya konulmuştur.²⁶ Daha sonra Afganistan'ın anayasası birkaç değişikliğe uğrayıp yeniden yazılmıştır.²⁷ Son olarak mevcut anayasa, Kabil'de 1382 yılında 22 Kavs-14 Ceddi (26.Ocak.2004) tarihinde kurulan şura tarafından hazırlanmıştır. Bu anayasa 12 fasıl ve 162 maddeden oluşmaktadır.

Anayasanın On dokuzuncu Maddesinde Afganistan'ın bayrağı da şu şekilde tanımlanmıştır:

²⁴ Afganistan'ın 1382 yılında yürürlüğe giren Anayasasının 7. Bölülümünün 20 Maddesi Yargı ile ilgilidir. Ayrıntılı bilgi için bzk: Afganistan'ın 2004 Anayasası, , <http://www.bbc.com> (01.06.1384)

²⁵ Marefe Mokhtasar-ı Afghanistan, <http://mines.pajhwok.com/di/article-categories/> (01.03.215)

²⁶ Ali Qadiri, Qawaneen Asasi Az Dawray-i- Amanullah khan Ta Emroz, http://www.dailyafghanistan.com/opinion_detail.php?post_id=126681 (E.T.18.10.1391)

²⁷ A.y

Afganistan bayrağı, soldan sağa, dikey ve eşit şekilde yan yana duran siyah, kırmızı ve yeşil renklerden oluşmaktadır. Her rengin eni bayrağın yarısı kadardır ve ortada Afganistan'ın milli arması yer almaktadır. Afganistan'ın milli arması beyaz renkteki mihrap ve minberden ibarettir ve iki kenarında iki bayrak ve ortasında üst bölge kelime-i tevhit ve Allahuekber ibaresi ve batmakta olan güneş ışığı, altında ise Hicri şemsi 1298 tarihi ve Afganistan ibaresi olup ve iki taraftan buğday başağı ile çevrilmiştir.²⁸

Afganistan'da bayrak kullanımı çok eski zamanlara dayanmaktadır ve bayrak farklı devirlerde, farklı renk, şekil ve işaretlerle süslenmiştir. Bugünkü üç renkli bayrak 1928 yılı sırasında Gazi Emir Emanullah Han döneminde belirlenmiş ve 1382/2004 anayasası da armalarını az bir farklılıkla kabul edip yasalaştırmıştır. 2004 Anayasasının diğer bir maddesinde Afganistan'ın milli marşını tanımlamaktadır. Afganistan'ın milli marşı anayasanın 20. maddesine göre Peştuca'dır ve Allahü Ekber zikri ve milletlerin adını içermektedir.²⁹ Bu ülke ilk olarak bağımsızlığını elde ettikten sonra Kral Gazi Emanullah Han zamanında milli marş sahibi olmuş ve bu marş o zaman Sürüd-i Amânî adıyla anılmakta olup Marşın melodisi Recep Bik isminde bir Türk tarafından düzenlemiştir.³⁰ Onun ardından farklı hükümetler farklı milli marşlar oluşturmuş, Farsça veya Peştuca şeklinde farklı melodilerde söylenmiştir.

²⁸ Qanon-e Asasi-e Afghanistan, 1382, Madde: 19

²⁹ Qanon-e Asasi -e Afghanistan, 1382, Madde: 20

³⁰ Ali shir Shahir, Sorud-i milli-i Afghanistan Az shaheen shahi Ta Jumhuri, <http://khabarnama.net/blog/2017/01/11/afghan-national-anthem/>(22.10.1395)

İKİNCİ BÖLÜM

AFGAN – TÜRK MÜNASEBETLERİNİN TARİHİ

1. AFGAN- TÜRK MÜNASEBELERİNDE KATKISI OLAN KİŞİLER

Birçok eserde Afganistan ve Türkiye münasebetlerinin başlangıcı olarak 1921 yılında Moskova’da imzalanan Afgan- Türk Dostluk Anlaşması gösterilmektedir. Hâlbuki Afgan- Türk münasebetleri çok uzun yıllara dayanmakta olup iki ülke arasında çok güçlü tarihi ve kültürel bağlar mevcuttur. Bu bağların kurulmasında ve Türk-Afgan münasebetlerinin bugüne kadar sağlam ve samimi sürmesinde rolü olan kişilerden biri Hz. Mevlana Celaleddin Mohammad Belhi- Rumi’dir. Hz. Mevlana Celaleddin Muhammed Belhi – Rumi, günümüzden 800 yıl önce Afganistan’ın Belh şehrinden Türkiye’nin Konya şehrine yerleşerek iki ülke münasebetinin temelini atmıştır. Daha sonra Mahmud Tarzi, Gazi Emanullah Han, Cemal Paşa, Enver Paşa ve başka birçok Türk uzmanları gibi büyük aydınların katkılarıyla iki ülkenin münasebetleri sıcak ve samimi bir şekilde devam etmiştir.

1.1. MEVLANA CELALEDDİN BELHİ- RUMİ

Hz. Mevlana Celaleddin Muhammed Belhi-Rumi’nin Afganistan ve Türkiye halklarının samimi ve sıcak dostluğunda önemli katkısı olmuştur. Mevlana, Afganistan ve Türkiye dostluğunun bugüne kadar sağlam sürmesinin en önemli sebeplerinden biri olabilir. Mevlana, Türk ve Afgan halkları arasında çok önemli münasebetleri kuran bir beyindir. Afganistan’ın Belh Vilayetinin Belh İlçesinde doğup babası ile uzun bir seyahat sonucu Konya’ya vasil olan Hz. Mevlana, Anadolu’ya mal olmuş ve Türk halkı tarafından sahip çıkılmış müstesna bir değerdir. Mevlana, Afganistan’dan Anadolu’ya gelen ilk fahri Sefir olarak da tanınmaktadır. Halkların gelişmesine mistik unsurlar katmıştır. Bu kabul ile Hz. Mevlana’nın Belh’ ten başlayan seyahatleri sonunda Konya’da mesnevilik öğretisine devam etmiş, Türk halkı tarafından da manevi bir değer verilerek kabul görmüştür.³¹

³¹ Ömer Terzi, “Hz. Mevlana’dan Serdar Mahmud Tarzi’ye 800 yıllık Türk - Afgan dostluğu” [http://www.mahmudtarzi.com/type1.php?menu_id=14\(29.10.2007\)](http://www.mahmudtarzi.com/type1.php?menu_id=14(29.10.2007))

Mevlana Celaleddin 1207(H.604) tarihinde Afganistan'ın Belh vilayetinin Belh ilçesinde doğmuştur. Mevlâna'nın babası Belh şehrinin ileri gelenlerinden olup sağlığında "Bilginlerin Sultanı" unvanını almış olan Hüseyin Hatibi oğlu Bahaeddin Veled'dir. Annesi ise Belh emiri Rükneddin'in kızı Mümine Hatun'dur. Sultânül-Ulemâ Bahaeddin Veled, bazı siyasi nedenlerden dolayı Sultan Muhammet Harezmsah ile arası bozulmuş ve diğer taraftan da yaklaşmakta olan Moğol istilası nedeniyle Belh'ten ayrılmak zorunda kalmıştır.³²

Sultânül - Ulemâ 1216, bazı yazarlara göre ise 1214 yılında aile fertleri ve yakın dostları ile birlikte Belh'ten ayrılmıştır. O zamanlarda Mevlana'nın çocuk yaşlarında olduğu söylenmektedir.³³ Sultanül - Ulema Belh' ten ayrıldıktan sonra ilk durağı Nişapur/Nişabur olmuştur. Nişapur şehrinde tanınmış büyük şair ve Mutasavvıf Feridüddin Attar ile görüşmüştür. Mevlana burada küçük yaşına rağmen Feridüddin Attar'ın ilgisini çekmiş ve takdirlerini kazanmıştır.³⁴

Sultanül - Ulema Nişapur'dan Bağdat'a, Bağdat'tan Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere' ye gitmiştir. Hac ve Peygamber efendimizin kabr-i şeriflerini ziyaretten sonra Şam ve Erzincan'a, oradan da Lârende'ye (Karaman'a) gelip yerleşmişlerdir. Larende'de dört yıl kaldıktan sonra 1228 yılında Konya'ya yerleşmişlerdir. Sultanül - Ulema 1231 Yılında Konya'da ölmüş ve burada defnedilmiştir. Mevlana Celaleddin Muhammed Belhi, Rumi lakabı ile de tanınmaktadır. Mevlana'nın Rumi lakabı ile tanınması geçmiş yüzyıllarda Diyar-i Rum denilen Anadolu ülkesinin Vilayeti olan Konya'da uzun müddet oturması, ömrünün büyük bir kısmının orada geçmesi ve nihayet türbesinin orada olmasındandır. Bu nedenle birçok yazar Mevlana'nın lakabını "Belhi – Rumi" olarak yazmaktadır ³⁵ ki buda Mevlana Celaleddin Muhammed Belhi- Rumi'nin Afganistan ve Türkiye için ortak bir değer olduğunu göstermektedir. Çalışmada Hz. Mevlana Celaleddin Muhammed Belhi-Rumi olarak ifade edilecektir. Çünkü o gerçekten

³² Mevlana Celaleddin Muhammed-ı Belhi, Mesnevi-i Manevi , Arund Yayınları, Tehran, 1385, s.5

³³ Partaw Nadiri, Mawlana Jalaluddin Mohammad Balkhi, Az Balkh ta Qaonya, Entesharaat-ı Anjoman-ı Qalam-ı Afghanistan, Kabul, 1386, s.12

³⁴ Nadiri, A.g.e.ss.13-14

³⁵ Nadiri ,A.g.e.ss.20-24

yaklaşık 800 yüzyıl önce Rum(Anadolu) ile Afganistan'ı, Konya ile Belh şehrini bağlayan müstesna bir değerdir. Yukarıda da ifade edildiği gibi Hz. Mevlana, Afganistan ve Türkiye dostluğunun günümüze kadar samimi ve sağlam sürmesinin en önemli sebeplerinden biridir.

Türkiye, Afganistan'da Mevlana adına birçok alanda faaliyet göstermektedir. Mevlana'nın Afganistan'da doğduğu ve babası Bahaddin Veled'in ders verdiği medresenin restorasyonu Türkiye Afganistan arasında kültür bağı olan Mevlana Celaleddin Belhi-Rumi'ye verilen değerini nişanesi olarak Türk işbirliği Koordinasyon Ajansı (TİKA) Başkanlığı tarafından projelendirilmiştir. Bu proje kapsamında Belh Vilayeti, Belh İlçesi Hoca Gulak Köylülerine yeni yerleşim kurulması projesi 40000 m2 saha üzerinde inşa edilmiştir. Bu proje kapsamında 28 adet ev, 29 adet temiz su kuyusu, stabilize yollar, elektrik şebekesi, bir adet mescit, mescit avlusunda bir adet altı gözlü tuvalet binası, abdesthane, köy giriş kapısı ve çevre duvarı yapılmıştır. Evler ise iki, üç, dört ve beş odalı olarak dört grupta toplanmakta olup 3000 m2 kapalı alana sahiptir.³⁶

Afganistan Cumhurbaşkanı Muhammet Eşref Gani 24 Aralık 2015 tarihinde gerçekleşen Türkiye ziyaretinde "Mevlana Celaleddin Türk - Afgan Kadın Üniversitesi Kampüsü inşası" hakkında niyet beyanı imzalanmıştır. Heyetlerin görüşmeleri sonunda iki ülke cumhurbaşkanı ortak basın toplantısı yapmışlardır. Eşref Gani'ye "aziz kardeşim" diye hitap eden Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, görüşmelerin sonunda 3 anlaşma imzalandığını belirterek, "Bunlardan biri gerçekten beni de duygulandıran Mevlana Celaleddin-i Rumi Türk Afgan Kadın Üniversitesi Kampüsü inşası hakkında niyet beyanı, güzel bir proje, inanıyorum ki Afganistan'da halklarımızın kaynaşmasının çok güzel bir nişanesi, adeta taçlandırma olacak." demiştir.³⁷

Mevlana Celaleddin Türk – Afgan Üniversitesi için yer seçimi ve uygun yerleşke alanının tespiti için çalışmalar başlatılmıştır. İlk incelemelerde " Tap-e- Nader Han" mevkiindeki alanın Mevlana Celaleddin Türk – Afgan Üniversitesi yerleşkesi olarak seçilmesinin uygun olacağı kanaatine varılmışsa da iki ülkeden uluşan heyetlerce Tep-e-

³⁶ Kuzey Afganistan Projeleri, Mezar-i şerif Tika raporu, 's.76

³⁷"Afganistan'ın derdi bizim derdimizdir" [https://www.sabah.com.tr\(e.t.25.12.2015\)](https://www.sabah.com.tr(e.t.25.12.2015))

Nader Khan adlı arazinin yüzölçümünün 18,3 hektar olduğu, söz konusu arazinin birim ve toplam değerinin oldukça yüksek bulunduğu, ancak üniversite yerleşkesi için belirtilen büyüklüğün yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Birçok fakülte, araştırma merkezi ve enstitü ile hizmet vermesi beklenen üniversite alanının ilk etapta çevredeki Ticaret Bakanlığına ait olan araziler, stadyumun çevresindeki kamu arazileri ve Tap-e-Nader Han'ı da içine alacak şekilde asgari 200 hektara çıkarılması ve ayrıca 1.000 hektara kadar ek gelişim alanının ayrılması, projenin yapılabilirliğinin temel koşulu olarak vurgulanmıştır.³⁸

Türkiye tarafından Mevlana Celaleddin Muhammet Belhi - Rumi adına yapılan projelerden bir diğeri de Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) tarafından Pervan Üniversitesinde Mevlana Celaleddin Araştırma Merkezi dir. Mevlana Celaleddin Merkezinin açılışı törenine katılan Pervan Üniversitesi Rektörü Gulam Davut Baha, Mevlana Celaleddin' in Afganistan – Türkiye'nin ortak değeri olduğunu, bu sebepten bu Araştırma merkezin isminin de Mevlana Celaleddin Araştırma Merkezi adlandırıldığını söylemiştir.³⁹ Yüz elli bin dolar bütçe ile tamamlanan bu araştırma merkezi, kütüphane, bilgisayar odaları, laboratuvar solunu ve bir konferans salonundan oluşmaktadır.⁴⁰

Türkiye tarafından Afganistan'da Mevlana Celaleddin Muhammed Belhi –Rumi adına yapılmakta olan böyle önemli eserler/kurumlar bir yandan Hz. Mevlana'nın iki ülke için ortak bir değer olduğunu ve diğer yandan da Mevlana'nın doğduğu ülkeye ve o ülke halkına ne kadar değer verildiğini göstermektedir. Bu eserler gerçekten de Türk - Afgan milletlerinin daha çok kaynaşmasına ve tarih boyunca kardeşçe süren münasebetlerin gelecekte de aynı şekilde devam etmesine sebep olacaktır.

Çalışmada saha araştırması yapmak amacıyla Mevlana'nın Afganistan'da doğduğu Belh köyüne gidilmiştir. Yukarıda bahsedilen Türkiye tarafından kurulan Mevlana Köyündeki insanlar ile görüşülerek onların Türkiye ve kurduğu Mevlana Köyü ile ilgili görüşleri alınmaya çalışılmıştır. Türkiye'nin desteğiyle inşa edilen modern bir eve sahip

³⁸ <http://gayrimenkulgelistirme.fenbilimleri.ankara.edu.tr>(e.t. 26 .11. 2015)

³⁹ Mevnala Celaleddin Araştırma merkezi açıldı www.haberler.com (e.t. 20.07.2018)

⁴⁰ Merkez tah kikatı –e- mavlana dar Danış kah-ı- Parvan Kuşayış yapt.,<https://www.pajhwok.com>(e.t. 20.07.2018)

olan yerli bir adamden bu evleri kim yaptı diye sorduğumda şöyle cevap vermişti: *“Eskiden Mevlana’nın evinin etrafında oturuyordum, onu Türkler yıktı ve bize burada güzel ev yaptı. Mevlana’nın doğduğu evi yeniden yapacaklarmış, çevresinde güzel bir Park yapacaklarmış. Ben Türker’den memnunum çünkü şimdi bizim köyümüzde su, elektrik, her şey mevcuttur.”*

Yaşlı adam ile biraz sohbet ettikten sonra köyün muhtarı ile görüşerek ondan Türkler neden buralara kadar gelip sizlere böyle güzel evler, temiz su kuyusu vb. şeyler yapıyorlar diye sorulduğunda *“Mevlana için, Mevlana’ya değer verdikleri için bize yardım ediyorlar”* diye cevap vermişti. Demek ki Mevlana Celaleddin Belhi- Rumi Türk- Afgan milletlerinin kaynaşmasını ve iki ülke münasebetlerinin bugüne kadar sağlam devam etmesine sebep olan kıymetli bir insandır.

Dolayısıyla, Afganistan ve Türkiye’nin ortak değeri olan Mevlana Celaleddin Belhi Rumi adına ortak konferanslar düzenlenmesi, Araştırmalar yapılması iki ülke dostluğunun devamına yararlı olacağı değerlendirilmektedir. Afganistan- Türkiye münasebetlerinde önemli katkısı olan değer bir isim de Afganistan’da üst seviyelerde görev yapan ve yaşamının önemli bir bölümünü Türkiye’de geçiren Mahmud Tarzidir.

1.2. MAHMUD TARZİ

Mahmud Tarzi, çok eski tarihlere dayanan Türk – Afgan münasebetlerinin en önemli aktörlerinden biridir. Tarzi, bir Afgan aydını olarak Afganistan – Türkiye münasebetlerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Terzi yaşamının önemli bir bölümünü Türkiye’de geçirmiştir. Afganistan’ının en büyük aydınlarından biri olarak tanınan Mahmud Tarzi, aynı zamanda Afgan gazeteciliğinin babası olarak da tanınmaktadır. Mahmud Tarzi’nin Türkiye ve Afganistan arasındaki kardeşlik köprüsünün kurulmasında büyük katkısı olmuştur. Mahmud Tarzi, aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk ile Afganistan kralı Emanullah Han arasında kurulmuş kardeşlik seviyesinde münasebetin de mimarı olarak tanınmaktadır.⁴¹

⁴¹ Süleyman Özmen, ‘‘Afga aydınlanmasının mimarı Serdar mahmud tarzi Han ve anıları’’ Türkiye iş bankası kültür yayınları, istanbul, Temmuz 2013, S.5,12

Mahmut Tarzi'nin dünyaya bakışının şekillenmesinde Türkiye'deki kültürel ortam önemli rol oynamıştır. Afganistan'da devletin en üst seviyelerinde görev yapan Tarzi, Atatürk'ü ve Cumhuriyet'in reformlarını örnek alarak benzerini kendi ülkesi Afganistan'a uygulamaya çalışmıştır.⁴²

Mahmut Tarzi, 23 Ağustos 1865'te Afganistan'ın tarihi şehirlerinden biri olan Gazne'de Gulam Muhammed Han Tarzi yani babasının üçüncü Karısı Saltanat Begüm'den dünyaya gelmiştir.⁴³ Mahmud Tarzi'nin babası Sardar Gulam Muhemmed Han Tarzi, Afganistan tarihinde gerek edebiyat alanında gerekse politik alanında önemli bir isim olarak tanınmaktadır. Sardar Gulam Muhammed Han Tarzi dönemin emiri, Emir Abdurrahman Han (1880- 1901) ile anlaşmazlığa düşmesi sonucu 17 Ocak 1882'de ailesi ile birlikte Hindistan'a sürgüne gönderilmiştir.⁴⁴

Tarzi ailesi, Hindistan'da İngilizler' in kontrolü altında üç yıl kaldıktan sonra 1885 yılının Mart ayı başlarında o dönemde Osmanlı Devleti'ne bağlı olan Bağdat'a gelmişlerdir. 17- 18 kişilik Tarzi ailesi Bağdatlı Nacip ailesi tarafından saygıyla kabul edilmiştir. Mahmud Tarzi'nin Babası Sardar Gulam Muhammed Tarzi, Osmanlı toprakları içinde bulunmaktan ziyadesiyle huzur bulmuştur. Yıllar süren sürgün hayatının ilk durağı olan Bağdat'ta geçirdiği günler, Mahmud Tarzi'nin yeni fikirlerle tanışmasına vesile olması açısından çok önem arz etmektedir. Osmanlı aydınları ve milliyetçileri ile sık sık bir araya gelerek milliyetçilik üzerine faydalı bilgiler edinmiştir.⁴⁵

Mahmud Tarzi Bağdat'ta Osmanlı muallimi olan Hoca Muhammed Efendi'den Türkçe dersler almıştır. Türkçe' ye karşı son derece ilgili olan Mahmut Tarzi, kısa sürede babasının Anadolu seferlerinde ona tercüman ve yardımcı olarak eşlik etmeye başlamıştır.⁴⁶

Gulam Muhammed Han Tarzi, Bağdat'ta bulunduğu süre içinde birçok değerli insanlar ile tanışmış, onlardan dostluk ve saygı görmüştür. Bağdat Valisi Takayyuddin ile

⁴² Rahmanhoca İmamhocayev, "Afgan aydını ve yazarı Mahmut Tarzi ve Osmanlı – Türkiye" Aktaran, Osman Mert. A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı 20, Erzurum, 2002,s.347

⁴³ Ömer Tarzi, " İki Kral Bir Lider" Paloma Yayınevi, İstanbul, 2014,s.49

⁴⁴ Tarzi, a.g.e.s.66

⁴⁵ Tarzi, a.g.e.s.77

⁴⁶ İmamhocayev, a.g.e. s.348

6. Ordu komutanı Hidayet Paşa Gulam Muhammed Tarzi'in İstanbul'a gidip Sultan Abdülhamit'e saygılarını sunması teklifinde bulunmuşlardır. Gulam Muhammed Tarzi de bunun kendisinin kutsal bir görevi olduğunu ve aynı zamanda İslam'ın da halifesi olan padişah hazretlerine şükranlarını belirtmek onuruna nail olmaktan gurur duyacağını ifade etmiştir.⁴⁷

Gulam Muhammet Han Tarzi, Bağdat'ta yaklaşık altı ay kaldıktan sonra oğlu Mahmut Tarzi ile beraber İstanbul'a gelmişlerdir. Babasıyla geçirmiş sürgün yıllarını büyük kısmını kendi elleri ile yazan Mahmud Tarzi, Bağdat- İstanbul yolculuğunu ve Sultan Abdülhamid ile görüşmelerini şöyle anlatıyor:⁴⁸

“Bunun üzerine Bağdat valisinin düzenlediği bir organizasyonla İstanbul'a gitmemiz kararlaştırıldı. Bu eşsiz yolculukta Hindistan'da olduğu gibi yine babama ben eşlik ettim. Yol boyunca birçok tarihi eser ve eşsiz anıtları görme imkânımız oldu. Yolculuk esnasında gördüklerim daha sonra yazdığım şiir ve nesirlerimde bana ilham kaynağı olmuştur. Yolculuğumuzda Türklerin Afganlılara ne kadar yakın ve misafirperver olduklarını da görme imkânımız oldu. Unutamayacağımız bir yolculuk sonunda İstanbul'a ulaştık. Sultan Abdülhamid, bize her çeşit kraliyet hediyeliklerinden armağan etti ve kalmanız için bir devlet evi tahsis etti. Aylık 2000 kuruş uygun gördü ve kaldığımız küçük saray Şam esintileriyle dizayn edildi.

İmparatorluk misafirleri olarak orada kaldığımız iki ay boyunca, birçok bakan, üst düzey yetkili, dini lider ve âlimle tanıştık. Tanıştığımız kişilerin babama gösterdikleri hürmet ve özen beni oldukça duygulandırmıştı. Bu insanlar bize kendimizi evimizdeymiş gibi hissettirdiler. Bunu yaparlarken de samimi olduklarını her halleriyle belli ediyorlardı. Daha önce Rusları ve İngilizleri de benzer şartlar altında tanıyan bizler, aradaki muazzam farkı çok iyi bir şekilde değerlendirebiliyorduk.

Sultan Abdülhamid'le karşılaşmamız hayatımın en özel günü olarak hafızama kaydedilmiştir. Zira hayatım boyunca öncesinde ve sonrasında bu denli etkileyici bir

⁴⁷ Özmen, a.g.e.s. 126

⁴⁸ Özmen, a.g.e.ss.126-127

insanla daha karşılaştığımı hatırlamıyorum. Sultan Abdülhamid, gözlerinizin içine baktığı zaman sanki ruhunuzu ve düşüncelerinizi okuduğu hissini uyandıran insanüstü bir varlık gibiydi. Belki de dünyanın en güzel kenti olan İstanbul'dan ayrılışımızdan önce, babam sultana harika bir şiir hediye etti. Kendi el yazısıyla yazılmış, oyma ve altın kaplamayla dekore edilmiş bir methiye. Sultan Abdülhamid, bu şahane methiyeden oldukça etkilendi. Babamı bu methiye için bizzat tebrik etti ve karşılık olarak 2000 kuruş ödül verdi. 1885 yılının sonlarına doğru bizzat sultan tarafından bize yardımcı olması maksadıyla görevlendirilmiş hizmetkârlar ve muhafızlarla birlikte babamın kalmayı arzu ettiği Suriye'ye gelip Şam'a yerleştik.”⁴⁹

Mahmud Tarzi'nin Babası Gulam Muhammed Han Tarzi, Sultan Abdülhamid'in yanından ayrılırken kendilerine Horasan üslubunda Farsça yazılmış bir de kaside takdim etmiştir. Kasidenin Türkçe'ye aktarımı şöyledir:

Ben iftiharla bu kapıya başvurmuşum ki,

Yüksek felek benim uğruma aferin dedi.

Kâbe hatipleri Abdülhamid Han şamına

"Kanuni imam" ve "gerçek sultan" diye hutbe okurlar.⁵⁰

Gulam Muhammed Han Tarzi ailesiyle birlikte Şam'da rahat bir yaşam sürdürerek oğlu Mahmud Tarzi ile daha çok ilgilenmiştir. Şam, Mahmud Tarzi'nin fikir hayatının gelişiminde önemli rol oynamıştır. 1886 yılının ortalarında Gulam Muhammed Han Tarzi, İstanbul'a ikinci kez gitmiş ve ilk ziyaretinde olduğu gibi Sultan Abdülhamid'in sevgisiyle karşılaşmıştır. Sultan Abdülhamid o sırada Yıldız Sarayı'na bitişik Hamidiye Camii'ni yaptırmaktadır. Gulam Muhammed Han Tarzi, "Hamidiye" Caminin resmini ve o günlerde yapılmakta olan tadilat işleri hakkındaki tarihi eserini (İstanbul sarayının memurlarından

⁴⁹ Tarz, a.g.e.s 76-79

⁵⁰ Geçmişten Günümüze Türk – Afgan İlişkileri, Türkiye Cumhuriyeti, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2009, s. 56

Hacı Ali Bey Efendi'nin yardımıyla) sultana takdim etmiştir. Bunun sonucunda maaşı 3000 kuruşa çıkarttırılmıştır.⁵¹

Gulam Muhammed Han Tarzi, İstanbul'dan Şam'a geri döndükten sonra 1887 yılının sonlarına doğru Mekke'ye hacca gitmiştir. Hacdan döndükten sonra Sultan Abdülhamit'e ithaf etmek maksadıyla bir kitap yazmaya karar vermiştir. 1888 yılı sonlarına doğru tamamlanan "Ahlak-i Hamidi" (Hamidiye Ahlakı) adlı kitabını, Sultan Abdülhamit'e takdim etmek için oğlu Mahmud Tarzi'yi görevlendirmiştir. Mahmud Tarzi kitabı Sultan Abdülhamit'e ulaştırmıştır. Kitap, Sultan'ın büyük hayranlığını ve takdirini kazandırmıştır. Abdülhamit Han da Gulam Muhammed Han Tarzi'nin kendisine yolladığı "Hamidiye Ahlakı" adlı kitabına karşılık maaşını hayatının sonuna kadar 4000 kuruşa çıkarmıştır.⁵²

Mahmud Tarzi, İstanbul'dan Şam'a geri döndükten sonra Sultan Abdülhamit'in emriyle hükümetteki memuriyet görevine başlamıştır. Şam'daki zamanının büyük bölümünü okuyarak, yazarak, çeviri yaparak ve aydın fikirli insanların katıldığı toplantılara giderek geçirmiştir.⁵³ *"Şam'da geçen günlerim eğitimimin temelini oluşturmuştur. Okuduğum kitapların, önemli bilim ve fikir adamlarının değişik ortamlarda aktardıkları değerli görüşlerin, fikri ve siyasi gelişimimde bana büyük katkısı olmuştur."* Mahmud Tarzi, Osmanlı Devlet'ine bağlı olan Bağdat ve Şam'da geçirdiği günlerde, Türk dili üzerinde uzmanlaştıkça hayatının yeni bir dönemi başlamıştır. Türk diline hâkim olan Tarzi, hem Türk hem de Batılı bilimsel ve edebi kaynaklardan faydalanarak büyük bir ilgiyle kendini geliştirmeye başlamıştır. Özellikle ünlü Türk yazarlarından Ahmet Mithat'ın eserleri oldukça ilgisini çekmiştir.⁵⁴

Mahmud Tarzi, "Merhum Ahmed Mithat Efendi" adlı makalesinde ünlü Türk yazarı Ahmed Mithat'ın Türkiye'nin çağdaşlaşmasındaki katkısını hatırlayarak her fırsatta, ilk

⁵¹ Tarzi, a.g.e. s.82

⁵² Tarzi, a.g.e.s.86-87

⁵³ Tarzi, a. g.e.s. 95

⁵⁴ Özmen,a.g.e.s.133

defa onun eserleri ışığında çağdaş ilim, fen ve medeniyet hakkında bilgi aldığını belirtmiştir.⁵⁵

Tarzi, 1895 yılında roman tercüme etmeye başlamıştır. Onun ilk tercüme ettiği roman ise, Türkçe' ye Enver Zeki tarafından tercüme olan "Flora" adlı roman olmuştur. Tarzi 1897 yılında Hasan Fehmi Paşa tarafından yazılan "Devletlerarası Hukuk" adlı kitabı Dari diline tercüme ederek, Afganistan Kralı Abdurrahman Han'a (1880-1901) göndermiştir. Mahmut Tarzi, aynı yıl Ziya Paşa'nın 120 beyitlik bir şiirini de Dari diline tercüme etmiştir. Tarzi, tercümanlık faaliyetine Afganistan'a geri döndükten sonra da devam etmiştir. Fransız yazar Xavier de Montepi'nin (Ahmed Mithat tarafından Türkçe' ye çevrilen) "Paris Faciaları" nı, ünlü yazar Jules Verne'nin "Seksen Günde Devriâlem", "Deniz Altında Seyahat", "Gizli Ada" ve "Balonla Seyahat" adlı eserleri Türkçe' den Dari diline çevirerek 1913-1914 yıllarında yayımlamıştır.⁵⁶

Mahmud Tarzi'nin babası Gulam Muhammed Han Tarzi, ailesiyle birlikte 1882 yılında Hindistan'a sürgüne gönderildikten sonra kendi isteğiyle Osmanlı topraklarında yerleşerek bir daha Afganistan'a dönmemiştir. Sultan Abdülhamit'in sempatisi ve kurduğu iyi ilişkiler nedeniyle Şam, onun için bir huzur kenti olmuştur. Bir Osmanlı gibi çok rahat bir yaşam sürmüştür. 5 Şubat 1901 tarihinde vefat etmiştir. Şam valiliği, resmi bir cenaze töreni düzenlemiş, şehrin bütün eşrafının katılımıyla cenazesi toprağa verilmiştir.⁵⁷

Ekim 1901 tarihinde Afganistan kralı Abdurrahman Han Kabil'de vefat etmiş ve yerine en büyük oğlu Habibullah geçmiştir. Habibullah Han iktidara gelir gelmez babasının zamanında yurtdışına sürülenler ve kaçanlar için 1902 yılında genel af ilan etmiştir. Habibullah Han genel affı yürürlüğe koyarken önem verdiği husus Mahmud Tarzi'yi Afganistan'a geri getirmek olmuştur. Mahmud Tarzi, aydınlar arasında bir önder ve halk nazarında da bir yol gösterici niteliğe sahip bir Afgan aydını olarak tanınmaktadır. Osmanlı

⁵⁵ Süleman Özmen "Bir Afgan aydını olan Mahmud Tarzi Han'ın Türk- Afgan İlişkilerine Etkileri" (http://www.ressjournal.com/Makaleler/187911110_3%20S%c3%bcleyman%20%c3%96zmen.pdf) (e.t.15.12.2017)

⁵⁶ İmamhodayev, a.g.e. s.350

⁵⁷ Tarzi,a.g.e.s.98

topraklarında eğitim almış, Osmanlı vatandaşıyla evlenmiş ve kendini buralarda yetiştirmiş Mahmud Tarzi bir de ülkesini modernleştirme arzusunda olmuştur.⁵⁸

Mahmud Tarzi Sultan Abdülhamit'ten izin alarak 1902 yılın Şubat – Mart ayları içinde Kabil'e dönmüştür. Emir Habibullah Han Mahmud Tarzi'yi sarayda kabul ederek ona saygı göstermiştir. Emir, Mahmud Tarzi'yi 10 ay boyunca misafir ederek ülkelerinin geleceğine dair uzun uzun sohbet etmişlerdir. Mahmud Tarzi'nin üzerinde önemle durduğu konulardan biri de Osmanlı'dan olabildiğince faydalanmak olmuştur. Mahmud Tarzi, Emir Habibullah Han'a Osmanlı Devlet'inden aydın fikirli eğitimciler, doktor ve askeri danışmanlar getirilmesinin faydalı olacağını söylemiştir.⁵⁹

Mahmud Tarzi, Emir Habibullah Han'la Osmanlıdan uzmanlar getirmek ile ilgili yaptığı görüşmesini şöyle özetlemiştir:

“Emir ile görüşmelerim endişelerimi ortadan kaldırdı. Bana olan ihtiramı ve gözleri ile vermiş olduğu saygın ve sevecen his beni rahatlattı. Kendisine iki ülkenin ortak çıkarları için Osmanlı ile daha ciddi ve çoklu ilişkilere girmemizin avantajlarından bahsettim İngilizlerden ve ona bağlı Hindu Kolonisinden fazla bir şey beklenmemesi gerektiğini, aksine onların emellerinin bizi daima kısaçta tutmak olduğunu söyledim. Beni büyük bir dikkatle dinliyordu. Osmanlıdan uzmanlar getirmemiz tezine çok sıcak baktı ve hemen hazırlık yapmamı söyleyerek, “ Muhterem Tarzi sahip, sizin için gerekli evrakları hazırlamalarını hemen emrediyorum. Gidiniz ailenizi ve yakınlarınızı alınız ve memleketinize geliniz. Yeriniz artık burasıdır. Bu arada İstanbul'a gidip bahsettiğiniz konularda devlet ile görüşünüz, onun için de size bir ferman verilecektir. Eminim alicenap Sultan hazretleri de bu işbirliğinden memnun olacaklardır ” dedi.⁶⁰

Mahmud Tarzi, İngilizlerin bütün olumsuz faaliyetlerine ve engellemelerine rağmen 1903 yılının Şubat ayında Şam'a dönerek çalışmalarına başlamıştır. Sonuçta birçok başarılı ve gönüllü uzmanı bir araya getirmiştir. Mahmud Tarzi, Onların Afganistan'a getirtilmeleri için planlar yapmış olsa da başarılı olamamıştır. Afganistan ve Osmanlı münasebetlerinin

⁵⁸ Tarzi, a.g.e.s.114

⁵⁹ Tarzi, a.g.e.s.116

⁶⁰ Tarzi, a.g.e.s.117

gelişmesini istemeyen İngilizler Mahmud Tarzi'nin Şam'daki çalışmalarını dikkatle takip etmiş ve Şam'daki yetkililere, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliği'ne ve Delhi'deki konsolosluga yanlış bilgiler ve raporlar göndererek bu işi sabote etmeye çalışmışlardır.⁶¹

İngilizler, Tarzi'nin elindeki belgenin taklit olduğu ve Emir'in sahte fermanını getirdiğine dair uydurma haberler yayınlamışlardır. Bu yalan haberlere inanan Suriye Valisi, Tarzi'ye çok kızmış ve yardım talebini reddetmiştir.⁶²

Osmanlı Devleti'nin Afganistan'la yakın münasebetler geliştirmesini istemeyen İngilizler Mahmud Tarzi'nin Türk uzmanlarını Afganistan'a getirme çabalarını sadece geciktirebilmiş; engelleyememiştir. Çünkü Mahmud Tarzi, 1908 yılında Emir Habibullah Han'ın kardeşi Nesrullah Han'ın fermanıyla Osmanlı eski devlet adamı olan Hasan Hüsnibek olmak üzere Türkiye'de yaşayan yâda Osmanlı Devleti siyasetine muhalif olan ve yabancı ülkelerde mülteci olarak yaşayan ve bizzat kendisinin tanıdığı bir çok insana mektup yollayıp onları Afganistan'da çalışmak için davet etmiştir. Bu davetler sonucunda Türk uzmanlar Rusya ve İran'dan Kabil'e gelmişlerdir. Afganistan'da çalışmak için gelen Türk uzmanları şunlardır:

Maliyeci Hilmi Fehmi, Doktor Münir İzzet, Eczacı Muhammed, Mühendis Rıza, Baskı Ustası ve Sanatçı Muhammed Fazlı, Albay Hasan Hüsnü ve Hasan Hilmi Efendi.⁶³

Türk uzmanlarının her biri kendi alanlarında kolları sıvayarak ciddi ve dürüst olarak çalışmışlardır. Afganların sevgisini kazanan Türkler aynı zamanda Afganlara da Türkleri sevdirmişlerdir.⁶⁴

Daha sonraları Afganistan'da çalışan Türk uzmanlarının sayısı gittikçe artmıştır. Özellikle bir devlet kurumu olan makinehanede çalışan Türk uzmanları Afganların itibarını kazanmışlardır. Şirkete(makinehanede) bağlı basımevi teknisyenleri Muhammed Hasan

⁶¹ Özmen,a.g.e.s.152

⁶² Tarzi,a.g.e.s.121

⁶³ Tarzi,a.g.e.s.127

⁶⁴ Zeki Sarıhan, " Kurtuluş Savaşımız'da Türk- Afgan İlişkileri" Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002,s.17

Efendi, Muhammed Nadir Efendi ve Muhammed Fazlı Hanlara sadece kendilerine verilen değil, her biri kendi alanında en az beş yerli çırak yetiştirme görevini de almışlardır.⁶⁵

1908 yılında Mahmut Tarzi'nin davetiyle Afganistan'a yardım için gelenler arasında Mehmet Fazlı gibi eğitilmiş Osmanlı gençleri de bulunmaktadır. Mehmet Fazlı bir yıldan biraz fazla bir süre Afganistan'da kalmış ve II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine İstanbul'a dönmüştür. Mehmet Fazlı'nın, Afganistan'a gelişi üzerine Afganistan Emiri Habibullah Han, içinde bulunduğu heyetle birlikte onu huzuruna kabul etmiştir. Bu sırada heyette bulunan Ali Fehmi Bey heyetin vekili olarak konuşma yapmıştır. Ali Fehmi Bey'in konuşması şundan ibarettir:

“Bütün Osmanlıların Afganistan hakkında beslemiş oldukları samimi hislerden ve güzel temayüllerden emin olmalarını Emir Hazretlerinden istirham ederim. Bu samimi duygu ve sevgi, bizleri Afgan kardeşlerimizle birlikte çalışmak ve bu İslam toprağını ikinci vatanımız tanımak için biz aciz kulları bu Müslüman yurda sevk etmiştir” Emir Habibullah Han da karşılık şu cevabi vermiştir:

“Afganistan, Osmanlı Devleti'nin bir küçük kardeşi yerinde ve Doğu siyasetinde sağ kolu gibidir. Bundan dolayı Afganistan'ın kuvvetlenmesi, Türkiye'nin ağırlığının ve görkeminin artmasının asli sebeplerinden biri olabilir. Bu sebeple her Osmanlı'nun böyle büyük bir maksadın meydana gelmesi için son derece samimi bir his ve alicenaplıkla çalışması doğal olup buna güvenim tamdır. Asırlardan beri gaflet ve tembellik uykusuna dalmış İslam kavimlerinin acınası durumlarına çok fazla üzülmekteyim. Biz öyle olmayalım. İslam'ın ve İslam âleminin ilerlemesi, yükselmesi ve hakiki İslam medeniyetinin yayılması için hiçbir çaba ve gayreti esirgemeyeceğime sizler de emin olunuz. Vatanım İslam vatanıdır. Hep birlikte çalışalım. Tanrı gayrete bakar.”⁶⁶

⁶⁵ Rahmanhoca İmamhocayev; “Afganistan ve Türkiye”, A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 17, 2001, s. 265

⁶⁶ Mehmet Fazlı; Afganistan'da Bir Jöntürk, Mısır Sürgününden Afgan Reformuna. Çeviren, Kenan Karabulut, Yaylacık Matbaacılık, İstanbul 2007, s. 59 - 60.

2. CUMHURİYET DÖNEMİ AFGANİSTAN-TÜRKİYE MÜNASEBETLERİ

2.1. EMANULLAH HAN DÖNEMİ

Emanullah Han'ın kayınpederi Mahmud Tarzi'nin girişim ve katkılarıyla kurulan Türk-Afgan dostluk köprüsü, Emanullah Han ile Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olan Mustafa Kemal Atatürk'ün kişilikleriyle daha da ileri noktalara taşınmıştır. Emanullah Han, 1892 yılında Afganistan'ın Pagman şehrinde Dünya'ya gelmiştir. Babası Emir Habibullah Han, 20 Şubat 1919'da suikast sonucu öldürüldüğünde, Emanullah Han Kabil'de kral naibi olarak bulunmaktadır. Amcaları Serdar Nasrullah Han ile İneytullah Han'ın karşı koymalarına rağmen, Emanullah Han kendini Afganistan'ının emiri olarak ilan etmiştir.⁶⁷

Krallık tahtına geçen Emanullah Han, Hindistan'daki İngiliz valisine bir mektup göndererek Afganistan'ın bağımsızlığını istemiştir. Bu konudaki görüşmeler Afganistan ile İngiltere arasında ilan edilmemiş bir savaşın başlamasına yol açmıştır. Bağımsızlık Savaşı olarak da adlandırılan Üçüncü Afgan-İngiliz Savaşı sonucunda Ravalpindi Ateşkesi (8 Ağustos 1919) ve Kâbil Antlaşması (22 Kasım 1921) imzalanarak Afganistan bağımsızlığını ilan edilmiştir.⁶⁸

Afganistan'ın istiklalini ilan ettikten sonra Emir Emanullah Han ülkesini ilerletmek ve geleneksel yalnızlığını sona erdirmek için bir çağdaşlaşma hamlesi başlatmıştır. Büyük ülkelerle diplomatik ilişkiler kurmak isteyen Emir Emanullah Han Dışişleri Bakanlığına kayınpederi Mahmud Tarzi'yi getirmiştir. Afganistan'ın İstiklalini kısa zamanda diğer devletlere tanıtmak istemiştir. Nitekim Mahmud Tarzi, Afganistan'ı tanıtmak için Muhammed Veli Han başkanlığında bir heyeti Rusya ve Avrupa devletleri nezdine göndermiştir. Muhammed Veli Han, Moskova'ya varır varmaz Sovyetlerle bir araya gelmiş ve sonucunda iki taraf da birleşik istiklalini tanımaya karar vermişlerdir. Böylece Afganistan'ı ilk tanıyan ülke Sovyet Rusya ve Sovyetleri de ilk tanıyan devlet Afganistan

⁶⁷ Aliye Yılmaz, "Emanullah Han'ın Islahatları ve Atatürk" SDÜ fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Mayıs 2010, Sayı: 21, ss.155-165.

⁶⁸ Yılmaz,a.g.m,s.156

olmuştur. Moskova'da bulunan Afgan heyeti 28 Şubat 1921'de Sovyetlerle İlk Rus – Afgan anlaşmasını da imzalamıştır.⁶⁹

Rus – Afgan anlaşmasının imzalanmasından üç gün sonra, yani 1 Mart 1921 tarihinde Afgan heyeti ile Türk sefaret heyeti arasında ilk Türk–Afgan dostluk anlaşması da Moskova'da imzalanmıştır.⁷⁰

2.1.1. AFGANİSTAN – TÜRKİYE DOSTLUK ANLAŞMASI

Türk–Afgan dostluk anlaşması Moskova'da bulunan Türk delegeleri Yusuf Kemal ve Rıza Nur beylerle Afganistan'ın Moskova'da bulunan heyeti Muhammed Veli Han arasında imzalanmıştır.⁷¹

On maddeden oluşan ilk Türk – Afgan anlaşmasının Metni şöyledir:

Madde 1. “Çok şükür, bir bağımsız hayat süren Türkiye Devleti, en samimi ve vicdani bağlar ile bağlı bulunduğu yüce Afgan devletini tam ve gerçek anlamıyla bağımsız tanımayı bir görev bilir.

Madde 2. “Taraflar, bütün Doğu milletlerinin tam serbestlik ve özgürlük ve bağımsızlık hakkına sahip olduklarını, istediği hükümet biçimi ile kendini yönetmeye özgür olduğunu, Buhara ve Hive Devletlerinin bağımsızlığını tanırlar.

Madde 3. “Yüce Afganistan Devleti, yüzyıllardan beri İslamiyet'e önderlik ve ona üstün görevler yapmış olan, hilafet dünyasını elinde tutan Türkiye'nin bu alanda lider olduğunu, bu fırsattan yararlanarak da açıklar.

Madde 4. “Bağıtlı taraflardan biri, Doğu'yu istila ya da sömürge yapma siyasetini izleyen herhangi bir emperyalist devlet tarafından ötekine yapılacak saldırıyı bizzat kendine yapılmış sayarak elindeki araçlar ve olanaklarıyla onu püskürtmeyi kabul eder.

Madde 5. “Bağıtlı taraflardan her biri, ötekinin anlaşmazlık içinde bulunduğu üçüncü devletin çıkarlarına uygun ya da öteki bağıtlı tarafın çıkarlarına zararlı herhangi bir

⁶⁹ Mehmet Saray, “Dünden Bugüne Afganistan” Boğazçi Yayınları, İstanbul: 1981,s.132,137.

⁷⁰ Saray, a.g.e.ss.137-138

⁷¹ Özmen, a.g.e.s.59

devletlerarası anlaşma ve sözleşme yapmamayı ve herhangi bir devletle anlaşma imzalayacağı zaman öteki tarafa haber vermeyi yükümlenir.

Madde 6. “Bağıtlı taraflar aralarındaki ekonomik ve ticaret ilişkilerinin ve konsolosluk işlemlerinin düzenlenmesi için gerekli sözleşmeleri ayrıca yapacaklar ve şimdiden birbirlerinin başkentlerine büyükelçi göndereceklerdir.

Madde 7. “Taraflar iki ülke arasında düzenli ve özel postalar kurarak siyasal durumları ile eğitim, ticaret vb. durumlardan ve her türlü gereksinim ve isteklerinden, karşılıklı ve en ivedi olarak birbirlerine bilgi vereceklerdir.

Madde 8. “Türkiye, Afganistan’a kültürel yardım, öğretmen ve subay göndermeyi ve bu öğretmen ve subayların en az beş yıl görevde kalmasını ve bu sürenin bitiminde, Afganistan isterse yeniden bir öğretmen kurulu göndermeyi yükümlenir.

Madde 9. “Bu anlaşma en kısa sürede onaylanacak ve o andan başlayarak yürürlüğe girecektir.

Madde 10. “Bu anlaşma iki örnek olarak Moskova’da düzenlenmiş ve tarafların temsilcileri tarafından imza edilmiştir. Anlaşma 1339 hicri, Cemaziyülahırın 21. gününe rastlayan, 1337 yılı Martının birinci Salı günü imza edilmiştir.⁷²

Afganistan – Türkiye arasında Moskova’da 1 Mart 1921’de imzalanan dostluk anlaşmasının vasıtasıyla iki ülke arasındaki ilişkiler resmi diplomatik bir zemin kazanmıştır. Anlaşmanın ardından Afganistan Türkiye’ye Ahmet Han başkanlığında bir elçilik heyet göndermiştir. Heyet Hopa’dan Türkiye’ye giriş yaparak, Trabzon ve Samsun’da törenlerle karşılanmıştır. 21 Nisan 1921 günü Ankara’ya ulaşan elçilik heyeti 25 Nisan 1921 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul edilmiştir.⁷³

⁷² Sarıhan , a.g.e.ss.122-123

⁷³ Kubilayhan Erman, “ Türk Milli Mücadelesinin Gizli Cephesi Afganistan” gece kitaplığı, İstanbul, 2015, s.169

Afganistan – Türkiye dostluğunun günümüze kadar sağlam sürmesinde önemli katkıları olan ve 1920 - 1921 yıllarında, Türkistan ile Afganistan’da faaliyet gösteren iki Türk; yani Cemal Paşa ve Enver Paşalardan da bahsetmek gerekir.

2.1.2. CEMALPAŞA’NIN AFGANİSTAN’DAKİ FAALİYETLERİ

Osmanlı Devletinin Birinci Dünya Savaşı’nda yenik çıkmasından sorumlu tutulan Başbakan Talat Paşa, Harbiye Bakanı ve Başkumandan Vekili Enver Paşa, Bahriye Bakanı ve eski Dördüncü Ordu Kumandanı Cemal Paşa 1918 yılının Kasım ayında bir Alman denizaltısıyla Türkiye’yi terk ederek Odesa’ya geçmişlerdir. Oradan da trenle Berlin’e ulaşmışlardır. Cemal Paşa bir süre Berlin’de kaldıktan sonra şehrin içinde bulunduğu kargaşa nedeniyle Münih’e geçmiş ve oradan da Afganistan’a gitmeye karar vermiştir.⁷⁴

Cemal Paşa, yanında Doktor Bahaeddin Şakir ve Bedri Beyler olduğu halde 18 Mayıs 1920’de Rusya’ya hareket etmiş ve 27 Mayıs 1920’de Moskova’ya ulaşmıştır.⁷⁵ Camal Paşa bir süre sonra Afganistan ve Hindistan Müslümanlarına yardımcı olmak gayesiyle 14 Türk subayı, 9 Türk neferi(eri) bir Taşkentli Türk ve bir de Hintli Kâtip ile birlikte önce Taşkent’e ardından da 1920 Eylülünde Afganistan’a geçmiştir.⁷⁶ Afganistan’a ulaştıktan sonra, Cemal Paşa ve ekibinin Emir Emanullah Han ile yaptığı görüşmeler neticesinde, Afganistan’ın İngilizlere karşı açık bir düşmanlık politikası sürdürmemekle beraber, Sovyet Rusya ile ortak bir politika takip etmesi konusunda uzlaşmaya varılmıştır. Ancak Emir Emanullah Han bu siyasetin takip edilebilmesi için bazı şartlar da ileri sürmüştür. Bu şartlar: İngiltere’nin muhtemel bir saldırısına karşı Afganistan’ın güney sınırlarının tahkim edilmesi, İngilizlerin muhtemel bir savaş ekonomisi uygulamasına karşı Afganistan’ın gümrük gelirlerinde oluşabilecek açıkların telafi edilmesi, Afganistan ordusunun ülke savunmasını sağlayabilecek şekilde teşkilatlandırılıp düzenlenmesi, silahlandırılması ve donatılmasıdır.⁷⁷

⁷⁴ Erman, a.g.e.ss.181-182

⁷⁵ SarıHan, a.g.e.s.68

⁷⁶ SarıHan,a.g.e.s.77; Saray,a.g.e.s.141

⁷⁷ Erman, a.g.e, s.188

Afganistan ordusunu yeniden tanzim etme görevini üstlenen Cemal Paşa, kısa zamanda Afgan ordusuna modern bir hava getirmiştir. Özellikle beraberinde getirdiği Türk zabıtlarının yardımı ile örnek bir alay kurdu muştur. Bunun bütün kumanda heyeti Türklerden teşkil olmuştur. Bunun yanı sıra başka bir Harp Okulu açılmış, Harbiye Dairesi, Harbiye Bakanlığı haline getirilerek şubelere ayrılmıştır. Aynı zamanda birçok adli ve idari kanun yaptırmış ve kabul ettirmiştir. O zamanki bütçe kanunu Cemal Paşa'nın çabalarıyla oluşturulan kanunlardan biri olarak bilinmektedir.⁷⁸

Cemal Paşa o dönemde Afganistan'ın başkenti Kabil'de bir tercüme bürosu da açtırmıştır. Böylelikle askeri heyetin yanlarında bulundukları talimnameler Türkçeden Afgan diline tercüme edilmiş ve Afgan ordusunun hizmetine sunulmuştur. Bu büronun diğer bir işlevi de dünya olayları ve özellikle Anadolu'da devam eden Milli Mücadele ile ilgili haberlerin dünya basını esas alınarak tercümesinin yapılması ve Emir Emanullah Han ile diğer devlet adamlarına gönderilmesi olmuştur.⁷⁹

Cemal Paşa, Afganistan'dan ayrıldıktan sonra gittiği Rusya ve bazı Avrupa özellikle Almanya ve Fransa ülkelerinden Afganistan için silah ve askeri malzeme temin etmeyi amaçlamıştır.⁸⁰ Cemal Paşa, Avrupa ülkelerinin özellikle Almanya ve Fransa'nın Afganistan'ı tanınması hususunda girişimlerde bulunmuş ve bunu sağlamıştır.⁸¹

Cemal paşa Almanya ve Fransa'da yaptığı temaslar sonrasında Moskova'ya geri dönmüştür. Ama Afganistan'a gidememiştir. Bunun sebebi, Enver Paşa'nın Orta Asya'da giriştiği Bolşevizm'e ve yenilikçilere karşı fiili harekete geçmesidir. Cemal Paşa 21 Temmuz 1922 günü Tiflis'te, sokakta iki yaveriyle birlikte Ermenilerin suikastı sonucu öldürülmüştür.⁸² Böylece Cemal Paşa ve arkadaşlarının Afgan ordusunda başlattıkları modernleştirme yarıda kalmıştır. Ancak 1 Mart 1921'de imzalanan Türk – Afgan Dostluk

⁷⁸ SarıHan, a.g.e, s.83

⁷⁹ Erman, a.g.e, ss. 191-192

⁸⁰ Erman, a.g.e, s.195

⁸¹ SarıHan, a.g.e, s.97

⁸² Sarıhan, a.g.e s.102

Anlaşmasının şartları, Türklerin Afganistan'ın ilerleyip kuvvetlenmesine yapmakta olduğu yardımların devamını sağlamıştır.⁸³

Türkiye'yi Afganistan'a kardeş ve dost bir ülke olarak gören Emir Emanullah Han Türkiye'nin yardımı ile Afganistan'ın medeniyet seviyesini yükseltmek gayesiyle büyük bir yenilik ve ıslahat hamlesine girişmiştir. Bunun için de işe önce, maariften başlamıştır. Avrupa ve özellikle Türkiye'ye tahsil için birçok Afgan gencini göndermiştir. Emir Emanullah Han, Afganistan'da başlattığı bu öğrenme ve yenilik seferberliği devam ederken, diğer memleketlerdeki gelişmeler bizzat yerinde görmek ve mümkün ise oralardan teknisyen ve âlimler getirmek ümidiyle 1927 Aralığı sonlarında bir dünya turuna çıkmıştır.⁸⁴

Emir Emanullah Han ve heyeti önce Karaşi'ye oradan 14 Aralık 1927'de Bombaya geçmiş, 17 Aralık'ta Mısır'a varmıştır. 26 Aralık'ta Mısır'ın Said limanına, oradan trenle Kahire'ye geçmiştir. 3 Ocak 1928'de İtalya'nın Napoli kentine, oradan trenle 8 Ocak'ta Roma'ya varmıştır. 12 Ocak tarihinde Papa tarafından da kabul edilen Emir buradan ayrılarak Fransa'ya hareket etmiştir. Daha sonra Belçika ve İsviçre ziyaretlerinden sonra 20 Şubat'ta Almanya'ya geçen heyet burada uzun süre kalıp temaslarda bulunmuştur. Emir Emanullah Han tarihi yerleri gezmek yerine askeri tesisler, fabrikalar ve eğitim kurumlarını görmeyi tercih etmiştir. Emir Emanullah Han ve heyeti daha sonra Polonya üzerinden Sovyetler Birliği'ne geçmişlerdir. Nihayetinde burada on beş gün geçiren Afgan Heyeti 18 Mayıs'ta Kırım'dan Türkiye'ye hareket ederek yaklaşık iki hafta sürecek Türkiye gezisine başlamıştır.⁸⁵

2.1.3. EMANULLAH HAN'IN TÜRKİYE GEZİSİ

Emir Emanullah Han 1928'in Mayıs ayında Türkiye Cumhuriyeti'ni ilk ziyaret eden devlet adamı olmuştur. Emir Emanullah Han'ın Türkiye ziyareti Mustafa Kemal Paşa

⁸³ Saray, a.g.e.s.147

⁸⁴ Saray, a.g.e.s.149

⁸⁵ İlbeyi Özer, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk resmi konuğu Afgan kralı Amanullah Han'ın Türkiye ziyaretinin Türk basınındaki yansımaları, Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/11 Fall 2013, p. 279-291, Ankara – Türkiye, s.283

tarafından çok alaka ve büyük bir sevgiyle karşılanmıştır. Mustafa Kemal Paşa Afganistan Emiri Emanullah Han ve Kraliçe Süreyya şerefine verilen ziyafette, Türk milletinin Afgan milleti için duygu ve düşüncelerini şöyle dile getirmiştir:

“Kral Hazretleri,

Türk Milleti ve Cumhuriyet Hükümeti ve ben, zat-ı hükümdarilerini ve kraliçe hazretlerini Türkiye’de görmekle pek ziyade mesrur ve memnunuz. Kabil’den hareket buyrulduğu günden beri, seyahati hükümdarileri safahatını, büyük alaka ve iftiharla takib ediyor ve umumi bir iştihak ve tahassürle memleketimizi teşriflerine intizar ediyorduk. Bugün kardeş Afgan milletini, asil ve kıymettar şahıslarında temsil eden, biraderi hassım Kral Hazretlerini ve muhterem Kraliçe Hazretlerini hükümet merkezimiz Ankara’da Türk Milleti ve Türk devleti namına şahsan selamlamakla bahtiyarım.”

Huzzar-ı kirami;

“Afgan milleti ile menşei Orta Asya olan ecdadımız arasındaki münasebetler ve uhuvvet rabitaları pek kadımdır. Tarihin silinmez sahifeleri, o münasebetlerin ebedi hatıraları ile doludur. İki kadim ve kahraman milletin, bugünkü evlatları, bizler, medar-ı intibah olan o sahifeleri, büyük alaka ile mütalaa etmeliyiz. Orada Afgan milletiyle Türk milletinin bir safta, yanyana, aynı gayeye yürüdüğü ve müşterek şanlar ve zaferler kazandığı görülecektir. İşte , bugünkü Afgan ve Türk milletleri, sayısız asırların ve büyük kıt’aların içine hatıralar ve an’aneler salan büyük milletlerin evlatlarıdır.

Tarihin ne garip tecellileri, dünya hadiselerinin ne manidar tesadüf ve müşaheretleri vardır. Zat-ı hükümdarileri, 1919’da kahraman Afgan milletinin başında olarak Asya’nın ortasında istiklal içi mücadeleye atılırken biz de aynı tarihte, burada Avrupa’nın şarkında, bütün medeni cihanın piş-i enzarında, istiklal ve hürriyetimize vurulan darbelere, göğüslerimizi siper ederek döğüşüyorduk. Size ve bize çektirilen bunca alam-u ıztırabatdan bahse hacet yoktur. Yalnız, istiklal ve hürriyet aşığı milletler için o ıztırab anları, o ıztırab sebepleri, o ıztırab amilleri, teyakkuz ve intibah medari olmak üzere daima tahattur olunmalıdır.

Afgan milleti ile Türk milletinin tarihi olan uhuvvet rabitalarını tarsım- u te'yid eden başlıca amili de, her iki milletin, şerefli mevcudiyetleri ve ali mefkûreleri için istiklal ve hürriyet prensibine, aynı kuvvet ve imanla sarılmaların da aramalıdır.

İstiklal ve itibarını cihana tanıtmaq evsaf, liyakat ve kudretinde olan milletlerin, medeniyet yolunda da seri ve muvaffak adımlarla ilerlemek istidatları, teslim olunmak lazımdır. Fitri istidat ve liyakati, inkişaf ve itilaya mazhar olmuş milletler, medeniyetin bugünkü terakkilerinden feyiz ve ilham almış münevver evlatları saik ve delaletleriyle, mazide fevt ettikleri fırsatların tevlid ettiği teahhuratı telafî çaresini bulmakta geçikmezler. Bu hususta hey'et-i içtimaiyyeye hüsn-i delaletin müessir olduğunda şüphe yoktur.

Asil Afgan milletinin başına geçer geçmez, yalnız millet ve memleketinize istiklal-i tam kazandırmakla iktifa etmediniz, Memleketinizi bugünün terakkıyatıyla mütenasip bir surette, ihya ve ilaya başladınız. Devletinizin teşkilatını tanzim ettiniz. Cesur ve kahraman ordunuzu yeniden tensik u tarsin buyurdunuz. Maarif işlerinde mühim hatveler attınız. İçtimai hayatta, mahsus hamleler gösterdiniz. Bütün bu şuurlu ve ruhlu icraat ve faaliyet ülkenizin ve milletinizin mamuriyet ve medeniyet sahasında, layık olduğu yüksek mevkie suud zamanının gecikmeyeceğini zamindir.

Kral Hazretleri! Medeni ve teceddüt-karene ıslahat yolundaki faaliyet ve mesainizin ne Kadar huzur ve sükûn istilzam ettiğini takdir ve buna mazhariyetinizi samimiyetle temenni ederim. Gerçi Afganistan'ın coğrafi vaziyeti ve bu sebeple devletinizin siyasi şeraiti mühim, ciddi ve naziktir. Tarih, bu ehemmiyet ve nezaketin, içinde bulunulan şerait ve ahval ne olursa olsun; bir an nazar-ı dikkatten dur tutulmamasını amirdir. Hatta vehim ve vesveseyle! Fakat derakap beyan etmeliyim ki, Afganistan'ın Hindu Kuş'u ile çetin ve sert tabiatı ve Afgan milletinin müspet zekâ, cesaret ve kahramanlığı ve bilhassa Afgan devletinin mümtaz hükümdarının yüksek şahsiyeti, her türlü ihtimalin karşısında katiyet ve kudretle yükselen bir abidedir. Biz bunu biliyoruz ve kalbi hislerle takdir ediyoruz.

Sizi ve milletinizi ve memleketinizi cidden seven Türk milletinin reisi olarak, samimen arz edeyim ki, Afganistan'ın maddi ve manevi terakki ve tealisi yolundaki teşebbüslerinizin, az zamanda husulpezir olduğunu görmek, bizim ahassı amalimizdir.

*Muvaffakiyetinizin muhakkak olduğuna itminanımız katidir. Bu hususta, bir kardeş millete, tabiaten teveccüh eden vazife ve mükellefiyetleri, Türk devleti, istiaatı dairesinde ifaya şitaban olmaktadır.*⁸⁶

*Afganistan'ın kıymetli hükümdarı Emanullah Hazretleri, İstikbalin yüksek ufuklarından tulua başlayan güneş, asırlardan beri ıstırap çeken milletlerin taliidir! Bu taliin artık bir daha siyah bulutlara bürünmemesi, milletlerin ve onların pişvalarının ihtimam ve fedakârlığına vabestedir. Afgan devletinin ve zikudret hükümdarının ve pek muhterem Kraliçe Hazretlerinin tali tealisi parlak olsun!”*⁸⁷

Afganistan Kralı Emanullah Han, Mustafa Kemal Atatürk konuşmasını bitirdikten sonra Afgan milleti ile Türk milleti arasındaki kardeşlik bağlarını şöyle dile getirmiştir:

“Aziz ve âlicenap kardeşim,

Aziz Türkiye toprağına muvasalat ve mümtaz zatınız ve biraderiniz Türk milletiyle vukua gelen mülakat münasebetile duymakta olduğum nihayetsiz kalbi sürurumu zaptedemiyorum. Tabiat dâhil bu iki milletin yeni hayatının tarihini bir zamandan başlatıyor. Yani Afgan milleti şerefli bir hayat istihsal etmek için benim emrim altında müttehid-ül kerime olarak mesai ibrazına başladığı zaman necib Türk milleti dahi bergüzide ve dana zatınızın rehniimalığıyla hukuk-u meşruasını istirdat için merdane mücahedeye kıyam etmiş idi. Vuku bulan milli mesai hiçbir asırda neticesiz kalmadığı gibi bu iki gayyur milletin mücahedeleri de menfaatle dolu neticeler intac eyledi. Ve bu iki millet mevcudiyetlerini ve yaşamak haklarını medeni dünya muvacehesinde ispata muvaffak oldular Biz iki birader ve refik-i mesaiyiz ve bu iki kardeş milletin mukadderatı atiye sefinesini idare ve memleketlerimizde asr-ı hazır terakkiyatını istihsal için makasid ve vezaif sahibiyiz. Afgan milleti kendine biraderlik noktai nazarından teveccüh eden vazifelerin ifasına istitadı derce müheyyadır.

⁸⁶ Saray,a.g.e.ss.149-151

⁸⁷ Atatürk'ün 28 ocak 1923 Tarihinde İzmit'te Halka verdiği demeç;
<http://www.kemalizm1938.org/pdf/demecler1.pdf>

Muhterem Reis Hazretleri! Aziz Türkiye'nin faaliyet ve kudret numunesi olan Zatı Devletinizin gece gündüz çektiğiniz zahmetler neticesinde hâsıl eylediği bugünkü terakkiyatı ben ve aziz milletim memnuniyet ve iftihar dolu gözler ile görmekteyiz. Necip Türk milletinin terakki ve teali yolunda attığı her adımdan dolayı Afgan milleti müftehir olmaktadır. Biz Zatı Âlinizin genç Türkiye'yi dokuz sene zarfında ne büyük terakki payelerine çıkardığınızı, ne gibi ihtiyaçlardan kurtardığınızı ve bu kahraman milletin saadet ve kuvvetini nasıl istihsal buyurduğunuzu itminan ve şükran ile dolu bir göz ile görüyoruz. Ben kati bir itminan ve kanaat ile genç Türkiye'nin parlak istikbalini görmekteyim. Sizi bunun yegâne amili bildiğim cihetle Zatı biraderinize karşı büyük bir hissi muhabbet ve hâle-i napezir bir imtina duymaktayım. Türk Milletinin Kıymetli Hükümdarı Reis Hazretleri, Ben ve Kraliçe, benim ile aziz milletim hakkında derin biraderlik hissiyatını ve Türk milletinin lütfünü gösteren Zatı Âlinizin samimiyet ile dolu sözlerinizden ve hidematı milli yeme taalluk eden takdiratınızdan dolayı teşekküratı kalbiyemizi tecdide eder ve aziz Türk milletinin terakki ve tealisini ve Türkiye'nin yegâne necisi olan Zatı devletinizin ömür ve afiyetinin devamını temenni eyleriz”⁸⁸

2.1.4. İKİNCİ AFGAN – TÜRK MUAHEDENAMESİ

Afgan Kral Emanullah Han ve Kraliçesinin ziyaretlerinin neticesi olarak, 1 Mart 1921'de imzalanan Türk- Afgan ittifak andlaşmasına ek olarak 25 Mayıs 1928'de Türkiye ve Afganistan arasında dostluk ve teşrik –i mesai muahedenamesi adıyla yeni bir andlaşma imzalanmıştır. İmzalanan bu yeni andlaşmanın maddeleri şöyledir:

1. “Madde, Türkiye Cumhuriyeti ile Afganistan Emirliği beyninde ve kezalik iki millet arasında ihlali gayr-ı kabil sulh ve samimi ve ebedi dostluk cari olacaktır.
2. Madde, Tarafeyn-i akideynden biri aleyhinde ahar bir veya bir kaç devlet tarafından bir hareket –i hasmane vaki olduğu takdirde diğer taraf –ı akid o tecavüzün men’i emrinde bütün gayret ve mesaisini sarf etmeyi ve bu mesaiye rağmen harb emri vaki olduğu halde iki hükümet yüksek menfaatlerine muvafık olan musip kararı

⁸⁸ Sarıhan, a.g.e., s. 35; Hizmet, 22 Mayıs 1928, s.1

- teharri etmek üzere vaziyeti aralarında tekrar hayırhaHane ve itina ile mütalea etmeyi taahhüd ederler.
3. Madde, Tarafeyn-i akidenden her biri ahar bir veya birçok devlet tarafından diğer taraf-ı akidin aleyhine tevcih edilen hiç bir ittifaka veya siyasi ve askeri ve iktisadi ve mali hiç bir itilafa ve keza ahar bir veya bir kaç devlet tarafından diğer tarafü akidin emniyet –i askeriyesi aleyhine tevcih edilen harekât-ı akidin emniyet-i askeriyesi aleyhine tevcih edilen hardkat-ı hasmaneye iştirak etmemeyi taahhüt ederler.
 4. Madde, devleteyn-i akideyn, tarafeyn memleket ve milletlerinin terakki ve tealisi için bir tarafta mevcut ve diğer taraf için müfit olan ve ihtiyaç hissedilen türlü vesail ve vesaiti, ayrıca tertig ve tanzim kılınacak mukavelat-ı mahsusu ile temine ve onun ihtiyaçlarını teshil ve tehvine çalışmayı taahhüt ve diğer taraf-ı muahide o hususta muavenet ederler.
 5. Madde, Türkiye Cumhuriyeti Afganistan'ın Maarif ve ordusunun terakki ve tealisi için talep edeceği adli ve ilmi ve askeri mütehassısları intihap ile Afgan devletinin hizmetine vermeyi taahhüt eder.”⁸⁹

Bu antlaşmanın imzasından sonra Emir Emanullah Han, Türkiye’de gördüğü yenilikleri ve Atatürk’ün tavsiyelerini Afganistan’da gerçekleştirmek ümidi ve heyecanı ile İran üzerinden seyahatle 1928 Haziran sonlarında ülkesine dönmüştür. Ne var ki, Emir Emanullah Han ülkesinin döndüğü zaman huzursuzluklar içinde çalkalanan bir ülke bulmuştur. Fakat o buna aldırmayarak, bütün gayretini Avrupa ve Türkiye’de gördüğü yenilikleri ülkesinde gerçekleştirmek için çalışmıştır.⁹⁰ Ancak ülkede bu ıslahatlara karşı olan din âlimleri ve kabile liderleri isyan etmişlerdir. Daha da önemlisi Emanullah Han’ın yeni düzenine karşı olan grup, Habibullah-ı Kelkanî (Beççe-i Saka) önderliğinde birleşerek ayaklanmaya hazırlanmışlardır.⁹¹

Afganistan’da ayaklanmalar çıktığı haberi Ankara’ya ulaşmıştır. Türk Hükûmeti, reformcu Emir Emanullah Han’ı korumak için ayaklanma esnasında

⁸⁹ Saray,a.g.e.ss.151-152

⁹⁰ Saray,a.g.e.s.152

⁹¹ Yılmaz,a.g.m,s.163

Mustafa Kemal Paşa, Afganistan'da bulunan Türk askerlerine "hayatlarını ortaya koyarak" Emanullah Han'ı korumaları için talimat vermiştir. Ama talimat daha yerini bulmadan Emanullah Han ülkeyi terk ederek Roma'ya yerleşecektir. Emir Emanullah Han -Mustafa Kemal Paşa arasındaki dostluk bundan sonra da devam etmiştir. Birkaç kez özel olarak Roma'dan Türkiye'ye gelerek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmüş. Mustafa Kemal Paşa'ya son görevini Kasım 1938'de, cenaze töreninde bulunarak yerine getirmiştir.⁹² Çıkarılan ayaklanmalar sonucunda Kabil şehri yağma ile ele geçirilmiştir. Habibullah 17 Ocak 1929'da Afganistan tahtına oturmuş ve kendisini emir ilan etmiştir.⁹³

Habibullah Emanullah Han'ın bütün reformlarını kaldırtmıştır. Lakin Habibullah'ın idaresi de diktatörlüğe dayandığından, yeniden ayaklanmalar çıkmış ve nihayet Muhammed Nadir Han 1929 Ekiminde Afganistan Krallığını eline geçirmiştir.⁹⁴

Muhammed Nadir Han iktidar gelir gelmez Türkiye ile yakınlaşmıştır. Yüksek seviyede memura bilhassa doktor, idareci, hukukçu gibi elemanlara şiddetle ihtiyacı olan Afganistan, bu ihtiyacı karşılamak ümidiyle Muhammed Nadir Şah 1932'de açtığı üniversitenin bilhassa tıp ve bilahare hukuk ve siyasal bilimler fakültelerinin kuruluşunu ve tedrisatını temin için çok sayıda doktor, mütehassıs ve profesörün gönderilmesini büyük dostluk duyduğu Türkiye'den istemiş ve bu ricası yerine getirilmiştir.⁹⁵

2.2. AFGANİSTAN'IN İLMİ MÜESSESELERİNDE VAZİFE YAPMIŞ BİR GRUP TÜRK UZMANLARI

Türkiye, Nadir Han döneminde (1929-1933), Zahir Şah döneminde (1933-1973) ve Gazi Emanullah Han döneminde (1919-1929) Afganistan Krallığı'na önemli

⁹² Murat Candemir, " Afgan Kralı Emanullah Han'ın Darülfünun'u Ziyareti" *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, Cilt 0 , Sayı 4 , Oca 1997 , Sayfalar 89 – 98.

⁹³ Geçmişten Günümüze Türk – Afgan İlişkileri, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları. Ankara, 2009, s.68

⁹⁴ Fahir Armaoğlu, " 20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914- 1995" Akım yayınları, 11.Baskı, s.113

⁹⁵ Mehmet Saray, "Afganistan ve Türkler".s.209

ölçülerde askeri, teknik ve bilimsel destek sağlamış ve bu ülkede yükseköğretim kurumlarının temellerinin atılmasına katkılarda bulunmuştur⁹⁶

Mahmud Tarzi'nin Çabalarıyla 1908 yılında Afganistan'a getirilen Türk uzmanlarının ardından, Türk uzmanlarının sayısı gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Afganistan'da ilk devlet hastahanesi iki Türk doktorun idaresinde 1913'te Kabil'de kurulmuştur.⁹⁷ Türk uzmanlarından olan Doktor Münir İzzet Bey de Kabil'in merkez hastanesinde başhekim olarak görev yapmıştır.⁹⁸

Daha önce da bahsedildiği gibi Türk aydınlarının yanı sıra Afganistan'ın İlmî Müesseselerinde vazife yapmış başka bir grup Türk uzman da Afganistan'da bulunarak üst seviyelerde çalışmışlardır. Bunların isim ve vazifeleri şöyledir:

Dr. Fahiman Bey, (Dâhiliye uzmanı) ve Şah Emanullah Han'ın doktoru. Prof. Hamza Bey, (Anatomi uzmanı) Prof. Nuri Bey, (Cerrahi uzmanı,) Prof. Dr. Rıfki Kamil Urga, (kabil tıp Fakültesinin Kurucusu,) Prof. Yakup Çelebi (Dâhiliye uzmanı,) Dr. Rabii Bey, (Tıp Fakültesinin Kurucusu ve dâhiliye uzmanı,) Prof. Şakir Bey, (Adli Tıp uzmanı,) Prof. Urga Bey, (üroloji uzmanı) Prof. Asım Bey, (Kadın Doğum uzmanı,) Prof. Faruk Bey, (Cerrahi uzmanı,) Prof. Tevfik Bey, (Patoloji uzmanı,) Selahattin Bey, (Eczacı,) Prof. Ahmet Talasi, (Radyoloji uzmanı,) Prof. Mehmet Ali Fevat Bey, (Müşavir ve Hukuk Fakültesinin Kurucusu,) Prof. Orhan Uğuz, (Maliye Bakanlığı Müşaviri,) Prof. Şevket Bey (Kimya öğretmeni,) Prof. Saib Bey, (Hayati Kimya öğretmeni,) Prof. Refet Bey, (Fizik öğretmeni) dir.⁹⁹

Nadir Şah 1933 yılında bir okulu ziyareti sırasında öğrencilerden birinin bıçaklı saldırısına uğramış ve aldığı yaralardan kurtulamayarak yaşama veda etmiştir¹⁰⁰. Nadir Şah öldürülünce, yerine oğlu Muhammed Zahir gelmiştir.¹⁰¹

⁹⁶ Bilal Şimşir, Atatürk ve Afganistan, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi yay, 2002, s. 354-381.

⁹⁷ Özmen, a.g.e,s.171

⁹⁸ İmamhocayev, Afganistan ve Türkiye, . 265

⁹⁹ Bu isimler "Afganistan'nın İlmî Müesseselerinde vazife yapmış Türk uzmanları" TİKA Kabil Offisinde bulunan fotorağftan alınmıştır.

¹⁰⁰ Esedullah Oğuz," Afganistan" cep kitapları, İstanbul: 1998,s.61

1933'den 1973'e kadar 40 yıl boyunca Afganistan'ı Muhammed Zahir Şah yönetmiştir. Bu dönemde Afganistan'a birçok alanda Türk uzmanları gelerek, Bilimsel destek sağlamış ve yükseköğretim kurumlarının temellerinin atılmasına katkılarda bulunmuştur.

Kabil Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne 1934'te kimya profesörü olarak gelen Ömer Şevket Öncel (Özöncel), burada Eczacılık Okulu'nu da kurmuştur. Ömer Şevket Bey, Afganistan'daki eczacılık eğitimini kızı kimyager Saliha Öncel (Arkun) ile birlikte üstlenmiş ve 1937'de okul ilk mezunlarını verdikten sonra Türkiye'ye dönmüştür.¹⁰²

Okulda Prof. Ömer Şevket Öncel'in yerini eczacı Selahattin Tandal almıştır.¹⁰³ Prof. Selahattin Tandal'ın, Afganistan'daki çalışmalarının bir tanığı Dr. Rebi Hikmet Barkın (1899-1974) olmuştur. Barkın, bu konuda şu bilgiyi vermektedir:¹⁰⁴

"Afganistan'da Eczacılık ve Eczacı Mektebi: ...1936 yılı başında Türkiye'den gelen heyet arasında Eczacı Bay Selahattin Tandal ve onunla beraber gelen Prof. Ömer Şevket Öncel dahi Türkiye Eczacı Mektebi'nin eski muallimlerindendi. İkiisi beraber, Tıp Fakültesi'ne bağlı bir yüksek Eczacı Mektebi açtılar. Bu mektebe duhul şartları arasında lise mezunu olmak şartı da bulunduğundan girenler azdı. Fakat az da olsa, bir tahsil devresi sonunda elde hakiki eczacı denilebilecek kimseler bulunacak ve bunlarda ilerde memleketin ihtiyacı nispetinde eczacı yetiştirebileceklerdi. Böylece Afganistan'ın ilk yüksek Eczacı Mektebi de açılmış bulunuyordu. Bu mektebe girenlerin azlığı ve ihtiyacın çokluğunu göz önünde tutarak Mülkiye Hastanesi'ndeki eczacı kurslarına devam ettik. Mülkiye Hastanesi'ndeki Başhekimliğim zamanında kurslara ehemmiyet ve dikkatle devam olunuyordu. Eczacı Bay Selahattin [Tandal], sonradan Umumi Devlet Eczanesi denilen ecza deposunun idaresini deruhte etti ve Afganistan Devletinin bütün

¹⁰¹ Töre Sivrioğlu; Ahmad Jawid Türkoğlu, "Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi" kalkedon yayınları, İstanbul :2017,s.234

¹⁰² Şeref Etker, "Afganistan'da Türk Eczacıları, ORD. Prof. Selahattin Tandal" Dergi Park Akademik, Cilt 12 , Sayı 1 , Oca 2010 , ss.67 - 74,

¹⁰³ Etker, a.g.e.s.68.

¹⁰⁴ A.y.

ecza ihtiyacını temin eden bu cesim deponun karışık hesaplarını tam bir intizama sokarak büyük hizmetler ifa eyledi.”¹⁰⁵

1936 yılında Türkiye’den Afganistan’a gelen diğer bir Türk Uzmanı da Prof. Dr. Mehmet Ali F. Dağpınar’dır. Dağpınar, Kabil’e Dışişleri Hukuk Müşaviri olarak gelmiştir. Bu vazifeye ilaveten diğer Devlet dairelerinin ve Parlatentonun da gereklikçe danışmanlığını yapıyordu. Prof. Dr. Mehmet Ali F. Dağpınar, Afganistan’da yenilikleri ve ıslahatı sistemli ve engelsiz bir şekilde yürütemek için en başta dış dünyanın meselelerine ve gidişatına hakkiyetle vakıf bir idareciler kadrosuna ihtiyaç olduğunu ve bu kadroyu ancak bir müessese yetiştirebileceğini düşünmüştür.

Dağpınar, düşüncesini Türkiye Kabil Büyük Elçisi Memduh Şevket Esendal aracılığıyla dönemin Sadrazamı Mehmet Haşim Han’a iletmiştir. Mehmet Haşim Han da bir gün ilgili Maarif erkânını ve bazı vezirleri toplayarak Dağpınar’ı dinlemiştir. Bu toplantıda Dağpınar, eğer kendisine bu müesseseyi kurmak ve yürütmek için tam yetki verilecek olursa eldeki imkânlarla başaracağını söylemiştir. Sadrazam da tereddütsüz kabul etmiş ve yanındakilere kuruluş Fermanının hemen yazılmasını emretmiştir.¹⁰⁶

Müessese Kabil Siyasal Bilgiler Fakültesi isminde Afganistan’ın o dönemki Başbakanı Mehmet Haşim Han’ın Fermanı ile 9 Haziran 1938 tarihinde kurulmuştur. Prof. Dr. Mehmet Ali Dağpınar ise fakültenin kurucu Dekanı sıfatıyla, müfredat programlarını, öğrencilerin kayıt ve kabul şartlarını tayin ve tespitinde tam yetkili kılınmıştır. Ancak fakülte binası dâhil ortada hiç bir şey yoktu. Dağpınar, eski ve metruk bir bina bulmuş, birkaç marangoz getirerek içinde bölmeler yaptırmıştır. En fazla emek ve masraf isteyen servis Neşriyat ve baskı servisi olmuş, burada öğretim üyelerinin tavrileri günü gününe basılıp öğrencilere dağıtılacaktı. Aynı zamanda öğrencilere yardımcı kitap mahiyetinde olmak üzere muhtelif eserler de tercüme ettirilerek burada bastırılacaktı. O tarihe kadar Afganistan’da bu mevzulara giren hiçbir

¹⁰⁵ Etker, a.g.e. s. 70

¹⁰⁶ Mehmet Ali F. Dağpınar, Afganistan’da Mülkiye, Mülkiyeliler Dergisi. Cilt:26, Sayı: 237, s. 176

eserin ne telif ve ne de tercüme olarak basıldığını düşünürsek bu işin ne büyük bir zaruret olduğu kolayca anlaşılır.¹⁰⁷

Fakülte' de öğretim üyeleri olarak Prof. Dr. Zühtü Berke, Prof. Dr. Şakir Tural, gibi birçok Türk bilim adamları vazife yapmıştır. Prof. Dr. Zühtü Berke Kabil'e gelerek modern bir bakteriolojihane kurarak onun idaresini deruhte etmiş ve Tıp Fakültesinde kürsüsü olan kıymetli bir Türk bilim adamı olarak Afganistan'da hizmet etmiştir. Dağpınar çabalarıyla kurulan Siyasal Bilgiler Fakültesinde de şehircilik ve amme Sağlığı dersleri vermiştir. Prof. Dr. Şakir Tural ise ceza hukuku ve kriminoloji dersi vermiştir. Türk öğretim üyeleri fakülte'deki çalışmalarından dolayı hiçbir ilave ücret ve saire kabul etmemişlerdir. Esas vazifelerinden aldıkları maaşlarla yetinmişler, fakülteyi maddi bir menfaat temini gibi süfli bir maksat için açtırdıkları zehabını verebilecek düşüncelerden titizlikle kaçınmışlardır. Fakülte'nin ilk mezunlarına 1941 yılında diplomaları Sadaret Sarayında Sadrazam muavini tarafından verilmiştir.¹⁰⁸ Böylece Türklerin ne kadar gönülden Afgan halkı için çalıştıklarını ve fedakârlık yaptıklarını görebiliyoruz.

Muhammed Zahir Şah İktidarının başlarında Afganistan ve İran sınır sorunu yaşamaktadır. Uzun süren sınır anlaşmazlığı yine de Türkiye hakemliği ile son bulmuştur.

2.3. AFGANİSTAN VE İRAN SINIR ANLAŞMAZLIĞI VE TÜRKİYE

Afganistan ve İran arasında uzun süren sınır anlaşmazlığı nedeniyle Mayıs 1934'te Afganistan Dışişleri Bakanı Feyz Mehmet Han ile Kabil'deki İran Büyükelçisi Mehmet Taki İsfandiyari Han bir protokol imzalamışlardır. Kabil Protokolü adını alan bu protokol ile iki ülke arasındaki sınır anlaşmazlığının hakeme götürülmesine karar verilmiş, hakem olarak da her iki ülkenin yakın dostu Türkiye seçilmiştir.¹⁰⁹

¹⁰⁷ Dağpınar, a.g.e.s.178

¹⁰⁸ A.g.e.s.180

¹⁰⁹ Şimşir; a.g.e, s. 281, 282.

Mustafa Kemal Atatürk, hakem olarak da Orgeneral Fahrettin Altay'ı görevlendirmiştir. Atatürk, Orgeneral Fahrettin Altay'a bu görevi verirken görevin Türkiye açısından önemine vurgu yaparak "Başarabileceğinden eminiz. Dünya karşısında yeni Cumhuriyetimize bu şekilde güven gösterilmesi bizim için ayrı bir güçtür." demiştir. Orgeneral Fahrettin Altay, bir büyükelçi, bir albay, iki haritacı subay, iki emir ve şifre subayı, bir şoför, bir asker aşçı ve iki tercümandan kurulu bir heyetle İran üzerinden Afganistan'a geçmiştir. Orgeneral Fahrettin Altay'ın dört aylık bir çalışma sonucu hazırladığı rapora dayanılarak düzenlenen metin taraflarca kabul edilerek sınır anlaşmazlığı çözüme kavuşturulmuştur.¹¹⁰ Hatta sınırın ismi bile General Fahrettin olarak adlandırılmıştır.¹¹¹ Bu da Afganistan ve Türkiye'nin semimi ve sıcak dostluğunun bir gösteresidir.

Muhammed Zahir Şah döneminde Afganistan ve Türkiye münasebetlerinde dikkat çekici diğer bir husus da Sadabat Paktı'dır.

2.4. ÂDEMİ TECAVÜZ MUAHEDENAMESİ (SADABAT PAKTI)

2.Dünya Savaşı öncesinde İtalya ve Almanya'nın Afganistan'ı ve diğer Müslüman devletlerini nüfuzları altına almaya çalışmalarını önlemek amacıyla 8 Temmuz 1937 tarihinde Tahran'da Sadabat Sarayında, Türkiye, İran, Afganistan ve Irak arasında Sadabat Paktı adını alan antlaşma imzalanmıştır. Bu suretle Afganistan dâhil, Müslüman ülkelerin dış tehditlere karşı birlik olmaları sağlanmıştır.¹¹²

Beş yıl için imzalanan bu dörtlü antlaşma ile taraflar, aralarındaki dostluk münasebetlerini devam ettirmeyi, birbirlerinin iç işlerine karışmamayı, ortak sınırlarına saygı göstermeyi, ortak çıkarlarını ilgilendiren meselelerde birbirlerine danışmayı,

¹¹⁰ Aptülâhat Akşin ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991s.196

¹¹¹ Center for strategic studies Ministry of foregin affairs of Afghanistan, *Afghanistan and the World, (Asian, African countries and Australia*, Kabul Afghanistan, 2007s. 314

¹¹² Bilal N. Şimşir, Atatürk ve Afganistan, Asam Yayınları, Ankara 2002, s. 345-346

birbirlerine karşı herhangi bir saldırı hareketine girişmemeyi ve saldırma amacını güden hiçbir siyasal kombinezona katılmamayı taahhüt etmişlerdir.¹¹³

Türkiye tarafından Dr. Tevfik Rüştü, Afganistan tarafından Faiz Muhammed Han, Irak tarafından Dr. Najî Elası ve İran tarafından Enayetollah Sami'yi aralarında imzalanan bu muahedename şu maddelerden oluşmaktadır:

Madde 1- Yüksek Akid Taraflar, birbirlerinin dâhili işlerine her türlü müdahaleden mutlak surette istinkâf siyaseti takip etmeyi taahhüt ederler.

Madde 2- Yüksek Akid Taraflar, müşterek hududlarının masuniyetine sureti katiyede riayet etmeyi teahhüd ederler.

Madde 3- Yüksek Akid Taraflar müşterek menfaatlerini alakadar eden beynelmilel mahiyette her türlü ihtilaflarda birbirleriyle istişarede bulunmak hususunda mutabıktırlar.

Madde 4- Yüksek Akid Taraflardan her biri, diğerine karşı hiç bir halde, gerek münferiden, gerek bir veya birden fazla salis Devletle birlikte, diğer Akidlerden birine karşı hiç bir tecavüz hareketinde bulunmayı teahhüd eder.¹¹⁴

3- SOVYET İŞGALİNDEN NATO MÜDAHALESİNE AFGANİSTAN – TÜRKİYE MÜNASEBETLERİ(1979-2001)

Afganistan 27 Aralık 1979'da Sovyetlerin işgaline uğramıştır. Bu dönem de Afganistan'a Sovyet yanlısı Nur Muhammed Tareki, Hafizullah Emin, Babrak Karmal ve Dr.Necibullah hükümet etmiştir.¹¹⁵

Aslında Sovyetlerin işgali (Afganistan Savaşı) dört aşamada gerçekleşmiştir.

- 1- 1979 – 1982 yılları arasında Sovyet birlikleri ülkeyi işgal etmiştir.
- 2- Savaşın en zorlu aşaması ise 1982 - 1986 yılları arasında yaşanmıştır.

¹¹³ Armaoğlu, a.g.e.s. 179

¹¹⁴ Türkiye cumhuriyeti ile Afganistan, İran ve Irak Devletleri Arasında Tanzim olunan Ademi Tecavüz ve Müşarere Muahedenamesi, Resmi Gazete, 27.01.1938. Sayı: 3819. Düstur Kaydı: III (19) 151 (297)

¹¹⁵ Recep Albayrak Afganistan Türkleri, Berikan Yayın evi, Ankara:20104,s.78

- 3- 1989 yılında Sovyet birlikleri geri çekilmiştir.
- 4- 1989 – 1992 yılları arasında vuku bulan savaşın son aşamasında devletin başına Muhammed Necibullah getirilmiştir. Bu dönemde Sovyetler de geri çekilmiştir.¹¹⁶

Sovyetler'in Afganistan'ı işgal etmesiyle beraber Afganistan halkı Sovyetlere karşı direnişe başlamıştır. "Afgan Cihadı" adı verilen direniş hareketi, aynı zamanda İslam dünyasında yeni bir uyanış ve cihat ruhunu algılamada farklı bir süreç başlatmıştır. Afganistan halkının Sovyet işgaline direnişi, 1988 yılında Sovyetler Birliğini Afganistan'daki ordularını geri çekmeye zorlamıştır. Michael Gorbaçov 8 Şubat 1988 tarihinde Sovyet ordusunun on ay içinde Afganistan topraklarından çekileceğini açıklamıştır. Savaş sırasında Afganistan'da öldürülen Sovyet askerlerinin sayısının 15 bin ila 30 bin arasında olduğu ve 1000'den fazla Sovyet tankının tahrip edildiği belirtilmektedir.¹¹⁷

Yüzlerce Afgan halkı da İran ve Pakistan başta olmak üzere birçok memleketlere göçmen olarak yerleşmişlerdir. Bunların arasında Türk soylu (Özbek ve Türkmenler) Afganların birçoğu da Pakistan'a yerleşerek zor şartlar altında hayata devam ederken, Türkiye bu durumu görmeden geçememiş ve Türk soylu Afganları Türkiye'ye kabulü ve iskânına dair kanun çıkararak onların Türkiye'ye gelmelerinin zeminini hazırlamıştır.

17 Mart 1982'de "Afganistan'dan Pakistan'a sığınan Türk soylu göçmenlerin Türkiye'ye kabulü ve iskânına dair çıkarılan kanun."¹¹⁸ 9 Madde' den oluşmaktadır:

Madde 1- "Afganistan'daki olaylar nedeniyle Pakistan İslam Cumhuriyetine sığınmış Türk Soylu Afgan ailelerinden, Türkiye'ye yerleşmek isteyenler, bir defaya mahsus olmak üzere, serbest veya iskânlı göçmen olarak kabul olunabilirler. Bunların kabulleri ve iskânları, bu Kanun ile 2510 sayılı «İskân Kanunu» ve 1306 sayılı «2510 sayılı İskân Kanununa ek Kanun» hükümlerine göre yapılır. Gayrimenkul verilerek yapılacak iskânda

¹¹⁶ Metin Mutanoğlu " Afganistan; Moğol İstilasından Amerikan İşgaline" İlke Yayıncılık, İstanbul: 2006,s.42

¹¹⁷ Mutanoğlu, a.g.e.s. 43-44

¹¹⁸ Geçmişten Günümüze Türk – Afgan İlişkileri, T.C. Genelkurmay Başkanlığı Yayınları. Ankara, 2009, s.87

vali veya kaymakamlar temlike yetkilidir. Temlik cetvelinde ailenin bütün fertleri eşit hisselerle belirtilir ve tapuya da temlikteki gibi tescil edilir.

Madde 2- 3 üncü maddede belirtilen görevleri yapmak üzere; İçişleri Bakanlığının koordinatörlüğünde, Genelkurmay Başkanlığı, Dışişleri, Maliye, Millî Eğitim, Sağlık ve Sosyal Yardım, Gümrük ve Tekel, Ulaştırma, Tarım ve Orman, İmar ve İskân, Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlıkları, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı ve Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanlığı yetkililerinden oluşan bir Üst Komisyon kurulur. Üst Komisyona bağlı olarak, İçişleri Bakanlığınca belirlenen illerde valinin veya görevlendireceği kişinin başkanlığında, konunun özelliği dikkate alınarak birinci fıkrada yazılı bakanlıkların ve kuruluşların o ildeki şube ve kurum başkanlarının iştirak edeceği alt komisyonlar kurulur.

Madde 3- Üst Komisyonun görevleri şunlardır : a- Türkiye'ye göçmen olarak gelecek Türk Soylu Afganlıların kabul şartlarını, sayılarını, geçici ve kati iskân yerlerini belirlemek, b) Yerleştirme ve iskân programlarını hazırlamak, c) Göçmenleri üretici duruma getirmek için gereken tedbirleri almak, d) Ön heyetin Pakistan'da yapacağı her türlü giderler ile göçmenlerin buldukları yerlerden nakil, barındırma ve iskân masrafları için sağlanan ödeneğin ilgili bakanlıklar ve Türkiye Kızılay Derneği Genel Başkanlığına aktarılacak miktarını belirlemek, e) Başbakanlık ve Bakanlar Kurulunca verilecek diğer görevleri yapmak.

Madde 4- İllerdeki alt komisyonlar, üst komisyonun vereceği görevleri yapar.

Madde 5- Üst Komisyonun aldığı kararlar İçişleri Bakanının onayı ile kesinleşir. Üst ve alt komisyonların çalışma şekil ve şartları ile bu Kanunun uygulanmasına ilişkin konular ikinci maddede yer alan Genelkurmay Başkanlığı, bakanlıklar ve kuruluşların görüşleri alınarak, İçişleri Bakanlığınca çıkartılacak bir yönetmelikle düzenlenir.

Maade 6- Bu göçmenlerin Türkiye'ye getirecekleri kendilerine ait zati ve ev eşyalarının tamamı ile mülkiyetinin kendilerine ait olduğu, Üst Komisyonca belirlenecek

şekilde belgelenen her türlü eşya ve damızlık hayvan, bir defada getirilmek koşuluyla gümrük vergi ve resimlerinden (damga vergisi dahil) muaftır.

Madde 7- Bu göçmenlerin nakil ve iskân masrafları ile diğer giderleri için gerekli ödenekler öncelikle sağlanır. Bu ihtiyaçları karşılamak için; ilgili Bakanlık ve kuruluş bütçeleri içinde mevcut veya yeniden açılacak tertiplere Maliye Bakanlığı bütçesinin ilgili tertiplerinden aktarma veya Kızılay'a ödeme yapmaya ve bunlarla ilgili diğer işlemleri yapmaya Maliye Bakanlığı yetkilidir.

Madde 8- Bu Kanun yayımı tarihinde yürürlüğe girer.

Madde 9- Bu Kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütür.”¹¹⁹

Sovyet işgalinin 1989 yılında sona ermesinin ardından Türkiye, Afganistan'daki gelişmeleri yakından izlemeyi sürdürmüş, gerek dış aktörler, gerek ülkedeki tüm gruplarla temas ederek Afganistan'a istikrar ve barış getirilmesine katkıda bulunmaya çalışmıştır¹²⁰

Sovyetlerin Afganistan'dan çekilmesinin ardından Batılı ülkeler Kabil'in mücahitler tarafından işgale uğrayacağı düşüncesiyle 1989 başından itibaren Kabil'deki elçiliklerini boşaltmaya başlamışlardır. Türkiye ise Kabil'de maslahatgüzarlık düzeyinde bulunan personelinden tek bir diplomat dışında kalanları geri çekmiştir. Böylece Türkiye 1989 - 1992 arasında Kabil'deki diplomatik temsilciliğini açık tutan birkaç ülkeden biri olmuştur.¹²¹

1992 tarihinde Kabil'e giren mücahit gruplar, Afganistan'ın idaresini devralmıştır. Ülkeyi seçime götürmek üzere kurulan geçici konseyin başkanlığına mutedil bir isim olarak öne çıkan Sibgatullah Müceddidi getirilmiştir. Ancak ülkeye istikrar ve sükûnet hâkim olamamıştır. İki ay sonra yapılan uzlaşma toplantısında Tacik asıllı Burhaneddin Rabbani devlet başkanlığına, Peştun asıllı Gülbeddin Hikmetyar da başbakanlığa getirilmiştir. Bu durumdan memnun olmayan Hikmetyar, iktidar mücadelesini

¹¹⁹ Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun; https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc065/kanunmgkc065/kanunmgkc06502641.pdf(19.03.1982)

¹²⁰ Türkiye – Afganistan siyasi ilişkileri, <http://www.mfa.gov.tr>(03.10. 2016)

¹²¹ Oğuz, a.g.e.s. 221

kısa sürede iç savaşa dönüştürmüştür. Sovyet işgali sırasında gerilla taktiklerini kullanmada gösterdiği başarılarla ünlenen Ahmet Şah Mesud, Hikmetyar'a bağlı silahlı grupları zor kullanarak Kabil'den dışarı çıkartmış fakat başkentini şehir dışından muhasara edilmesine ve ateş altında kalmasına engel olamamıştır. Ülkenin iç savaş ortamına sürüklendiği bu dönemde devlet fonksiyonları tamamen çökmüş, şehirlerde can, mal ve ırz güvenliğinin ortadan kalktığı, yaygın insan hakları ihlallerinin yaşandığı kritik bir dönem başlamıştır.¹²²

Merkezi iktidarın çökmesiyle yaşanan bu süreç, Peştun nüfusun çoğunlukta olduğu Kandahar'dan doğan Taliban hareketinin, mücahit grupların parçalı hallerinden de istifade ederek en etkili siyasi güç haline gelmesinin yolunu açmıştır.¹²³ Böylelikle Taliban, 1996 yılında Kabil'i 1997 yılında da Mezar-ı Şerifi ele geçirerek iktidarı ele geçirmiştir. Taliban yönetimi sadece Birleşik Arap Emirlikleri, Suudi Arabistan ve Pakistan tarafından tanınmıştır. Taliban dönemi boyunca Birleşmiş Milletler' de Afganistan'ı Prof. Dr. Rabbani'ye bağlı görevliler temsil etmiş, İslam konferansı Örgütü'nde ise "boş sandalye politikası" izlenmiştir¹²⁴

Sovyet işgali sırasında Afganistanlı mültecilerin ya da dünyanın farklı ülkelerinden gelen gönüllülerin Pakistan'da eğitimi ve Afganistan'daki ileri cephelere gönderilmesiyle meşgul olan Usame Bin Ladin, 1996 yılında Afganistan'a geri dönmüştür. Bu dönemde Taliban, El- Kaide'ye Afganistan'da rahat hareket etme ve barınma imkânı vermiş, El-Kaide de Taliban'ı parasal ve askeri açıdan desteklemiştir.¹²⁵

Taliban grubu, Afganistan'ın modern devlet olarak gelişmesi için büyük yardımlar yapmış olan laik Türkiye Cumhuriyeti'ni sevmeyen yegâne topluluk olarak tanınmıştır.¹²⁶ Afganistan'da yaşanan iç çatışmaların yoğun olduğu bir dönemde, General Abdurraşid Dostum'un birlikleri ile Taliban birlikleri arasında kanlı çatışmalar yaşanmıştır. Türkiye, bu mücadele sırasında yeterli olmamakla birlikte Türk mücahit gruplara çeşitli yardımlarda

¹²² Ömer Ersoy " Büyük Oyunda Kapanmayan Perde: Afganistan" gece kitaplığı yayınları, İstanbul 2015:s.54

¹²³ Ersoy, a.g.e.s 55

¹²⁴ Afganistan ülke bülteni, dış ekonomik ilişkiler kurulu, 2012: s.2, Ayrıntılı bilgi için Bkz, <https://www.deik.org.tr/uploads/afganistan-ulke-bulteni.pdf>

¹²⁵ Ersoy, a.g.e.s.57

¹²⁶ Saray, Afganistan ve Türkler, s. 2.

bulunmuştur. Türkiye, bu dönemde Pan-Türkist bir dış politika izlemiş ve Afganistan'daki Türk azınlıkları aktif bir şekilde desteklemiştir. Başlangıçta sadece Türkiye, Rusya ve İran'ın desteklediği Kuzey İttifakı 11 Eylül saldırılarından sonra bütün dünya desteklemiştir. Bu tarihe kadar yapılan yardımların Afganistan-Türkiye arası münasebetlerin geleceği adına olumlu etkileri olsa dahi sonuç olarak Afganistan ve Türkiye arasındaki münasebetler bu dönemlerde en düşük seviyede olduğunu söylemektedir.¹²⁷

¹²⁷ Mehmet Akkurt, Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005, s. 148.

ÜÇÜNÇÜ BÖLÜM

NATO'NUN AFGANİSTAN MÜDAHALESİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK – AFGAN MÜNASEBETLERİ

1. 11 EYLÜL SALDIRISI VE NATO'NUN AFGANİSTAN'A MÜDAHALESİ

11 Eylül 2001 tarihinde Amerika Birleşik Devletleri'ne dünyanın en büyük terör saldırılarından birisi yapılmıştır. Terör saldırısının büyüklüğünün yanında, bu eylemde ilk defa yolcu uçakları bir füze gibi kullanıldı ve ABD tarihinde ilk defa kendi evinde böyle bir terör saldırısına uğramıştır. El-Kaide terör örgütüne mensup 19 kişi tarafından kaçırılan dört uçağın ikisi Dünya Ticaret Merkezi'nin iki kulesini, bir diğeri ise ABD Savunma Bakanlığı binası Pentagon'u vurmuştur. Beyaz Saray'ı hedef alan dördüncüsü ise hedefine ulaşmadan vurulmuştur.¹²⁸ Gerçekleşen Saldırılarda 3000'in üzerinde insan ölmüştür. Bu saldırı Afganistan'ın ABD'nin birinci hedefi haline gelmesine yol açmıştır.¹²⁹

Saldırının hemen ardından ilk uluslararası tepki Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin 12 Eylül 2001 tarihli 4370 sayılı oturumunda alınan 1368 sayılı kararıyla gelmiştir. "*Güvenlik Konseyi, BM kuruluş sözleşmesinin ilke ve amaçlarını belirterek, uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden her türden terörist hareketle savaşmakta kararlıdır. Kuruluş sözleşmesine uygun olarak şahsi ve toplu savunma hakkını tanımaktadır.*"¹³⁰ Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin bu kararında, açıkça ifade edilmese de Afganistan'a karşı askeri güç kullanma ihtimali gündeme taşınmıştır.¹³¹ ABD'ye düzenlenen terör saldırılarını nerdeyse bütün dünya ülkeleri kınamış ve ABD'ye terörizme karşı savaşa destek sözü vermişlerdir. Özellikle NATO üyeleri olan ülkeler bu saldırıyı şiddetle kınamıştır.¹³²

¹²⁸ Mahir Kaynak, Yeni Dünya Düzeni, Ayhan Matbaası, İstanbul, 2006,s.13

¹²⁹ Metin Mutanoğlu, Afganistan Moğol İstilasından Amerikan İşgaline, İlke Yayıncılık, İstanbul, 2006 s.51

¹³⁰ Selin Dingiloğlu, Levent Tokdemir, Alper Birdal, Tarihin 11 Eylül Uğrağı Türkiye'den Akademik Bakış, Seyir Yayıncılık, İstanbul, 2003,s.18

¹³¹ Ömer Ersoy, Büyük Oyunda Kapanmayan Perde:Afganistan, Gece Kitap yayınları, 2015,s.61

¹³² Fazel rahman Fazelyar, Jameha-ı Jahani wa dawlat-melat saazi dar Afghanistan, Entesharaat-ı Sarwar Saadat, kabul ,1396, s.38

15 Eylül 2001 tarihinde NATO tarafından yapılan açıklamada, saldırıların ABD dışından yönlendirildiğinin ortaya çıkması durumunda kurucu antlaşmanın 5. maddesini hayata geçirileceğini açıklanmıştır. Kuzey Atlantik İttifakı (NATO)'nun 1949 tarihli Washington Sözleşmesi'nin 5.Maddesi şundan ibarettir: “ *Taraflar, Kuzey Amerika’da veya Avrupa’da içlerinden bir veya daha çoğuna yöneltilecek silahlı bir saldırını hepsine yöneltmiş bir saldırı olarak değerlendirileceği ve eğer böyle bir saldırı olursa BM yasasının 51.Maddesinde tanınan bireysel ya da toplu öz savunma hakkını kullanarak, Kuzey Atlantik bölgesinde güvenliği sağlamak ve korumak için bireysel olarak ve diğerleri ile birlikte, silahlı kuvvet kullanımı da dâhil olmak üzere gerekli görülen eylemlerde bulunarak saldırıya uğrayan taraf ya da taraflara yardımcı olacakları konusunda anlaşmışlardır. Böylesi herhangi bir saldırı ve bunun sonucu olarak alınan bütün önlemler derhal Güvenlik Konseyi’ne bildirilecektir. Güvenlik Konseyi, uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve korumak için gerekli önlemleri aldığı zaman, bu önlemlere son verilecektir*”.¹³³

Dönemin Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanı George W. Bush 20 Eylül'de yaptığı konuşmada, araştırmalar sonucunda saldırıların faili olarak Usame Bin Ladin'e bağlı El-Kaide terör örgütünü göstermiş ve bunun için yeterli kanıtlarının olduğunu açıklamıştır. 2 Ekim'de NATO'da ABD'nin sunduğu kanıtları yeterli görmüş, saldırıların ülke dışından yönlendirildiği belirtilerek 5. maddeyi ilk kez hayata geçirmiştir. Böylece 11 Eylül 2001 terörist saldırıları tüm NATO üyesi ülkelere yapılmış sayılmıştır.¹³⁴ Böylece oklar Usame Bin Ladin'e ve onu gizlemekle suçlanan Taliban'a doğru dönmüştür. Gerçekte bu saldırının Bin Ladin tarafından yapılıp yapılmadığı asla net biçimde kanıtlarıyla birlikte ortaya dökülememiştir. Bin Ladin'in kendisi 11 Eylül'de parmağı olduğunu reddetmekle birlikte yapanları kutlamaktan da çekinmemiştir.¹³⁵ ABD yönetimi, Taliban'dan 11Eylül

¹³³ NATO Anlaşması 5. Madde ne diyor, [http://www.hurriyet.com.tr/dunya/nato-antlasmasi-5-madde-ne-diyor-39069858\(E.T.26.3.1999\)](http://www.hurriyet.com.tr/dunya/nato-antlasmasi-5-madde-ne-diyor-39069858(E.T.26.3.1999))

• ¹³⁴ Dicle Sasaoğlu, “NATO Müdahalesi ve Sonrasında Afganistan” *Bilgesam Analiz, Orta Asya*, No: 1176, 8 Ocak 2014.

¹³⁵ Akbarsha Ahmadi, *Dini Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi*(Yüksek Lisan Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Konya, 2011, s.69

saldırılarının sorumlusu olarak gördüğü Usame Bin Ladin'i teslim edilmesini talep etmişlerdir. Taliban hükümeti ise suçlamalar karşısında bu saldırıyı Usame Bin Ladin'in yaptığına dair kanıt gösterilmesi gerektiğini, aksi halde Bin Ladin'i vermeyeceğini söylemiştir.¹³⁶ Taliban'ın ABD'ye verdiği ret Cevabı, beklenen saldırının da başlangıcını teşkil etmiştir. Dünyayı "bizden olanlar" ve karşı olanlar" şeklinde ikiye ayıran ABD, 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a "Sınırsız Özgürlük" adını verdiği hava taarruzunu başlatmıştır.¹³⁷

Başlangıçta Taliban'ın büyük bir direniş sergileyeceğini sananlar olmuştur. Ancak bu böyle olmadı ve Amerikalılar Taliban'ın hava savunma sistemlerini birkaç gün içinde yok etmiştir. 40'ın üzerinde ülke Amerikan operasyonuna destek olmuştur. 7 Ekim itibarıyla Afganistan'daki Kuzey İttifakı olarak bilinen Afgan komutanları Karadan, Koalisyon güçleri havadan saldırırken, ABD küçük bir birliğini 19 Ekim'de General Raşid Dostum ile buluşturarak kara harekâtına katılmıştı. 21 Ekim günü ise, Amerikan ve İngiliz askerleri ile Taliban güçleri arasında ilk doğrudan temas, Kandahar yakınlarında meydana gelmiştir. Taliban karşı başlatılan bu savaşta ilk olarak 9 Kasım'da Mezar-ı Şerif, sonra sırasıyla Cevizcan, Saripul, Faryab ve Samangan ele geçirilmiştir. Müttefik Güçler ve Kuzey İttifakı karşısında geri çekilmek zorunda kalan Taliban Güçleri 12 Kasım'da da Kabil'i kaybetmiştir. 7 Aralık 2001'de Taliban'ın çıkış yeri olan Kandahar da ele geçirilmiştir. Böylelikle iki ay da, yenilmez gözükten Taliban dağlara kaçmıştır. Böylece ABD Sonsuz Özgürlük adını verdiği saldırıyla Afganistan'ı ele geçirmiştir.¹³⁸

ABD'nin Afganistan'a başlattığı askeri operasyonu bittikten sonra Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Kasım 2001 tarihinde 1378 sayılı kararıyla Afganistan için geçici bir yönetim oluşturulması, istikrar ve güvenliği sağlanması amacıyla barış gücünün kurulmasını ve BM üye devletlerinin de bu görüşmelere katkıda bulunmalarını kararlaştırmıştır. Ülkenin nasıl yönetileceği hakkında bir karara varmak amacıyla da 27 Kasım – 5 Aralık tarihlerinde BM Genel Sekreterinin Özel Temsilcisi Lahdar İbrahim'inin

¹³⁶ Haydar Çakmak, Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri, 1. Baskı, Ankara, Platin yayınları, 2004, s. 230.

¹³⁷ Mutanoğlu, a.g.e.s 51

¹³⁸ Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e, s .302-303

başkanlığında, Almanya'nın Bonn Kentinde, 19 ülkenin gözlemci sıfatıyla katıldığı ve Bonn Konferansı olarak bilinen bir konferans düzenlenmiştir. Bonn konferansına Kuzey İttifakı, Eski Kral Zahir Şahın temsil edildiği Roma Gurubu, genellikle Peştunlardan oluşan, Pakistan'ın desteklediği Peşaver grubu ve Afganistan'ın farklı kesimlerini ve mültecilerin oluşturduğu Kıbrıs Gurubu katılmıştır.¹³⁹

Bonn toplantısında, dokuz gün süren görüşmelerin ardından Afgan Milli Meclisi (Loya Jirga) toplanıncaya kadar başbakan ve bakanlar kurulunu içeren geçici bir yönetim kurulmasını onaylamıştır. Anlaşma, Kuzey İttifakı Heyeti Başkanı Yunus Kanuni, Roma Heyeti Başkanı Abdüssettar Siret, Peşaver Heyeti Başkanı Seyyid Ahmet Geylani ve Kıbrıs Heyeti Başkanı Humayun Cerir tarafından imzalanmıştır. Bu konferansta Taliban sonrası Afganistan'da istikrarı sağlayabilecek bir lider arayışına gidilmiştir. Başlangıçta Afganistan'ın eski kralı Muhammed Zahir bu işe uygun görülse de, 1992'de Prof. Sıbgatullah Müceddidi hükümetinde Dışişleri Bakan Yardımcısı olarak görev yapmış olan Hamid Karzai'nin sürpriz bir şekilde altı aylık geçici hükümetin başına getirilmesine karar verilmiştir. Geçici hükümette içişleri bakanlığı görevi Ahmet Şah Mesut'a yakınlığı ile bilinen Tacik asıllı Yunus Kanuni'ye verilmiştir. Hamid Karzai'nin başbakanlığında kurulan geçici yeni yönetim, 22 Aralık 2001'deki yemin töreniyle Kabil'de göreve başlamıştır.¹⁴⁰

2. 2001 SONRASI AFGANİSTAN-TÜRKİYE ARASINDAKİ SİYASİ VE DİPLOMATİK İLİŞKİLER

Taliban döneminde Afganistan ile münasebetlerine ara veren Türkiye Cumhuriyeti, Taliban rejiminin yıkılmasıyla münasebetlerini yeniden başlamış ve hızla geliştirmiştir. Taliban rejiminden sonra Afganistan'ı ilk ziyaret eden dışişleri bakanı Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İsmail Cem olmuştur. 17 Aralık 2001 tarihinde Afganistan'ı ziyaret eden İsmail Cem aynı tarihte Türkiye'nin Kabil Büyükelçiliği'ni de açılışını yapmıştır.¹⁴¹ Kâbil Büyükelçisi olarak atanan Müfit Özdeş'ten "Afganistan'ın bu yeni döneminde büyük hizmet

¹³⁹ Sivrioğlu-Türkoğlu, 306;308

¹⁴⁰ Mutanoğlu,a.g.e.s.53

¹⁴¹ Ahmad Zaki Wasiq, Jaygah Afghanistan Dar Seyasat Kharije-i Turky, Nasher, Danishgah Tabish, kabul, 1396: s.84-85

beklediklerini" söyleyen İsmail Cem, Büyükelçilik bünyesinde bir merkez kurulacağını ve Türkiye'den gelecek her alandaki uzman, bilim adamı, akademisyen ve bürokratların Afganistan'daki muhatabı olan kurumlara yardımcı olacağını kaydetmiştir.¹⁴² Türkiye Kabil Büyükelçiliği'nin açılış töreninde konuşma yapan İsmail Cem, Afganistan ve Türkiye dostluğunu Atatürk'ün emaneti olduğunu ve bu emanetin kıymetini her zaman bildiklerini ve daha güçlü bir şekilde sahip çıkacaklarını ifade ederek Afganistan'ın yeniden yapılandırılmasında işbirliği yapabileceklerini dile getirmiştir.¹⁴³

İsmail Cem'in Afganistan ziyaretinin ardından 04 Nisan 2002 tarihinde Afganistan'ın Geçici Cumhurbaşkanı Hamid Karzai ve Afganistan'ın Geçici Dışişleri Bakanı Dr. Abdullah Abdullah Türkiye'yi ziyaret ederek Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Bülent Ecevit ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem ile görüşmüştür. Hamid Karzai'nin bu ziyaretinde Türkiye'nin Afganistan'daki ISAF Komutanlığını devralmasının ardından ikili işbirliği, Türk Silahlı Kuvvetlerinin Afganistan ordusuna vereceği eğitim ile Türkiye'nin farklı alanlarda verebileceği yardım programları konuşulmuştur.¹⁴⁴

Türkiye ve Afganistan ilkleri gerçekleştiren iki dost ve kardeş ülkedir. TBMM Hükümetini tanıyan ilk ülke Afganistan olmuştur. Türkiye' de büyükelçilik açarak ilk elçi gönderen tekrardan Afganistan olmuştur. Ayrıca Afganistan kralı Emir Emanullah Han 1928'in Mayıs ayında Türkiye Cumhuriyeti'ni ilk ziyaret eden devlet adamı olmuştur.¹⁴⁵ Hamid Karzai Dönemi'nde (2001- 2014) Türkiye, Afganistan'ın gerek güvenlik konusunda gerekse yeniden kalkınma sahalarında elinden gelen her şeyi yapmıştır. Afganistan'ın yeniden inşasında Türkiye'nin katkılarını ve TİKA'nın Afganistan'daki faaliyetlerini ayrıntılı bir şekilde bu bölümün sonunda ele alınacaktır.

¹⁴² <https://www.evrensel.net/haber/127176/cem-in-ziyareti-bekledigi-gibi-gecmedi>

¹⁴³ İsmail Cem Kabil'de, [http://www.radikal.com.tr\(e.t.17.12.2001\)](http://www.radikal.com.tr(e.t.17.12.2001))

¹⁴⁴ Center for strategic studies Ministry of foregin affairs, a.g.e. s. 321; Hamid Karzai bugün geliyor, [http://www.hurriyet.com.tr\(4 Nisan 2002\)](http://www.hurriyet.com.tr(4 Nisan 2002))

¹⁴⁵ İskender Özbay, vd,Geçmişten Günümüze Afganistan – Türkiye İlişkileri, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları, Ankara,2009,s.3; Sarıhan, a.g.a.s.9

2014 yılında görev süresi dolan Hamid Karzai'nin yerine Mohammad Eşref Gani seçilmiştir.¹⁴⁶ Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 18 Ekim 2014'te Başbakan Yardımcısı Numan Kurtulmuş, Ekonomi Bakanı Nihat Zeybekçi, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Taner Yıldız eşliğinde Afganistan'ı ziyaret etmiştir.¹⁴⁷ Bu ziyaret birçok yönden ilk olma özelliğini taşımıştır. Erdoğan 2005 yılında Afganistan'a Başbakan olarak gelmiştir, ancak Cumhurbaşkanı düzeyinde Türkiye'den Afganistan'a 46 yıl sonra ilk kez bir resmi ziyareti 18 Ekim 2014'te gerçekleştirmiştir. Ayrıca Afganistan'ın yeni Cumhurbaşkanı'na devir tesliminden sonra ilk resmi teması gerçekleştiren ülke de bu ziyaretle birlikte Türkiye olmuştur.¹⁴⁸

Erdoğan, Afganistan ziyareti kapsamında Afganistan Cumhurbaşkanı Mohammad Eşref Gani, İcra Heyeti Başkanı Dr. Abdullah Abdullah ve Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı Raşid Dostum ile görüşmüştür.¹⁴⁹ Baş başa görüşmelerinin ardından iki lider basın toplantısı düzenlemişlerdir. Basın toplantısında Erdoğan'ın konuşmasının şu kısmı iki ülke münasebetleri için çok önemlidir:

“Afganistan'ın bizim 1921'de doğuşumuza katkısını unutmamız mümkün değil ve o doğuşta Afganistan'ın çok farklı konumu yeri var. Afganistan'ın da vermiş olduğu mücadelelerde Türkiye'nin Afganistan'ın yanında olmaması mümkün değildi. Biz de Afganistan'ın yanında nasıl ki bugüne kadar yer aldysak bundan sonra da yanında yer almaya devam edeceğiz.”

Erdoğan Afganistan ziyaretinde, Afganistan Doğan Kışlası'nda bulunan Türk Askeri personele hitaben bir konuşma yapmıştır. Konuşmanın bir bölümünde:

“İlkleri gerçekleştirdiğimiz bu ziyaret Afganistan'a verdiğimiz önemin somut bir tezahürü oldu. Afganistan'ın Türkiye nezdinde gerçekten çok müstesna bir yeri var. Osmanlı Ordusu subaylarından Cemal ve Enver Paşalar, Afganistan'ın bağımsızlığına kavuşabilmesi için gerçekten yoğun bir mücadele vermişlerdi. Hatta hem Cemal hem de

¹⁴⁶ Sivrioğlu-Türkoğlu, a.g.e.s 308-309

¹⁴⁷ Chumhur başkanı Erdoğan Afganistan'da ([https://www.tccb.gov.tr\(E.t. 18-10-2014\)](https://www.tccb.gov.tr(E.t. 18-10-2014)))

¹⁴⁸ A.y

¹⁴⁹ Wasiq, a.g.a.s.86

Enver Paşa, bu bölgede yürüttükleri mücadele esnasında şehit edilmişlerdi. Afganistanlı kardeşlerimiz Türkiye topraklarının işgali karşısında büyük teessür yaşamış, tıpkı Pakistan, Hindistan ve Bangladeş Müslümanları gibi Kurtuluş Savaşı'mız için büyük fedakârlıkta bulunmuş, önemli destek vermişlerdi. Afganistan ile tarihi bağlarımızı hiçbir zaman unutmadık, Afganistan ile olan kadim kardeşliğimizi hiçbir zaman ihmal etmedik. Bu ülkenin geçirdiği zor süreçlerde barışın sağlanması, istikrarın ve güvenliğin tesis edilmesi için çok önemli destekler verdik. Çeşitli kurumlarımızın Afganistan'da tamamladıkları ve yürüttükleri projenin sayısı 800'e ulaştı. Afganistan'ın her şehrinde din, mezhep, etnik köken ayrımı yapmadan herkese ulaşmanın, herkese yardım ulaştırmanın mücadelesi içindeyiz. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin buradaki varlığı, Afganistan'a verdiğimiz önemin ve karşılıklı dayanışmanın elbette en somut göstergesidir. Burada şunu da büyük bir iftiharla söylemek istiyorum: Başbakanlık yaptığım süre içinde dünyanın birçok Devlet Başkanı ve Başbakanı Afganistan'daki askerlerimizden, yani sizlerden övgüyle bahsettiler. Sizin birikiminiz, disiplininiz, özellikle de kahramanlığınız sadece Afganistan, sadece Türkiye sınırları içinde kalmıyor, bütün dünyada takdirle ve gıptayla karşılanıyor. Afganistan'da diğer hiçbir yabancı askerin mazhar olamadığı şekilde yerel halkın da ilgi ve teveccühüne mazhar olduğunuzu biliyorum”¹⁵⁰

2.1. AFGANİSTAN VE TÜRKİYE ARASINDA STRATEJİK ORTAKLIK VE DOSTLUK ANLAŞMASI

Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın 18 Ekim 2014 yılında Afganistan'a yapmış olduğu ziyareti kapsamında birkaç anlaşma imzalanmıştır. Onlardan en önemlisi, Afganistan ile Türkiye arasındaki, ikili ve bölgesel düzeylerdeki kapsamlı münasebetlerin, kamu idaresi, güvenlik ve sosyo-ekonomik kalkınmada kapasite oluşumu alanlarını kapsayan sorumluluklar temelinde, kalıcı barış, güvenlik, istikrar ve refahın tesis

¹⁵⁰Afganistan Doğan Kışlası'nda Askeri Personele Hitaben Yaptıkları Konuşma, [https://www.tccb.gov.tr\(e.t. 18.10.2014\)](https://www.tccb.gov.tr(e.t. 18.10.2014))

edilmesi amaçlarından hareketle, “Afganistan ve Türkiye arasında Stratejik Ortaklık ve Dostluk Anlaşmasıdır. 17 maddeden oluşan bu anlaşmanın maddeleri şunlardan ibarettir:¹⁵¹

Birinci Madde, Amaçlar: Taraflar iş bu Anlaşma'yla, karşılıklı çıkarlar ve sorumluluklar temelinde, ülkelerinde ve bölgelerinde kalıcı barış, güvenlik, istikrar ve refahın sağlanmasını, ayrıca temel insan hakları ve özgürlüklerinin teşvik edilmesini ve korunmasını teminen, aralarındaki uzun vadeli ve kapsamlı işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadırlar. İş bu Anlaşmanın hükümleri, tarafların uluslararası kuruluşlar ve düzenlemelere taraf olmalarından kaynaklanan hak ve yükümlülükleri etkilemez.

İkinci Madde, Güvenlik: Taraflar, ülkelerinin kalkınmasına da doğrudan olumsuz etkiler yapan, bölgesel barış ve güvenliğe yönelik sınamaları bertaraf etmek amacıyla birlikte çalışacaklardır. Bu amaçla Taraflar, terörizmle mücadele ve aşırıcılık, örgütlü suçlar ve kara para aklama gibi sınır aşan suçlarla mücadele alanları başta olmak üzere, eğitim, deneyim ve bilgi paylaşımı, personel mübadelesi ve hibe yöntemleriyle, yetkili makamları kanalıyla işbirliği yapacaklardır. Taraflar ayrıca, yasadışı göç ve sınır yönetimi alanlarında da işbirliğinde bulunacaklardır. Taraflar, yetkili kurumları aracılığıyla, uyuşturucuyla bağlantılı suçlar konusunda operasyonel, teknik ve stratejik bilgi paylaşımında bulunacaklardır. Tarafların İçişleri Bakanlıkları, iç güvenlikte kullanılan bilişim teknolojileri ve bunların uygulamaları alanlarında işbirliği yapacaklardır.

Üçüncü Madde, Sosyo-ekonomik Kalkınma: Taraflar, bölgeyi etkileyen ortak sınamalarla mücadelenin, kapsamlı ve çok boyutlu, bir yaklaşımı gerekli kıldığı teslim ederler ve güvenlik alanında kaydedilen ilerlemenin uzun vadeli sürdürülebilir sosyo-ekonomik kalkınmayla desteklenmesi gerektiğini kabul ederler. Bu bakımdan taraflar, iş ve endüstri çevrelerinin temsilcilerinin ilgili kurumları arasındaki İşbirliğinin teşvikine ilave olarak, eğitim, bilim, teknoloji, ekonomi, ticaret, yatırım, endüstri, enerji, madencilik,

¹⁵¹Fayman-ı Amkari-i stratejik Ba Turkye, Jareeda-I Rasmi Afghani, Shomara, 1241, Sal:1395 [http://moj.gov.af\(e.t.25.03.1395\);](http://moj.gov.af(e.t.25.03.1395);) Afganistan –Türkiye arasında Stratejik Ortaklık ve Dostluk Anlaşma,[https://www.tbmm.gov.tr\(02.12.2015\)](https://www.tbmm.gov.tr(02.12.2015))

ulaştırma, tarım ve sağlık alanlarında işbirliği ve kamu yönetimi alanında reform ve kapasite oluşumunun daha da yoğunlaştırılmasını taahhüt ederler.

Dördüncü Madde, Ekonomi, Sanayi, Ticaret ve Yatırım: Taraflar, aralarındaki ekonomik ve ticari ilişkileri tanı potansiyeline kavuşturma taahhüdüyle, ikili ekonomik faaliyetlerini ve ticaretlerini kolaylaştırmak ve artırmak amacıyla, ilgili ikili hukuki çerçevenin genişletilmesi dâhil tüm gerekli tedbirleri alacaklardır. Bu amaçla, taraflar;

- Karma Ekonomik Komisyon gibi mevcut mekanizmalar vasıtasıyla işbirliklerini artırmayı,

- Yeni ekonomik işbirliği alanların keşfetmeyi ve daha yakın ticari ortaklık için uygun önlemler geliştirmeyi,

- Bölgesel ekonomik işbirliğini ve entegrasyonu kolaylaştırmayı ve teşvik etmeyi,

- İş alanları açmaya ve istihdama katkı sağlayacak özel sektör yatırımlarını teşvik edecek tedbirler almayı kabul ederler. Taraflar, bankacılık sisteminin düzenlenmesinde ve denetiminde İşbirliği yapacaklardır. Taraflar, Küçük ve Orta Bütçeli İşletmelerle (KOBİ) ilgili teşkilatlar, KOBİ'ler ve destekleyici girişimciler konularında bilgi ve tecrübe paylaşımında bulunacaklardır. Taraflar, sınai altyapı tesislerinin yapımı, organize sanayi bölgeleri ve sanayi sitesi uygulamaları hakkında bilgi ve tecrübe paylaşımı gibi somut işbirliği imkânlarını araştıracaklardır. Taraflar, uluslararası ürünlerle rekabet etmek amacıyla ürünlerinin kalitesini daha da artırmak amacıyla, kalite belirleme ve standardizasyon kurumlar arasında işbirliğini geliştirmeyi ve modern teknolojiyi kullanmayı kabul ederler.

Taraflar, Afganistan madencilik sektöründe yeni standartlar ve yeni teknolojilerin kurulması ve uygulama konusunda işbirliğini kabul ederler. Taraflar, bölgesel ve çok taraflı forumlarda ekonomik işbirliğinin gelişmesi yoluyla bölgede barış ve refaha katkıda bulunacak bir ticaret rejiminin tesisine yönelik çabalarını sürdüreceklerdir. Taraflar, iki ülke arasındaki ticarete sürdürülebilir bir gelişme sağlanması amacıyla ticaret odaları arasında uzun vadeli işbirliğini teşvik etmeyi kabul ederler. Taraflar, özel sektör

şirketlerini, birbirlerinin ülkelerinde mevcut ekonomik, ticari, endüstriyel ve altyapısal sektörlerdeki yatırım imkânlarından yararlanmaya teşvik edeceklerdir.

Beşinci Madde Ulaştırma: Taraflar, piyasalarına karşılıklı erişimi artırmak ve geliştirilmiş ulaşırma bağlantılarıyla ekonomik büyümeyi canlandırmak için gerekli tüm tedbirleri almayı kabul ederler. Taraflar, ikili ve bölgesel ticareti kolaylaştırmak amacıyla, TIR Anlaşması'nın uygulanmasında karşılaşılan sorunları bertaraf etmek üzere işbirliğinde bulunacaklardır. Taraflar, demiryolu ve karayolu koridorlarının/ağlarının genişletilmesi amacıyla, ikili ve ilgili bölgesel kuruluşlar çerçevesinde çok taraflı işbirliğini geliştirerek, mevcut bölgesel ulaşım altyapısı potansiyelinin tümünden istifade etmeyi kabul ederler.

Taraflar, ICAO uluslararası havacılık anlaşmaları doğrultusundaki eğitim programlarıyla ve her iki tarafın çıkarına olacak şekilde, ticari uçuşlarda artırılmış güzergâh ve sefer sayısı ile, sivil havacılık alanında işbirliğini geliştireceklerdir. Taraflar, demiryolu ağı ve karayolları başta olmak üzere, ulaşırma altyapılarının geliştirilmesi alanında işbirliğinde bulunmayı kabul ederler.

Altıncı Madde Sağlık: Taraflar sağlık alanında, aşağıdaki sahalardaki işbirliğini sürdürecekle ve artıracaklardır:

- Afganistan'da halkın sağlık hizmetlerine erişiminin artırılması,
- Afgan sağlık sisteminin yeniden yapılandırılması konusunda teknik ve danışmanlık hizmetleri, - sağlık personeline yönelik mübadele ve kısa süreli eğitim programları,
- İlaç ve tıbbi cihazlar,
- Acil durumlarda ve afet hallerinde sağlık hizmetleri konusunda deneyim paylaşımı,
- Sağlık sektörü yatırımlarında işbirliği için Türk ve Afgan özel sektörlerinin teşviki. Taraflar, Afganistan'da sağlık tesislerinin inşası, geliştirilmesi ve idaresi alanlarında da işbirliği yapacaklardır.

Yedinci Madde Tarım, Hayvancılık ve Kırsal Kalkınma: Taraflar, Afganistan'da kırsal bölgelerde gıda bakımından kendi kendine yeterliliğe erişilmesi ve yaşam standartlarının geliştirilmesi, ayrıca Afgan tarım ürünlerinin ihracının kolaylaştırması alanlarında işbirliği yapmayı kabul ederler. Taraflar tarım, hayvancılık ve kırsal kalkınma alanlarında, teknik eğitim programları, ortak proje uygulama, tecrübe paylaşımı, uzman mübadelesi, teknoloji transferi ile belge ve yayın değişimi yollarıyla işbirliğini sürdürmeyi ve artırmayı taahhüt ederler. Taraflar, yetkili kurumlar aracılığıyla, yoksulluğu dizginleyecek kırsal kalkınma programları ile zirai altyapının geliştirilmesi, modern sulama yöntemleri ve arazi ıslahı konularında işbirliği yapacaklardır.

Sekizinci Madde Çevre ve Şehir Planlaması: Taraflar, çevre, şehir planlaması ve toplu konut projeleri alanlarında işbirliği imkânlarını araştırmayı kabul ederler. Taraflar, Afganistan'ın büyük şehirlerinin kent mastır planlarının ayrıntılı taslaklarının hazırlanmasında ve kent politikalarının geliştirilmesinde işbirliği yapmayı Kabul ederler. Taraflar, belediye hizmetleri alanında işbirliği imkânlarını araştırmayı kabul ederler. Taraflar, teknik eğitim kursları açarak ve projelerin uygulanması, uzman değişimi ile teknoloji transferine iştirak ederek, çevrenin ve doğal kaynakların korunması alanlarında işbirliğini başlatmayı, sürdürmeyi ve geliştirmeyi kabul ederler.

Dokuzuncu Madde Kurumsal Kapasite Oluşturulması: Taraflar, kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi ve yönetişimin geliştirilmesinin istikrar ve kendi kendine yeterlik bakımından elzem olduğunu kabul ederler ve kamu hizmetlerinin ehil ve hesap verebilir kurumlar tarafından sağlanmasına duyulan ihtiyacı teslim ederler. Taraflar, merkezi ve yerel idarelerde kapasite oluşumu alanında, teknik yardım ve deneyim paylaşımı yoluyla işbirliğinde bulunacaklardır. Taraflar, teknik yardım ve deneyim paylaşımı yoluyla, yerel yönetim alanında işbirliğinde bulunacaklardır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti, Afganistan İslam Cumhuriyeti'ni, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) ve diğer Türk kurumları tarafından yürütülen kapasite oluşturma programları yoluyla desteklemeye devam edecektir. Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin talebi üzerine Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti tarafından sağlanacak imkân ve kaynaklarla eğitim verilecek Afgan kamu personeli, eğitimleri sırasında kazandıkları mesleki beceri ve

uzmanlıkla uyumlu olacak şekilde istihdam edilecektir. Taraflar, TİKA tarafından Afganistan'da yürütülen proje ve programlara, proje ortaklığı ilkeleri çerçevesinde, ilgili yerel makamlarca uygun katkı ve katılımın sağlanmasının, işbirliği yapılan alandaki başarı ve etkiyi artıracığını kabul ederler. Taraflar, yerel makamların proje uygulama, denetleme ve izleme sürecine katılımlarını sağlayacaklardır. Afganistan İslam Cumhuriyeti Hükümeti, TİKA Program Eşgüdüm Ofislerini yardım kuruluşları olarak akredite edecek; sahada üstlenilen projeler için TİKA tarafından atanan veya istihdam edilen personelin güvenliğini sağlayacaktır.

Onuncu Madde Eğitim ve Bilim: Taraflar, eğitim programları dâhil olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı ile Afganistan İslam Cumhuriyeti Eğitim ve Yüksek Eğitim Bakanlıkları arasındaki işbirliğinin seviyesini yükseltecekler; Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Afganistan'da kurulan ve yönetilen okulların faaliyetlerini kolaylaştırmak için gerekli önlemleri alacaklardır. Taraflar, yüksek eğitim kurumları ve akademik kuruluşları arasındaki etkileşimi teşvik edecekler ve bu çerçevede, yükseköğrenim bursları alanında işbirliğini sürdüreceklerdir. Taraflar, bilimsel ve teknolojik işbirliğini tesis etmek amacıyla, bilimsel araştırma kurumları arasında doğrudan temasları teşvik edeceklerdir.

On birinci Madde Kültür ve Kültürel Mirası: Taraflar, Türk-Afgan ilişkilerinin belirleyici vasıflarını oluşturan halktan halka bağları ve ortak kültürü kuvvetlendirmek maksadıyla, halkları arasında daha yakın ilişkileri teşvik edecek gerekli tüm önlemleri alacaklardır. Taraflar bu amaçla, ortak tarih ve kültürleri bakımından büyük önem taşıyan ve simgesel nitelikte olan projeler vasıtasıyla kültürel ve tarihsel bağlarını güçlendirecekler; ortak kültür varlıklarını muhafaza etmek için birlikte çaba sarf edeceklerdir. Taraflar, devlet radyo ve televizyonları arasında işbirliği ve etkileşimi devam edecekler ve Afganistan'da radyo ve televizyonculuk mesleğinin kapasitesini yükseltmek üzere birlikte çalışacaklardır. Taraflar, yerel yönetim birimleri arasındaki bağların güçlendirilmesini ve bu doğrultuda, Vilayetleri veya şehirleri arasında kardeş şehir anlaşmaları imzalanmasını teşvik etmeyi kararlaştırmışlardır.

On ikinci Madde Gençlik ve Spor: Taraflar, gençlik ve spor alanlarında ikili ilişkileri geliştirmek üzere eğitim, tecrübe paylaşımı ve personel mübadelesini teşvik edeceklerdir. Taraflar, ilgili kuruluşları tarafından gençlik ve spor konularında ortak program ve projeler gerçekleştirilmesini destekleyeceklerdir. Taraflar, iki ülke gençleri ve sporcuları için ortak siyasetler ve projeler yürütülmesi için işbirliği yapılmasını teminen gençlik ve spor alanında işbirliği protokolü imzalanması imkânını araştıracaklardır.

On üçüncü Madde Bölgesel İşbirliği: Taraflar, Afganistan'ın ve bölgenin istikrarının birbirlerine bağlı olduğunun farkında olarak, bölgesine tam bütünleşmiş olmuş, istikrarlı ve müreffeh bir Afganistan hedefine ulaşmak için, bölgesel işbirliğini teşvik etme yönündeki ortak çabalarını sürdürmeyi kararlaştırmışlardır. Bu çerçevede Taraflar "Güvenli ve İstikrarlı bir Afganistan için Bölgesel Güvenlik ve İşbirliğine dair İstanbul Süreci" kapsamındaki Güven Artırıcı Önlemlerin hayata geçirilmesine yönelik faaliyetlerini kararlılıkla sürdüreceklerdir. Taraflar ayrıca, "Afganistan, Pakistan ve Türkiye Arasında Ankara Üçlü Zirve Süreci'nin 2007 yılından bu yana bölgesel diyalog ve işbirliğine yaptığı önemli katkıları teyit ederek, bu çerçevedeki çabaların devam ettirmeyi kararlaştırmışlardır.

On dördüncü Madde Uygulama Mekanizması: İşbu Anlaşma'nın uygulanmasına ilişkin siyasi yönlendirmede bulunmak ve sağlanan ilerlemeyi denetlemek üzere, Tarafların Dışişleri Bakanlıkları yılda bir toplantı düzenleyeceklerdir. Söz konusu yıllık toplantılarda, Anlaşma çerçevesinde yürütülen faaliyetler değerlendirilecek ve müteakip yıl düzenlenecek toplantının gündemi belirlenecektir.

On beşinci Madde Değişiklik: İşbu Anlaşma, Tarafların karşılıklı yazılı rızalarıyla, diplomatik kanallar vasıtasıyla değiştirilebilir. Değişiklikler, işbu Anlaşma'nın 17. maddesinde belirtilen hukuki sürece uygun şekilde yürürlüğe girecektir.

On altıncı Madde Uyuşmazlıkların: Giderilmesi İş bu Anlaşma hükümlerinin yorumlanmasından veya uygulanmasından doğacak her türlü uyuşmazlık, diplomatik kanallardan, Taraflar arasında müzakereler yoluyla dostane şekilde çözülecektir.

On yedinci Madde Yürürlüğe Giriş: İşbu Anlaşma, yürürlüğe girmesi için gerekli iç yasal usullerin tamamlandığını Tarafların birbirlerine diplomatik yollarla bildirdikleri son yazılı bildirim alındığı tarihte yürürlüğe girecektir. İşbu Anlaşma 10 yıl süreyle yürürlükte kalacak ve Taraflardan biri diğerine, yürürlük süresi dolmadan 6 ay önce Anlaşmayı sona erdirmeye niyetini diplomatik kanallardan yazılı olarak bildirmediği sürece, Onar yıllık süreler halinde otomatik olarak yenilenecektir.

Türkiye Cumhuriyeti 2001 sonrası Afganistan'ı her alanda desteklemektedir. Türkiye, Afganistan'ın istikrara kavuşabilmesi ve yeniden inşası için ilk başta 267 Türk Silahlı Kuvvetleri ile Afganistan hükümetini desteklemeye başlamıştır.¹⁵² Türkiye Afganistan'da askeri mevcudiyetini ISAF bünyesinde sürdürmektedir.

3. ULUSLARARASI GÜVENLİK VE DESTEK GÜÇÜ (ISAF)'IN KURULUŞU

Bonn Konferansı'nda, Afganistan'ın güvenlik durumunun iyileştirilmesi ve Hamid Karzai Hükümeti'ne uluslararası takviye mahiyetinde, BM Güvenlik Konseyi tarafından Uluslararası Güvenlik Destek Gücü ISAF'ın kurulmasına karar verilmiştir. Bu karara göre ISAF gücü her altı ayda bir uzatılması ve komuta değişikliği ile Kabil'de göreve başlamıştır. İlk komutası İngiltere'ye verilen ISAF 20 Aralık 2001 tarihinde Afganistan'da göreve başlamıştır. ISAF Afganistan'da İngiltere'nin komutası altında 21 ülkeden yaklaşık beş bin askerle işe başlamıştır. İngiltere'den sonra sıra ile ISAF komutanlığını Türkiye, Almanya ve Hollanda devralmıştır. Hollanda'dan sonra ISAF içerisindeki ülkeler komutaya sahip olma konusunda çekinik davranarak komutanlığı NATO'nun üstlenmesini teklifinde bulunmuşlardır. Bu konuda NATO üyeleri arasında uzlaşmaya varılmasının ardından 11 Ağustos 2003'te Komutayı NATO devralmıştır.¹⁵³

¹⁵² Wasiq, a.g.e.s.194

¹⁵³ Mutanoğlu, a.g.e.s.73-74

3.1. TÜRKİYE' NİN ISAF ÇERÇEVESİNDE AFGANİSTAN'DAKİ FAALİYETLERİ

Türk Silahlı Kuvvetleri, Türkiye Büyük Millet Meclisinin 10 Ekim 2001 tarihli ve 722 sayılı kararıyla Hükümete verdiği yetki temelinde Afganistan'da ISAF Harekâtını desteklemektedir.¹⁵⁴ Türkiye gönüllü olarak İngiltere'den sonra, ISAF'ın komutanlığını üstlenen ikinci ülke olmuştur. Türk Silahlı Kuvvetleri, 20 Haziran 2002 tarihinden itibaren ISAF komutanlığının yanı sıra Kabil Uluslararası Havalimanı'nı kontrolünü de İngiltere'den devralmıştır.¹⁵⁵ Kabil'de düzenlenen törenle ISAF'ın komutasını devralan Tümgeneral Hilmi Akın Zorlu, Türkiye'nin Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'nün komutasını devralmaktan onur duyduğunu söyleyerek Türk birliğinin elinden gelenin en iyisini yapmaya çalışacağını, herkese eşit davranmaya gayret edeceklerini ve amaçlarının Afgan halkının barış ve güvenine katkıda bulunmak olduğunu ifade etmiştir.¹⁵⁶ Türk silahlı askerlerinin ISAF komutanlığı görevi sırasında Kabil'de tam bir huzur ortamının hâkim olduğu söylenmektedir. Türkiye liderliğinde ISAF askerlerinin 8 aylık görev süresinde 22 ayrı ülkeye komutanlık ettiği, 3 bin devriye görevinde bulunduğu ve 3 milyon mayını da imha ettiği belirtilmektedir.¹⁵⁷

Türkiye ISAF'a aktif destekte bulunan ülkelerden biri olarak bu görevi başarıyla 20 Haziran 2002 - 10 Şubat 2003 tarihleri arasında 1300 personelden oluşan katkısı ile ISAF'ın ikinci dönemine komutanlık etmiştir.¹⁵⁸ Türkiye'den sonra ISAF komutasını 10 Şubat 2003 tarihinde Almanya ve Hollanda müştereken devralmıştır. 10 Şubat 2003 – 11 Ağustos 2003 tarihleri arasında ISAF komutanlığını yapan Almanya ve Hollanda güçleri, 11 Ağustos'ta bu görevi NATO'ya devretmiştir.¹⁵⁹

Ağustos 2003 tarihinde ISAF Komutanlığını üstlenen NATO, Almanya liderliğinde Afganistan görevine devam etmiştir. NATO çerçevesinde ISAF komutanlığını Şubat 2004

¹⁵⁴ Türkiye Afganistan'a iki yıllığına asker gönderecek, <https://tr.sputniknews.com/savunma/201501051013338314/> (e.t.05.01.2015)

¹⁵⁵ Akın Kiran, Afganistan'ın Yeniden Yapılandırılmasında Türkiye'nin Rolü (Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2012, s.212

¹⁵⁶ ISAF'ın Komutası Türkiye'de , [https://www.amerikaninsesi.com\(e.t.20.06.2002\)](https://www.amerikaninsesi.com(e.t.20.06.2002))

¹⁵⁷ Türkiye ISAF komutanlığını devretti, [http://arsiv.ntv.com.tr\(e.t.10.01.2003\)](http://arsiv.ntv.com.tr(e.t.10.01.2003))

¹⁵⁸ Kiran, a.g.e. .s. 213

¹⁵⁹ Fazelyar, a.g.e. s. 118

tarihinde Kanada ve ardında da Fransa devralmıştır. Bu süreçte Türkiye ISAF harekâtına askeri ve maddi desteğini sürdürmüştür.¹⁶⁰

Türk Silahlı Kuvvetleri, Afganistan'daki ISAF komutanlığını ikinci kez 13 Şubat 2005 tarihinde Afganistan'ın başkenti Kabil'de düzenlenen 1600 kişiden oluşan Türk birliğiyle Avrupa kolordusundan devralmıştır.¹⁶¹ ISAF Karargâhı'nın yedinci dönem komutanlığını üstlenen Türkiye, bu görevi 6 ay süreyle yürütmüştür. Türkiye, ISAF yedinci döneminde 1450'si Türk, 30 ülkeden 8000 personele komuta etmiştir. Bu dönemde NATO komuta kontrol yapısı içerisinde bulunan Kabil Uluslararası Havaalanı'nın işletilmesini de Türkiye üstlenmiştir.¹⁶²

Türkiye, Kabil Havaalanı'nın işletilmesi sürecinde başlıca şu faaliyetlerde bulunmuştur.

- I. Sivil ve askeri terminalde hizmet vererek hava köprüsü temin edilmiştir.
- II. Meteoroloji Genel Müdürlüğü bünyesinde oluşturulan bir tim yurtdışında hizmete başlamıştır.
- III. Çok uluslu tatbikatlar periyodik olarak yapılmıştır.
- IV. Afgan polislerine X- Ray eğitimi verilmiştir.
- V. Uluslararası bir spor merkezi kurulmuştur.

Kabil Havaalanı'nın yeniden işletilmesinde, su tesisatından, elektrik ve kanalizasyon sistemlerine kadar her şey Türk personel tarafından yapılmıştır. Her gün 60 civarında uçağa hizmet vermenin yanı sıra meteoroloji, güvenlik ve işletme ihtiyaçlarının karşılanması da Türk personeli tarafından icra edilmiştir.¹⁶³ Ayrıca, ISAF Harekâtı'nın altı bölge komutanlığından biri olan Kabil Bölge Komutanlığı'nın lider ülke sorumluluğu ilk kez 6 Nisan – 6 Aralık 2007 tarihleri arasında, ardından da 1 Kasım 2009'dan itibaren üç

¹⁶⁰ Ashnaee Ba ISAF, <http://hamshahrionline.ir>(e.t. 09.09.2006)

¹⁶¹ ISAF komutası yine Türkiyede, <http://arsiv.sabah.com.tr>(e.t.13.02.2005)

¹⁶² Kiren, a.g.e .s 214

¹⁶³ Khalilullah Rasuli, 1991 yılından günümüze kadar Afganistan ve Türkiye İlişkileri,(Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, 2008, s.123

dönem Türkiye tarafından üstlenilmiştir.¹⁶⁴ Türkiye, 2009 yılında Afganistan'da 1800 Türk askeriyle ISAF 'a askeri destek veren üçüncü büyük ülke olmuştur.¹⁶⁵

NATO Devlet ve Hükümet başkanları, 20-21 Mayıs 2012 tarihlerinde Şikago'da ve 4-5 Eylül 2014 tarihlerinde Galler'de gerçekleştirilen Zirvelerde, Afganistan'ın mutabakatıyla ISAF'ın bitiminden sonra Afganistan'da muharip olmayan Kararlı Destek Misyonunun başlatılmasını kararlaştırmışlardır. Söz konusu Misyon ülke genelinde güvenlik sorumluluğunu üstlenecek Afgan Ulusal Güvenlik Güçlerine eğitim, danışmanlık ve yardım sağlamaktadır. Afganistan ile köklü kardeşlik ve dostluk ilişkileri bulunan Türkiye, Afganistan'ın milli birliği ve bütünlüğü ile bağımsızlığını her zaman desteklemiş; Afgan halkının barış, istikrar ve refah içinde yaşamasını teminen, her alanda Afganistan ile dayanışma içinde olmuştur.¹⁶⁶

ABD ve diğer NATO üyeleri tarafından kaç kez Türkiye'nin Afganistan'da muharebelere katılması ile ilgili baskılar yapılsa da Türkiye hiç bir zaman muharebelere/ operasyonlara katılmamıştır. 2001' den buyana Türk askerlerinin hiç bir zaman suç işledikleri kayıt edilmemiştir.¹⁶⁷

3.2. TÜRKİYE'NİN BÖLGESEL İMAR EKİBLERİ'NE (PRT) KATKILARI

Bölgesel imar ekipleri (Provincial Reconstruction Team(PRT) sivil ve askeri personelden oluşan NATO'nun şemsiyesi altında ISAF kuvvetlerinin görev alanının Afganistan'ın bütününe genişletilmesi, Afganistan hükümetinin merkezi yönetimini daha istikrarlı ve güvenli bir şekilde desteklemek, Hükümetin otoritesini tüm ülkeye genişletmesine destek olmak ve Afganistan'ın yeniden inşası hususunda çalışmalarını kolaylaştırmak amacıyla 2003 yılından beri Afganistan'da faaliyette bulunmaktadır.¹⁶⁸

¹⁶⁴ Kiren, a.g.e.s.215

¹⁶⁵ Vasiq, a.g.s, ss. 92-94

¹⁶⁶ Türkiye Afganistan'a iki yıllığına asker gönderecek, [https://tr.sputniknews.com\(05.01.2015\)](https://tr.sputniknews.com(05.01.2015))

¹⁶⁷ Vasiq, a.g.e.s.93

¹⁶⁸ Majeed Buzurkmehri, Hozor-ı NATO dar Afghanistan wa chaalesh hai peshroy aan, Fasl Naama Motalehat-ı rah borde, Sal,13, shomara, 2, Danishkah-ı İmam kumayni, İran, 1389,s. 145

İl İmar Ekiplerinin liderliğinin 12'si Amerika Birleşik Devletleri ve 14'ü NATO üyeleri ülkeler tarafından yapılmıştır. İl İmar ekiplerinin liderliğini yapan ülkeler ve yerleri şu şekildedir:

Afganistan'ın Kuzey bölgesinde:

- Kunduz Vilayet 'inde Almanya
- Belh Vilayet 'inde: İsviçre ve Almanya
- Badahşan ve Bağlan Vilayetlerinde: Macaristan,
- Faryab Vilayetinde de Norveç, İl İmar Ekiplerinin liderliğini yapmaktadırlar.

Afganistan'ın Batı bölgesinde:

- Herat Vilayetinde İtalya,
- Farah Vilayetinde ABD,
- Badğıs Vilayetinde İspanya,
- Ghor Vilayetinde Litvanya, İl İmar Ekiplerinin Liderliğini yapmaktadır.

Afganistan'ın Güney bölgesinde:

- Kandahar Vilayetinde Kanada,
- Helman Vilayetinde İngiltere,
- Uruzgan Vilayetinde ABD, İl İmar Ekiplerinin Liderliğini yapmaktadır.

Afganistan'ın Doğu bölgesinde de ise:

- Bamyan Vilayetinde Yeni Zelanda,
- Farvan, Nuristan, Pancşir, Gardiz, Gazni, Paktika, Host, Celalabad, Nangarhar, Lağman ve Kunar Vilayetlerinde Amerika Birleşik Devletleri (ABD) İl İmar Ekiplerinin Liderliğini yapmaktadır.¹⁶⁹

¹⁶⁹ Fazelyar, a.g.e, s. 120

3.2.1. TÜRK VARDAK İL İMAR EKİBİ

Türkiye, 2006 yılında Afganistan'ın doğusunda bulunan Vardak Vilayetinde ilk İl İmar Ekibini kurmuştur. Ardından Temmuz 2010 tarihinde Afganistan'ın Kuzey'inde bulunan Cevizcan Vilayetinde İkinci İl İmar Ekibini liderliğini yapmıştır.¹⁷⁰

Türkiye, NATO'nun bir üyesi olarak Afganistan hükümetinin isteği üzerine 2005 senesinde, Afganistan'ın batısında bulunan Vardak Vilayetinde İl İmar Ekibi (PRT) kurma kararı almıştır. Türkiye İl İmar Ekibi 2006 Kasım tarihinde Afganistan'ın Vardak Vilayetinde faaliyete başlamıştır. Türkiye'nin Afganistan'da böyle bir destekte bulunması Afganistan'la olan tarihi ve kültürel münasebetlerin yanı sıra, uluslararası barış ve istikrara katkıda bulunma kararlılığını da bir göstergesidir. Sivil ve askeri personelden oluşan Türkiye Vardak İl İmar Ekibinin askeri birimde 64 personel göreve başlamıştır. Sivil kanadında ise Türkiye'nin Dışişleri Bakanlığı'nca atanan bir Sivil Koordinatör 'ün liderliğinde, Sağlık Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, TİKA, olmak üzere bir kaç Bakanlıktan oluşan personel birliği göreve başlamışlardır. Türkiye'nin kurduğu Vardak İl İmar Ekibi, Vardak Vilayeti yönetimi ile yerel halkın talepleri doğrultusunda, sağlık, eğitim ve tarım alanları olmak üzere birçok projeyi hayata geçirmiştir. Vardak İl İmar faaliyetle çerçevesinde Türkiye'nin kalkınma yardımlarının sadece 2006 yılında üç milyon ABD dolarından fazla değerinde gerçekleştirdiği başlıca faaliyetleri şunlardan ibarettir:

Vardak Vilayetinin Merkezi olan Meydan Şehir 'de: Tarım Meslek Lisesi İnşası ve tefrişi, bu lise on altı dersaneli olup 280 öğrenci kapasitesine sahiptir, 400m3 kapasiteli su deposu ve iletim boru hatları inşası, tarım ürünlerinin depolanmasında kullanılmak üzere soğuk hava deposu inşası, çocuk parkı yapımı, Spor kompleksi inşası; Vardak Vilayetinin Nerh ilçesinde: içme suyu kuyusu açılması, Calrez İlçesinde: Bibi Ayşe Kız İlkokulu inşası ve tefrişi,(bu okul 8 dersaneli olup bin yüz öğrenci kapasitesine sahiptir), içme suyu kuyusu açılması; Vardak Vilayetinin Seydabad İlçesinde: Kale-i Sadettin Kız İlkokulu inşası ve tefrişi(bu okul 8 dersaneli olup en az bin öğrenci kapasitesine

¹⁷⁰ Türkiye Afganistan'da İkinci İl İmar Ekibini açtı, [https://www.haberler\(e.t.22.07.2010\)](https://www.haberler(e.t.22.07.2010))

sahiptir), içme suyu kuyusu açılması, Deşti Dut beldesinde Kadın – Doğum Kliniği inşası.¹⁷¹

Türk- Afgan arasındaki kardeşlik bağlarının güçlendirilmesi ve Afganistan’da barış ve istikrarı için katkıda bulunması maksadıyla Kasım 2006 senesinde Afganistan’ın Vardak Vilayetinde faaliyetlerine başlayan Türk İl İmar Ekibi, Ağustos 2013 tarihine kadar; yani yedi sene boyunca 120 civarında projeyi hayata geçirmiştir. Bu Vilayetin yeniden imarı ve güvenliğini sağlanması için hizmette bulunarak 13.08.2013 tarihinde bu Vilayette faaliyetlerine son vermiştir. Devir teslimi törenine Vardak Valisi Majeed Khogyani, Türkiye’nin Kabil Büyükelçisi Basat Öztürk, Afganistan’ın Maarif Bakan Yardımcısı, Vardak İl Şura Meclis Başkan Yardımcısı ve çok sayıda devlet adamı katılmıştır.

Törende konuşan Vardak Valisi, Türkiye’den Vardak Vilayetinde 112 önemli projeleri hayata geçirdikleri için teşekkür ederek Türkiye’nin Afganistan’da yapmış olduğu desteklerin geçici olmadığını dile getirmiştir. Vardak İl Şura Meclis Başkan Yardımcısı Mohammad Hazrat Canan da yaptığı konuşmasında Türkiye’nin maarif, sağlık, güvenlik olmak üzere birçok alanda yaptıkları hizmetlerinden dolayı Vardak Halkı adına memnuniyetlerini ifade ederek Türklerin yardımlarını hiçbir zaman unutmayacaklarını dile getirmiştir. Afganistan’ın Maarif Bakan Yardımcısı Dr. Şafiq Samim törende yaptığı konuşmasında şu ifadeyi kullanmıştır. “ben Maarif Bakanlığı temsilcisi olarak Türk İl İmar ekiplerinin bu Vilayette 23 okul yaptıklarından dolayı teşekkür ediyorum” törende konuşma yapan Türkiye’nin Kabil Büyükelçisi Basat Öztürk’te Meydan Vardak Halkının Türklere karşı misafirperverliğinden dolayı teşekkür ederek kendi evleri gibi bu vilayette çalıştıklarını ifade etmiştir.¹⁷²

Türk İl İmar Ekibinin Vardak Vilayetinde aslında beş yıl faaliyet vermesi öngörülmüşken Vardak Halkı ve Afganistan’ın devlet başkanı Karzai’nin Türk yetkilerden talebi üzerine süresi iki yıl daha uzatılarak yedi yıl devam etmiştir. Türkler Bu yedi yıllık görev süresi boyunca Meydan Vardak halkının refahını ve bu vilayetin istikrarını

¹⁷¹ Vardak İl İmar Ekibimiz [http://www.mfa.gov.tr\(e.t.08.11.2006\)](http://www.mfa.gov.tr(e.t.08.11.2006))

¹⁷² Mamooriyat-i PRT-i Tukyeyi Fayan yaft. [http://elections.pajhwok.com/dr/2013/08/13-4\(13.08.2013\)](http://elections.pajhwok.com/dr/2013/08/13-4(13.08.2013))

arttırmaya yönelik çalışmalara yardım vermiştir. Türk İl İmar Ekibi 7 yıl faaliyeti boyunca aralarında 21 okul, 11 klinik, 10 tarım tesisi, 18 muhtelif imar ve yenileme, 16 kapasite geliştirme, 3 sosyal hizmetler, 15 kapsamlı destek, 11 insani destek, 6 işletme, bakım ve diğer projeler olmak üzere toplam 119 projeye ilaveten devamlı olarak Meydan Vardak Halkına gıda, giyecek, sağlık gibi temel insani konularda da yardım etmiştir.

Türk Vardak İl İmar Ekibine ait tesiste Afganistan'ın Maarif Bakanlığına teslim edilmiştir. Bu tesis, Türk – Afgan Dostluk Lisesi olarak bir okula dönüştürülmüştür.¹⁷³

3.2.2. TÜRK CEVİZCAN İL İMAR EKİBİ

Türkiye, Afganistan'da Vardak İl İmar Ekibinin ardından ikinci İl İmar ekibini Afganistan'ın Kuzey bölgesinde yer alan ve çoğunluğunu Özbek- Türkmenler teşkil eden Cevizcan Vilayetinde 23 Temmuz 2010 Tarihinde açmıştır. Açılış törenine Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu katılmıştır. Açılış töreninde konuşma yapan Davutoğlu “ dostlar arasında çok güzel bir başlangıç yaptıklarını” belirterek “ Türk – Afgan dostluğu, tarihi derinliğe giden bir dostluk ve ebediyen sürecek; Afganistan'a hizmet ile Türkiye'ye hizmet arasında fark yok; Afganistan'ın kaderi Türkiye'nin kaderi” ifadelerini kullanarak Türk Cevizcan İl İmar Ekibi, Cevizcan'ın yanı sıra Seripol Vilayetinde de faaliyet göstereceğini kayıt etmiştir.

Köklerinin Horasan'dan geldiğini kaydeden Türkiye Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Kendisini Mevlana'nın doğum yeri olan Belhli ve Cevizcanlı gibi hissettiğini söylemiştir. Törenin ardından Davutoğlu, Afganistan sağlık Bakanı Süreyya Dalil'le birlikte Türkiye tarafından yapılan Afgan-Türk Çocuk Hastanesinin Cerrahi Bölümünü hizmete açmışlardır.¹⁷⁴ Şebirgan Afgan- Türk Çocuk Hastanesi, Afganistan'ın Kuzey bölgesinde Çocuk Cerrahisi bulunan yegâne Çocuk Hastanesi niteliğine sahiptir.

Afganistan'da bulunan her iki Türk İl İmar Ekibi'nde, personelin ve yerleşke bölgesinin emniyetini sağlamak maksadıyla Türk Silahlı Kuvvetleri'ne bağlı askeri personel görevlendirilmiştir. Bu çerçevede Vardak Vilayetindeki İl İmar Ekibi'nde 76

¹⁷³ Türk İl İmar Ekibi Vardak'a veda Etti, [https://www.sondakika.com\(e.t.12.08.2013\)](https://www.sondakika.com(e.t.12.08.2013))

¹⁷⁴ Türkiye Afganistan'da ikinci İl İmar Ekibini açtı, [https://guneyturkistan.wordpress.com\(23.07.2010\);https://da.azadiradio.com\(e.t. 30.04.1389\)](https://guneyturkistan.wordpress.com(23.07.2010);https://da.azadiradio.com(e.t. 30.04.1389))

kişilik, Cevizcan Vilayetindeki İl İmar Ekibi'nde ise yaklaşık 120 kişilik Türk Silahlı Kuvvetler personeli bulunmaktadır. İl İmar Ekiplerin askeri kanadı aynı zamanda, Vardak İl İmar Ekibi ile ISAF'ın Kabil Bölge Komutanlığı ve Cevizcan Vilayetinin İl İmar Ekibi ile ISAF Kuzey Bölge Komutanlığı arasında irtibat ve koordinasyonun tesisinden sorumlu tutulmaktadır. Ayrıca, Sivil – Asker İşbirliği faaliyetlerinin yürütülmesini de sağlamakla birlikte yerleşim alanında bulunan Türk Silahlı Kuvvetleri'ne ait tıbbi birim ile hem İl İmar Ekibi personeline hem de Afgan halkına ücretsiz hizmet vermektedir.¹⁷⁵

3.2.3. TÜRKİYE'NİN AFGAN ASKERİ GÜÇLERİNE EĞİTİM ALANINDA KATKISI

Türkiye'nin Afganistan'da üstlendiği birçok görevden birisi de Afgan ulusal güvenlik güçlerinin bu ülke güvenliğini tek başına üstlenebilmesi için verdiği eğitimidir. Bu çerçevede, 16 Ocak 2003 Tarihinde Afganistan ve Türkiye arasında askeri alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği ve Askeri Eğitim İş Birliği olmak üzere iki anlaşması imzalanmıştır. Afganistan'ın başkenti Kabil'de imzalanan bu anlaşmanı Afganistan Hükümeti adına Atiqullah Baryalai Savunma Bakanı Yardımcısı ve Türkiye Hükümeti adına Tümgeneral Hilmi Akın Zurlo Uluslararası Yardım Kuvveti Komutanı imzalamıştır. Bu anlaşmaya göre iki ülke arasında askeri alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği tesis edilmiştir. Askeri alanda Eğitim, Teknik ve Bilimsel İş Birliği anlaşmasının dördüncü maddesinde askeri işbirliği alanları şöyle sıralanmıştır:

- I. Askeri Eğitim ve Öğretim İş Birliği;
- II. Silahlı Kuvvetler Arasında İş Birliği;
- III. Askeri İstihbarat Alanında İş Birliği;
- IV. Lojistik Alanda İş Birliği;
- V. Tatbikatlar için Askeri Gözlemcilerin Değişimi ve tatbikatlara katılım;
Savunma Sanayi Alanında İş Birliği;
- VI. Personel Konularında İş Birliği;
- VII. Askeri Tarih, Askeri Arşiv, Askeri Yayın ve Müzecilik Konularında İş Birliği;

¹⁷⁵ Kiren, a.g.e, s. 214

VIII. Askeri Haritacılık Alanında İş Birliği

IX. Askeri Tıp ve Sağlık Hizmetleri Alanında İş Birliği;

X. Askeri Hukuk Sisteminde İş Birliği;

XI. Sivil-Asker İş Birliği Alanında İş Birliği;

XII. Patlayıcı Maddeleri Zararsız Hale Getirme Alanında İş Birliği;

XIII. Muhabere Elektronik Bilgi Sistemleri Alanında İş Birliği;

XIV. Taraflarca Mutabakata Varılacak Diğer Alanlarda İş Birliği;¹⁷⁶

Ve Askeri Eğitim İş Birliği anlaşmasının dördüncü maddesi askeri eğitim iş birliği alanlarını şöyle belirlemektedir:

I. Askeri Yüksek Okullar (Harp Akademileri, Askeri Tıp Akademisi) eğitimi,

II. Kuvvetlere bağlı okullar (askeri Lise, Harp Okulu, Sağlık Okulları) ve Sınıf Okulları eğitimi,

III. Kısa süreli kurslar,

IV. Birlik, karargâh ve kurumlarda görev başı eğitimi,

V. Birlik, karargâh ve kurumlara askeri ziyaretler,

VI. Tatbikatlara gözlemci gönderilmesi,

VII. Eğitimin geliştirilmesi alanında karşılıklı bilgi alışverişi,

VIII. Askeri tarih ve müzecilik alanında karşılıklı bilgi alışverişi,¹⁷⁷

Bu anlaşmalar çerçevesinde Türkiye 2003 ve 2007 tarihleri arası 7,1 milyon dolar değerinde Afganistan'a askeri teçhizat yardımı yapmıştır. Türk Silahlı Kuvvetleri, TİKA çerçevesinde Afganistan'ın Harp Okulu'nun yeniden imarı ile modern bir okul haline getirmiştir. Nisan 2008 yılına da Türkiye Harp Okulu'na verdiği her alanda desteğin toplam değeri 52 milyon Dolar'a ulaşmıştır. Türkiye, Haziran 2014 tarihine kadar 17500 Afgan askerini Afganistan'da ve 3500 Afgan askerini Türkiye'de eğitimini sağlamıştır. 2016

¹⁷⁶ T.C. Resmi Gazetesi, Milletler arası anlaşma, 21.Temmuz .2003, Sayı:25175, Ayrıntılı bilgi için Bkz: www.resmigazete.gov.t(e.t.21.07.2003)

¹⁷⁷ A. yer

yılında Afganistan'dan Türkiye'de askeri eğitim almak amacıyla gönderilen Afgan askerlerinin sayısı 4300'e ulaşmıştır.¹⁷⁸

Afganistan ve Türkiye arasında Afgan Askerlerini Türkiye de eğitilmesi ile ilgili 2011 yılında bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmaya göre Afgan askerleri Sivas'ta bulunan askeri akademide eğitim görecektir. Bu merkez bugüne kadar dönem dönem olarak dört defa Afgan askerlerini erkek ve kadın ayrı olmak üzere eğitimini sağlamıştır. Sadece bu merkezde 2011'den bugüne kadar 1954 erkek polis ve 923 kadın polisi olmak üzere toplam 2877 Afgan polisi askeri eğitim görmüşlerdir.¹⁷⁹

4. NATO BÜNYESİNDE AFGANİSTAN'DA BULUNAN ÜLKELERE KARŞI AFGAN HALKININ GÖRÜŞ VE YORUMLARI

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York ve Washington D.C. şehirlerine düzenlenen saldırılarda 3000'in üzerinde insan ölmüştür. Bu saldırı, Afganistan'ın, ABD ve NATO'nun birinci hedefi haline gelmiştir. Saldırının hemen ardından bir televizyonda konuşma yapan ABD Başkanı George W. Bush, Usame bin Ladin'in El Kaide örgütünün saldırıyı gerçekleştirdiğini söyleyerek Afganistan'da hâkim olan Taliban'dan Usame bin Ladin'i kendilerine teslim etmesini istemiştir. Ancak Taliban Usame Bin Ladin'i ABD'ye teslim etmeyeceğini açıklamıştır. Taliban'ın verdiği ret cevap sonucu ABD, İngiltere ve NATO üye devletlerinin yardımlarıyla 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan'a "Sınırsız Özgürlük" adını verdiği hava taarruzu ile müdahale etmişlerdir.¹⁸⁰

Aynı yıl ABD'nin girişimiyle Almanya'nın Bonn kentinde Afganistan'ın geleceğine dair Uluslararası bir konferans düzenlenmiştir. Bu konferansta alınan kararlardan biri Afganistan'ının güvenlik durumunun iyileştirilmesi ve Hamid Karzai Hükümeti'ne uluslararası takviye mahiyetinde, BM Güvenlik Konseyi tarafından Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF)'ın kurulması olmuştur. Bu karara göre ISAF gücü her altı ayda bir uzatılması ve komuta değişikliği ile Kabil'de göreve başlamıştır. İlk komutası İngiltere'ye verilen ISAF 20 Aralık 2001 tarihinde Afganistan'da göreve başlamıştır. ISAF İngiltere'nin

¹⁷⁸ Vasiq, a.g.e.s.98

¹⁷⁹ Tarihce- i Akademi –i Polis-i Sivas, <http://www.sivaspomem.pol.tr/fa/sayfalar/Tarihce.fa.aspx> (e.t. 21.1396)

¹⁸⁰ Mutanoğlu, a.g.e.s.51; Ersoy, a.g.e.s.61

komutası altında 21 ülkeden yaklaşık 5000 askeriyle göreve başlamıştır. İngiltere'den sonra ISAF komutanlığını Haziran 2002'de Türkiye sonra da Almanya ve Hollanda devralmıştır. Hollanda ve Almanya'dan sonra ISAF içerisindeki ülkeler komutaya sahip olma konusunda çekinik davranarak komutanlığı NATO'nun üstlenmesi teklifinde bulunmuşlardır. Bu konuda NATO üyeleri arasında uzlaşmaya varılmasının ardından 11 Ağustos 2003'te komutayı NATO devralmıştır.¹⁸¹

2001'den bugüne Kadar NATO şemsiyesi altında Afganistan'da 50 ülkenin 130,000'e yükselen ¹⁸² silahlı kuvvetleri bulunmuştur. Ancak NATO müdahalesinin başladığı günden bu yana 15 yıl geçmesine rağmen Afganistan'ın güvenilir bir yer olduğunu söylemek mümkün değildir. Taliban rejiminin 2001 yılında yıkılmasından bu yana güvenlik, yoksulluk ve uyuşturucu ticareti büyük bir sorun teşkil etmektedir.¹⁸³

ABD, İngiltere ve diğer NATO üye devletlerin 2001'den günümüze kadar Afganistan'da terörizme karşı savaşması ve farklı alanlarda milyarlarca dolar harcamasına rağmen Afganistan'da güvenlik ve istikrar sağlanamamıştır. Taliban halen Afganistan'ın neredeyse her yerinde varlığını göstermektedir. Afganistan'ın Yeniden İnşası Genel Müfettişliği (SIGAR) (Special Inspector General For Afghanistan Reconstruction)'ın 2016 tarihinde yayınlanan raporuna göre Afganistan hükümeti Mayıs ayı itibariyle ülke topraklarının yüzde 65, 6'sına hâkim bulunmaktadır. Bu rapora göre Afganistan hükümeti Afganistan'da bulunan 365 ilçeden 19'unda kontrolünü kaybetmiştir.¹⁸⁴

Taliban örgütü 28 Eylül 2015 tarihinde Afganistan'ın Kunduz Vilayetini ele geçirerek üç gün boyunca Kunduz'un birçok devlet kurumlarına hâkim olmuştur. Çatışmalarda onlarca insan hayatını kaybetmişken yüzlerce insan da evlerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Taliban Kunduz hapishanesindeki 700 civarında tutukluyu serbest bırakarak bazı devlet kurumlarını da yakmıştır.¹⁸⁵ Afgan halkı şu soruya hiç bir zaman

¹⁸¹ Mutanoğlu, a.g.e.s.73-74

¹⁸² NATO and Afghanistan, www.nato.int(14.September.2018)

¹⁸³ Ersoy, a.g.e.s. 63; Metanoğlu, a.g.e.s. 56

¹⁸⁴ Hükümeti Afghanistan Tanha Dar 65% Khakash Hakimiyet Darad, Roaz Nama-i Jameabaz, Y,4,S, 760, 09.05.1395,s.2

¹⁸⁵ <https://www.youtube.com/watch?v=ud61E0noSRM>(28.09.2015)

cevap bulamamaktadır, 2001'dan bu yana ABD/ NATO üye devletleri binlerce askerle Afganistan'da bulunurken Taliban örgütü nasıl böyle kolayca büyük bir Vilayeti ele geçirebiliyorlar? Taliban Kunduz'u ele geçirmeden haftalar önce Kunduz milletvekilleri ve yerli insanlar defalarca Kunduz'un Taliban örgütünün eline düşeceğini söylemişlerdir. Ancak ABD ve NATO üye devletleri mevcudiyetinde Afganistan hükümeti Kunduz'u Taliban'ın eline düşmesini engelleyememişlerdir.¹⁸⁶

ABD/ NATO üye devletleri 2001'den günümüze kadar Afganistan'da güvenlik ve istikrarı sağlayamamışlardır. Afgan halkı her gün Taliban terörist örgütünün gerçekleştirdiği eylemlerden dolayı hayatlarını kaybetmektedirler. UNAMA(United Nations Assistance Mission in Afghanistan)'ın 2016 yılında yayınlayan raporuna göre, 1 Ocak 2009 – 30 Haziran 2016 tarihler arasında Afganistan'da devam eden savaştan dolayı sivil halkın ölü ve yaralı sayısı 63934 kişi olmuştur. Bunlardan 22941 kişisi ölmüş ve 40993 kişisi ise ağır yaralanmıştır.¹⁸⁷

Hamid Karzai 2001-2014 tarihine kadar Afganistan'ın Cumhurbaşkanı olarak görev yapmıştır. Hamid Karzai ABD'nin desteği ve Bonn Konferansı kararıyla ABD ve NATO üye devletleriyle neredeyse beraber Afganistan'da işe başlamıştır. 13 yıl boyunca NATO ile birlikte Afganistan'ın güvenliğini ve istikrarını sağlamak için çalışmıştır. Ancak çoğu zaman Afganistan'da bulunan NATO üye devletlerinin güvenlik konusunda başarısızlıklarından dolayı sert cümlelerle eleştirmektedir. Hamid Karzai BBC Televizyonu ile yaptığı bir konuşmasında, NATO'nun Afganistan'daki güvenlik alanında faaliyetlerini eleştirerek şöyle demiştir: *“Güvenlik alanında, NATO'nun faaliyetleri Afganistan'a acı çektirdi, birçok insanın hayatını aldı, hiç gelişme yok ve Afganistan 'da güvenlik yok”*

¹⁸⁶ Kunduz ba Dast-ı Taliban Soghot Kard, [https://www.tolonews.com\(e.t.08.07.1394\)](https://www.tolonews.com(e.t.08.07.1394))

¹⁸⁷ UNAMA, Gozaresh 6 Maha-ı 2016 dar Mawred Maafezat-ı Afrad-ı Mulki dar Munazeaat -I Musallahana dar Afghanistan, July 2016 s.4, Ayrıntılı bilgi için Bkz, [https://unama.unmissions.org/sites/default/files/poc_my_2016_executive_summary_final_dari_24_07_2016_0.pdf\(27.04.2016\)](https://unama.unmissions.org/sites/default/files/poc_my_2016_executive_summary_final_dari_24_07_2016_0.pdf(27.04.2016))

Hamid Karzai'a göre NATO'nun Taliban'ın güvenli Karargâhlarını Pakistan'da vurması gerekirken Afganistan köylerinde savaşması doğru değildir.¹⁸⁸

Afganistan'da güvenlik ve istikrarı sağlamak ile görevli olan NATO'nun askeri görevi 31 Aralık 2014 tarihinde resmen sona ermiştir. NATO üye devletlerinin 2001- 2014 arası Afganistan misyonunda 2 bin 356'ü Amerikalı 3 bin 480 askerleri hayatını kaybetmiştir. Zamanında Afganistan'da 150 bine kadar yükselen ABD/ NATO güçleri, 2014'ten sonra 15000 civarında Afganistan'da kalarak Afgan güçlerine eğitim, danışma ve yardım hizmetleri vermektedir. Ülkenin güvenliği ise 350 bin Afgan ordusu tarafından sağlanmaktadır.¹⁸⁹ Ancak Afgan ordusuna farklı konferanslarda vaat edilen teçhizat ABD/NATO üye devletleri tarafından verilmemiştir. NATO'nun Afganistan'da görevinin sona ermesiyle Noor Televizyonunda düzenlenen bir programda konuşan Afgan gazeteci Davud Naji'ye göre ABD başta olmak üzere NATO üye devletleri Afgan hava kuvvetlerini güçlendirmemiştir. Naji'ye göre ABD/NATO'nun bu siyaseti doğru bir siyaset değildir. Afganistan'ın hava kuvvetleri NATO güçlerine bağlıdır. NATO'nun hava desteği olmadan Afgan güçleri devam eden bu geniş terörist saldırılarını yenemez. Bu programa davetli Barna Salih'i¹⁹⁰,de NATO'nun Afganistan görevinin başarısız olduğunu kaydederek şu ifadeleri kullanmıştır: "NATO Afganistan'da başarısızdır, çünkü NATO'nun Afganistan'a müdahalesi, Taliban ve diğer teröristleri yok etmek ve Afganistan'a güvenlik ve istikrarı sağlamaktı. Ancak güvenlik ve istikrar sağlanmadığının yanı sıra Afganistan'ın durumu 2001'den de kötüdür. Salihi'ye göre NATO'nun başarısızlığının en önemli nedenlerinden biri Afganistan'ın komşu ülkelerinin Taliban'ı desteklemesidir. Ona göre İran Taliban'ı ABD ve İngiltere gibi ülkelerin karşısına desteklerken Rusya da onlara teçhizat desteği sağlamaktadır."¹⁹¹

¹⁸⁸ NATO dar Afghanistan Baas-ı Ranj-e Zahmat-ı Ziyad Shud, http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2013/10/131005_zs_karzai_yalda_hakim_interview(e.t.06.10.2013)

¹⁸⁹ Mamoriyat Razme-i Nato Dar Afghanistan Fayan yapt, http://www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/12/141228_k05_nato_hand_over_to_afghan_force(28.12.2014)

¹⁹⁰ Barna SALİHİ, Afganistan'da bir siyasetçidir.

¹⁹¹ Neshast-ı vuzara-ı Khareje-i Nato dar Brüksel; Tamded huzur-ı Nato Az Nazami Ta Mulki,(
Telvizyon programı) Ayrıntılı bilgi için Bkz, <https://www.youtube.com/watch?v=jAy0XHXizJw>(e.t.02.12.2015)

Afgan halkının çoğu NATO güçlerinin işgalci olarak görmektelerdir. Almanya’da bulunan Konrad Adenauer Vakfı’nın yaptığı anket sonucuna göre Afgan halkının yüzde 56’sı Afganistan’da bulunan yabancı güçleri işgalci olarak görmektedir. Bu anketi Konrad Adenauer Vakfı Kabil Üniversitesinin desteğiyle 25-30 Eylül 2011 tarihinde Afganistan’ın 5 Vilayetinde 5000 kişi ile yapmıştır.¹⁹²

Afganistan’ın eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai, 13 yıl boyunca ABD/ NATO güçleri ile Afganistan’da yakından çalışan biri olarak ABD/NATO’nun Afganistan’daki faaliyetlerinden memnun olmadığını ve terörizme karşı Afganistan’da sürdürmekte oldukları savaşında sadık olmadıklarını verdiği Televizyon röportajlarında ve yaptığı konuşmalarına çok net bir şekilde ifade etmektedir. Hamid Karzai Afganistan’ın meşhur televizyonu olan TOLO NEWS ile 03 Eylül 2015 tarihinde bir röportaj yapmıştır.

Program yöneticisi, Karzai’ye siz birçok konuşmalarınızda gözyaşı döktünüz bunun nedenleri ne olabilir? Sorusuna şöyle yanıt vermiştir: “Benim gözyaşı dökmeme neden olan mevzu Afganistan’a müdahale eden güçlere karşı çaresizliğimiz, onlar sözde Afganistan’a terörizmle mücadele etmek için geldiler, topraklarımızı bombaladılar, sonucunda çocuklarımız dâhil birçok Afgan halkı öldü, bir Cumhurbaşkanı olarak bu durumu engelleyemediğimden dolayı gözyaşı döküyorum” demiştir. Bu röportajda, Cumhurbaşkanlık döneminizde aldığınız en zor karar neydi? Sorusuna da şöyle cevap vermiştir. “Amerika ile Stratejik Güvenlik Anlaşması¹⁹³ ile ilgili aldığım karar idi, Amerika Afganistan halkına barış sağlamadıkça bu anlaşmayı imzalamayacağımıza karar verdik ve imzalamadık ” Karzai ABD’ye artık güvenmediğini söyleyerek 2013 yılında ABD ziyaretinde ABD büyüklerinden duyduğu çarpıcı ifadeleri şöyle anlatmıştır:

“ABD’yi 2013 yılında ziyaret ettiğim sırasında ABD’nin büyükleri bana en azından Hindistan hususunda dış politikanızı Pakistan’ın etkisi altında kurun dediler. Ben

¹⁹² Beshtar-ı Mardum- ı Afghanistan Nato Ra Neroha-e- Ashghalgar midanand, <https://www.dw.com/e.t.18.10.2011>

¹⁹³ Amerika Birleşik Devletleri’nin 2014 sonrasında Afganistan ‘da kalmasını sağlayan bir anlaşmadır. Bu anlaşma Hamid Karzai döneminde hazırlanmıştır. Ancak ABD’Nin Afganistan’a barış sağlanması konusundaki Karzai’nin şartlarını Kabul etmeyence bu anlaşma imzalanmamıştır. Daha sonar Eşref Gani Cumhur başkanı olunca bu anlaşma imzalanmıştır. Ayrıntılı bilgi için Bkz ABD Ve Afganistan arasında Stratejik güvenlik anlaşma imzalandı, [https://www.dw.com/fa-ir\(e.t.03.09.2014\)](https://www.dw.com/fa-ir(e.t.03.09.2014))

onlara şu soruyu sordum, Eğer Afganistan'da bir bomba patlarsa ve onun neticesinde çocuk ve kadınlar olmak üzere onlarca insan hayatını kaybederse bu bir terör saldırısı mıdır yoksa değil midir? Bu terörizm değildir dediler. O zaman terörizmin ne olduğunu sordum. ABD'nin çıkarları tehlikede olduğu zaman terörizmdir diye yanıt verdiler. Yine şunu sordum, Eğer iki bin, üç bin Pakistan'ın askerleri bizim Paktika vilayetimize saldırırsa bu terörizm mi değil mi? Değil, bu Pakistan ve sizin aranızdaki sorundur dediler. Bu nedenler den dolayı ABD ile bu anlaşmayı imzalamadım”¹⁹⁴

ABD'nin Brown Üniversitesi tarafından “Savaşın Bedeli” adıyla yapılan bir araştırmaya göre ABD/NATO'nun 2001'da başlattığı terörizme karşı Afganistan'daki savaşında 2014 yılına kadar 100.000 insanın hayatını kaybettiği ve bir o kadar insanın da yaralandığı ifade edilmiştir.¹⁹⁵ Bu sonuca göre her gün sadece hayatını kaybeden kişinin sayısı 22 kişidir. Ve bir bu kadar da yaralanmıştır. Ancak Afganistan'da güvenlik ve istikrar başkent Kabil'de dahi sağlanamamıştır. Afganistan'ın eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai başta olmak üzere birçok Afganistan'ın siyasetçisi ABD'nin terörizmi bir araç olarak kendi menfaati için kullanmakta olduğunu altını çizmektedirler. Afganistan'ın ünlü yazarı Vahid Muşde'ye göre Afganistan'da NATO güçleri bile ABD'den ayrı değildir. Ona göre Afganistan'da NATO, ABD ve hatta BM arasında hiç bir fark yoktur, “NATO güçleri her zaman ABD'yi memnun etmek için çalışıyorlar. NATO'nun komutası ABD'nin elindedir, ABD nasıl isterse ona göre NATO güçlerini yönlendirmektedir.”¹⁹⁶

Afganistan'da bulunan NATO üye devletleri arasında sadece Türk Silahlı Kuvvetleri NATO'nun muharebelerine katılmamaktadır. ABD/NATO, Türk Silahlı Kuvvetlerinin de operasyonlara katılması ile ilgili taleplerde bulunmuştur.¹⁹⁷ Ancak Türk Silahlı kuvvetleri hiç bir zaman NATO güçleri ile beraber Afganistan'daki muharebelere

¹⁹⁴Black And Whie: Ex- President Karzai On His Presidential Journey
<https://www.youtube.com/watch?v=92pYA-EkUHE&t=3206s>(e.t.03.09.2015)

¹⁹⁵ Koshta Shodan-ı Sad hazartan Dar Afghanistan Bad az sal-ı 2001,
<https://www.dw.com>(e.t.02.06.2015)

¹⁹⁶ <https://www.dw.com>(e.t.02.06.2015)

¹⁹⁶ Barrasi-e Amal kard-ı Nato Dar Afghanistan, <http://dari.irib.ir>(e.t.16.06.1393h.ş.)

¹⁹⁷Türk askerleri operasyonlara katılmalı, <http://www.cumhuriyet.com.tr>(e.t.08.12.2009)

katılmamıştır. Ayrıca Türkiye NATO çerçevesinde Afganistan'da bulunan Müslüman bir ülkedir, bunların yanı sıra Afganistan ve Türkiye arasında tarih boyunca güçlü bağlar kurulmuş ve dostane münasebetler günümüze kadar sağlam ve sıcak bir şekilde sürdürülmektedir. Afganlara göre Türkiye her zaman Afganistan halkına insani yardımlarını yapmıştır ve hiç bir zaman Afganlara karşı saldırmamıştır. Afganlar Rusya, Pakistan, İngiltere, ABD ve diğer Avrupa ülkelerini Afganistan'a saldırdıkları için ve bu ülkede kendi menfaatlerini aradıklarından dolayı sevmemektelerdir. Fakat Türkiye bu ülkeler arasında gelmemektedir. Türkiye'ye tarihten gelen dostlukla birlikte, Müslüman bir ülke olduğundan dolayı güvenmektelerdir. Türkiye'de Afgan kadın subaylarına askeri eğitim verilmektedir, Afgan genç kızları ailesi olmadan yabancı bir ülkeye nadir giderler, ama Türkiye'ye güvendikleri için aileleri itiraz etmeden kızlarını eğitim için göndermektelerdir. Afganistan'a yardım kapsamında Afgan askerleri Türkiye'de eğitim görmektedir.

29 Aralık 2017 tarihinde 9 haftalık eğitim programını Antalya'da tamamlayan 75 Afgan kadın subayı eğitim sertifikalarını almışlardır. Törene katılan Afgan Milli Savunma Bakanı Özel Kalem Müdürü Tümgeneral Asheq Gharib konuşmasında şunları kaydetmiştir: “ Bizim eğitim yanında güvenilir ülkeye ihtiyacımız var. Bayan askerlerimizi yurtdışına, başka ülkelere gönderemiyoruz. Güvenimiz Türkiye'ye tam olduğu için kızlarımızı gönderiyoruz. Güvendiğimiz ülke Türkiye olduğu için de gurur duyuyoruz. Afganistan'da kadın subayları, Türkiye deyince güvendikleri için içimiz rahat gidiyoruz diyorlar. Türkiye, deyince aileler de kabul ediyor ve bu yüzden genç kızlarımızın gelmesi kolay oldu. Türkiye ikinci ülkemiz ve güvenilir bir ülke olduğu için bayanları göndermeye karar verdik. Güven bizim için özellikle kadın konusunda çok önemli ve bunun için Türkiye'ye gönderdik” Asheq Garib, seneler önce ilk askeri öğrencileri Türkiye'ye eğitim için gönderdiklerini, benzer eğitim faaliyetlerinin çok uzun tarihten beri sürdürdüğünü söyleyerek, Cemal ve Enver Paşaların Afganistan bağımsızlığı için faaliyetlerini hatırlatmıştır.¹⁹⁸

¹⁹⁸ Afgan kadın subaylara Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Eğitim, [https://www.haberler.com/afgan-kadin-subaylara-tsk-den-egitim-10399596-haberi/\(e.t.20.12.2017\)](https://www.haberler.com/afgan-kadin-subaylara-tsk-den-egitim-10399596-haberi/(e.t.20.12.2017))

2001 sonrası da Türk askerleri, Afgan halkı ile yakından ilişki kurarak Afgan halkı tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Türkiye'nin Afganistan'daki farklı alanlarda sürdürmekte olan çalışmaları Afgan halkı tarafından kabul görülmektedir. Çünkü Türkler yaptıkları faaliyetlerde Afganistan'ın sosyal ve kültürel değerlerini dikkate almaktadırlar. Türk Silahlı Kuvvetleri diğer NATO güçleri gibi karargâhlarında kapanarak eğer bir yerden başka bir yere geçmek istiyorlarsa da zırhlı araçlarda olmalarına rağmen caddelerdeki arabaları ve Afgan halkını onlardan uzak durmaları uyarısında bulunmamışlardır. Türk Silahlı Kuvvetleri rahat bir şekilde sokaklarda gezebilen yegâna NATO üyesi diyebiliriz. TSK, Afgan halkını gönüllerini kazanmak için her alanda onlara yardım vermektedir.

Sivil insanlara Türkler tarafından farklı alanlarda yapılmakta olan yardımlar belki onların sorunlarını çözmeyebilir, Ancak zor günlerde yanlarında olmak, az veya çok yardım elini uzatmak Afganlar için çok önemlidir. Türk Silahlı kuvvetleri Afganistan'da şehit ailelerine gıda paketi dağıtmaktadır. Bunların aile fertleri terörizme kurban olan kişilerdir. Türk askerlerinin böyle faaliyetleri, kötü günlerinde onların yanında olmaları Türkleri Afgan halkı nezdinde sevdirmektedir. Hâlbuki Afganistan'ın eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai başta olmak üzere Afganların birçoğu NATO güçlerinin Afganistan'daki faaliyetlerinden memnun olmamakta ve onları işgalci olarak görmektedirler. Türk Silahlı Kuvvetlerinin Afganistan'da sıcak çatışmalara girmemesi Afganlara saygı ile davranmaları, evlere girmemeleri, çoğu zaman caddelerde zırhlı araç kullanmadan yürümeleri ve kendi ülkelerinde olduğu gibi rahatça gezmeleri Afgan halkı nezdinde onları diğer yabancı güçlerden ayırmaktadır.¹⁹⁹

Türkiye 2001'den sonra Afganistan'ın yeniden kalkınmasında önemli katkılarda bulunmuştur. Özellikler Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TİKA) Afganistan'da 2004 yılından buyan birçok alanda faaliyet yürütmektedir. Türkiye 60 ülkenin katılımıyla 31 Ocak 2006 tarihinde Londra'da toplanan ve yaklaşık 10,50 milyar

¹⁹⁹ Jandad Spinghar, Turkey's Foreign Policy Towarda Afghanistan Post 2001, Saed Press, Kabul 1397,s.79-80

ABD Doları tutarında taahhüdün gerçekleştirildiği Konferansta 5 yıl için 100 milyon ABD Doları yardımda bulunmayı taahhüt etmiştir.²⁰⁰

5. AFGANİSTAN'DA TİKA FAALİYETLERİNE GENEL BİR BAKIŞ

Tarih boyunca Afganistan'la dostluğunu samimi ve kardeşçe sürdüren Türkiye, bu ülkenin 2001 sonrası yeniden kalkınmasında da katkılarına devam etmektedir. Özellikle TİKA'nın Afganistan da yapmakta olduğu faaliyetleri bu iki kardeş ülkenin hep birbirinin yanında olduğunu göstermektedir.

TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı), günümüz itibariyle 59 ülkede 61 Program Koordinasyon Ofisi ile faaliyet göstermektedir. TİKA, ofislerinin bulunduğu ülkelerle beraber dünya genelinde 5 kıtada 170'e yakın ülkede kalkınma merkezli işbirliği çalışmaları yapılmaktadır.²⁰¹

Türkiye, Afganistan'da güvenlik ve istikrarın sağlanmasına yönelik faaliyetlerini çok taraflı platformlarda da sürdürmektedir. TİKA'nın bulunduğu bütün ülkelerde birer ofisi bulunmaktadır. Sadece Afganistan'da üç ofiste çalışmalarını sürdürmektedir. Bu da Türkiye'nin Afganistan'a vermiş olduğu önemin bir göstergesidir. TİKA Afganistan'daki faaliyetlerine 2004 yılında Kabil Program Koordinasyon Ofisinin açılmasıyla başlamıştır. İkinci ofisini 2007 yılında Afganistan'ın Kuzey bölgesinde bulunan Mevlana Celaleddin Belhi- Rumi Şehri, Mezar-ı-Şerif'te açmıştır. Üçüncü ofisini de Afganistan'ın batı bölgesinde bulunan Herat'ta açmıştır. TİKA Afganistan'da 2004 -2016 tarihleri arasında toplam 1056 tane proje hayata geçirmiştir. Bu proje ve faaliyetler başta Sosyal, Ekonomik Altyapıların geliştirilmesi, Üretim sektörlerinin geliştirilmesi, Kültürel işbirliğinin geliştirilmesi, acil ve insani yardımlar olmak üzere farklı alanlarda yapılmıştır.²⁰²

Afganistan'da TİKA'nın 2004 yılında yeni faaliyete başlamasına rağmen TİKA tarafından 26 ülkede icra edilen proje ve faaliyetlere tahsis edilen kaynak durumu dikkate

²⁰⁰ Türk işbirliği ve kalkınma idaresi başkanlığı, TİKA Faaliyet raporu 2007,s.14

²⁰¹ <http://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>

²⁰² Kemal kadir KARadoğan, TİKA'nın Afganistan'daki Faaliyetleri, [https://www.youtube.com/watch?v=4AdeEeo16io&t=2s\(e.t.03.Eylül.2018\)](https://www.youtube.com/watch?v=4AdeEeo16io&t=2s(e.t.03.Eylül.2018))

alandığında Türkmenistan, Kosova ve Kırım'dan sonra Afganistan'ın %8.7 ile TİKA Faaliyetlerinden yararlanan ülkeler arasında dördüncü sırada yer almıştır.²⁰³

5.1. SOSYAL ALTYAPILARIN GELİŞTİRİLMESİ

Eğitim: Afganistan'da yaklaşık 40 yıl dan beri süren savaş her alanda büyük tahribat yaratmıştır. Derinden yaralanan sektörlerden biri de Eğitim sektörü olmuştur. Çocuklar eğitimden uzak kalmış, okullar savaş karargâhlarına dönerek tahrip olmuştur. Taliban döneminde de yüzlerce okul kapalı kalmıştır. Kızların cinsiyetinden dolayı okullara gitmelerine izin verilmeyerek eğitim hakları alınmıştır. Taliban'ın yıkılmasıyla 2001 sonrası Afgan halkı özellikle çocuklar yoğun bir ilgiyle okullara koşmuşlardır.

2001 yılında Afganistan'ın genelinde yaklaşık bir milyon öğrenci, 3400 okul ve 20700²⁰⁴ öğretmen bulunurken 2016 yılında ise bu rakam 9.2 milyon öğrenci, 17000 okul ve 200 bin öğretmene yükselmiştir.²⁰⁵ Eğitim konusundaki bu gelişmelerde kuşkusuz Türkiye'nin TİKA vasıtasıyla Afganistan'da maarif sahasında gerçekleştirdiği proje/faaliyetleri büyük katkı sağlamaktadır. TİKA tarafından Afganistan'da sadece 2006 senesinde gerçekleştirilen proje ve faaliyetler toplamı 104 olmuştur. Bunlardan 89 proje ve faaliyet Sosyal Altyapıların Geliştirilmesi sektöründe özellikle eğitim ve sağlık alanında yapılmıştır.²⁰⁶

TİKA tarafından dünya genelinde yürütülen proje/ faaliyetler kapsamında kullanılan kaynakların ülkesel dağılımına bakıldığında Afganistan, % 36,22 gibi büyük bir oran ile 2007 yılı içerisinde de faaliyetlerden yararlanan ülkeler arasında ilk sırada yer almıştır.²⁰⁷ TİKA tarafından Afganistan'da kullanılan kaynakların başka ülkelerle mukayese edildiğinde yüksek olması, Türkiye'nin Afganistan'a verdiği önemi göstermektedir. Ve yapmakta olduğu faaliyetlerle Afganistan'ın yeniden kalkınmasına

²⁰³ Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı(TİKA) 2004 Faaliyet Raporu, s.94, Ayrıntılı bilgi için Bkz, http://www.tika.gov.tr/upload/2017/YAYINLAR/Faaliyet%20Raporlar%C4%B1/2004/2004%20TIKA_Faaliyet.pdf

²⁰⁴ Maarif Dar koja Bod- va Dar chi Halat karar dasht, (<http://moe.gov.af/fa/page/2021>)

²⁰⁵ <http://www.bbc.com/persian/afghanistan-39363395>(e.t.23.03.2017)

²⁰⁶ Tika 2006 Faaliyet raporu,s.153

²⁰⁷ Füsün GÜR vd, TİKA 2007 Faaliyet Raporu, öncü basımevi, Eylül 2008, s. 58

büyük katkı sağlamaktadır. Afganistan'da şehirlerden uzak bazı ilçelerde okul olmadığından dolayı öğrenciler açık havada, her türlü olumsuz hava durumu karşısında savunmasız bir biçimde ders görürken TİKA'nın yapmış olduğu okullar Afgan halkı nezdinde büyük önem arz etmektedir. TİKA tarafından 2005 - 2007 yılları arasında Afganistan'ın 11 Vilayetinde 41 okul inşa/tamir edilmiştir. Böylece birçok Afgan öğrencilerine sağlıklı eğitim imkânı sağlanmıştır.²⁰⁸

Eğitim sektöründe fiziki altyapıların desteklenmesi 2008 yılında da devam etmiştir. Afganistan'ın 9 Vilayetinde 199 dersliğe sahip toplam 16 okul inşa edilmiştir. Bu okullardan yaklaşık 17000 Afgan öğrencisi faydalanmaktadır. 2008 yılında inşa edilen okulların yanı sıra temel eğitimde toplam 69 okulun tefrişatı ve donanımı yapılmıştır. Bu okullardan da 52.000 öğrenci yararlanmaktadır.²⁰⁹

2008 yılı sonrası da Afganistan'da TİKA'nın faaliyetleri yoğun bir şekilde devam etmiştir. Afganistan'ın neredeyse her vilayetinde TİKA'nın inşa ettiği okullar Türk – Afgan bayraklarıyla kendini göstermektedir. Onlardan bir tanesi de Mevlana'nın şehri Belh vilayeti Mezar-ı Şerif İli Bahter Lisesi'dir. Bahter Lisesi, Belh Vilayetinin en eski, sayılı ve en büyük erkek liselerinden birisidir. Eski okul binası yıkılıp yerine TİKA Tarafından 7500 öğrencinin eğitim göreceği 42 sınıflık yeni bir okul hizmet binası inşa edilmiştir. 3 kattan oluşan ve 3600 m2 kapalı alana sahip olan okulda kütüphane, konferans salonu, kimya, biyoloji, fizik ve bilgisayar laboratuvarları, öğretmenler odası, müdür odası, müdür yardımcısı odası ve diğer idari odalar mevcuttur. Lise kompleksi içinde ayrıca bekçi odası, mescit, futbol sahası, tribün, voleybol sahası, kamelyalar, su kuyusu ve deposu ile tuvalet binası yer almaktadır. Bunun yanında lisenin bahçe duvarı onarılmış ve ayrıca otopark, yürüme yolları, bağlantı yollarının yeşillendirilmesi, ağaçlandırma dâhil çevre düzenlemesi de yapılmıştır.²¹⁰ Şehrin merkezinde yer alan bu eski ve tarihi okulun yanından geçtiğinizde herkese Türk – Afgan dostluğunu hatırlatacaktır. TİKA tarafından inşa edilen okullar ve eğitim alanında verilen destekler iki dost ve kardeş halkların daha da yakın olmalarına yol açacaktır.

²⁰⁸ A.y

²⁰⁹ Füsün GÜR vd, TİKA 2008 Faaliyet Raporu, Ankara, Temmuz 2009, s.51

²¹⁰ TİKA 2015 Faaliyet Raporu, s. 28

Genel olarak Afganistan’da TİKA, 2004-2016 yılları arasında eğitim sektörüne katkı için 90 okul inşa ederek (83 okul inşaatı ve 7 okul tadilatı) yaklaşık 100.000 öğrenciye okuma imkânı sağlanmıştır. İnşa edilen okulların müstemilatları ve tefrişatları gerçekleştirilmiştir.²¹¹ TİKA’nın Afganistan’da gerçekleştirdiği faaliyetler eğitim altyapısındaki eksikliklerin giderilmesi hususunda çok büyük önem kazanmaktadır.

TİKA’nın Afganistan’da göstermekte olduğu faaliyetleri Türkleri daha yakından Afganlara tanıtarak sevdirmektedir. TİKA personelleri Afganlarla yakından ilişki kurarak varlığını faal bir şekilde göstermektedir. Afganlarda da Türklere karşı yoğun bir ilgi görülmektedir. Son yıllarda Türk dili ve edebiyatına Afganistan’da yoğun bir ilgi gösterilmektedir. Kabil Üniversitesi’nde ayrı bir bölüm olarak Türk Dili ve Edebiyat bölümü açılmıştır. TİKA tarafından bu bölüme yeni bir hizmet binası da inşa edilmiştir.²¹²

2003 yılında Kabil Üniversitesinin Dil ve Edebiyat Fakültesi bünyesinde açılan Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 32 öğrencisi ile eğitime başlamıştır. İlk başta akademik seviyede ders planı ise Prof. Dr. Murat Özbay ve Doç. Dr. Fahri Temizyürek tarafından hazırlanmıştır. Hazırlanan ders planı şunlardan ibarettir:²¹³

1. Sınıf Ders Programı: Okuma, Dinleme, Yazma, Konuşma, Dil Bilgisi, Bilgisayar, Darice, İngilizce, Sakafat, Afganistan Tarihi.

2. Sınıf Ders Programı: Okuma, Dinleme, Yazma, Konuşma, Dil Bilgisi, Halk Edebiyatı, Peştunca, Sakafat, Psikoloji.

3.Sınıf Ders Programı: Çağatay Dili, Yeni Türk Edebiyatı, Sakafat, Eski Türk Edebiyatı, Türk Lehçeleri, Dil Bilgisi, Dünya Edebiyatı, Kompozisyon, Edebiyat Tarihi.

4.Sınıf Programı: Yeni Türk Edebiyatı, Batı Türkçesi, Eski Türk Edebiyatı, Öğretim Metodu, Tercüme, Türk Dili Tarihi, Tez Yazım Yönetimi, Çağatay Edebiyatı, Sakafat.

²¹¹ Bu bilgi TİKA’nın Kabil ofisinden elde edilmiştir.

²¹² TİKA Faaliyet Raporu,2012,s.380

²¹³ Afganistan’ın Dil Politikası ve Afganistan’da Türkçe Eğitimi Tarihi, 2016, s. 165
www.turkbilig.com/pdf/201632-498.pdf

Bölümün başlangıç yıllarında planlanan derslere yeterli uzmanların olmadığından dolayı bölümün ders ihtiyacını gidermek amacıyla TİKA desteği ve aracılığı Türkiye’den öğretim elemanları gönderilmiştir. Bu silsile ile 2013 yılına kadar TİKA tarafından eğitici görevlendirilmiştir. Bu yıllar arasında Afganistan’dan birçok öğrenci Türkiye’ye gelerek Türk edebiyatı bölümünde Yüksek Lisans ve Doktora seviyesinde eğitim almışlardır. Günümüz itibarıyla Türkiye’den, Türk edebiyatı fakültelerinden Yüksek Lisans ve Doktora seviyesinde mezun olan Afgan öğrenciler bu bölümde ders vermektedir. Öğrenci sayısının gittikçe artmasından dolayı TİKA yeni bina inşaat ettirmiştir. Bu bina içine 2013 yılında Yunus Emre Türk Kültür Merkezi de açılmıştır. Bu merkezde Türkoloji bölüm öğrencilerine ve bölümün dışında olan öğrencilere Türkçe eğitim vermeye başlanmıştır. Böylece, Türk dilinin ve kültürünün Afganistan’da daha çok tanınmasına da katkı sağlamaktadır. Yunus Emre Türk Kültür Merkezi, Türkoloji bölümüne hoca desteği vermektedir. Böyle faaliyetler iki dost ve kardeş ülke arasında birçok alanlarda gelişmelere kapı açmaktadır.²¹⁴

Sağlık: Afganistan’da yıllardır devam eden savaşlardan dolayı ülke dünyadaki en kötü sağlık profiline sahip ülkelerden biri olarak tanınmaktadır. Afganistan’ın 2001 sonrası yeniden imarına yardım sağlanması amacıyla TİKA tarafından Afganistan’ın genelinde sağlık sektöründe birçok proje/ faaliyetler hayata geçirilmiştir. 2005 yılı itibarıyla TİKA sağlık sektöründe de faal bir şekilde Afgan halkına yardımlarını sürdürmektedir. TİKA tarafından Afganistan’da 2005-2015 yılları arasında “Sağlık Altyapılarının Geliştirilmesi Projeleri” kapsamında bir adet 30 yataklı hastane, 22 klinik, 3 hastane tadilatı, bir ebe eğitim merkezinin inşası, bir adet poliklinik yapımı, 5 kliniğe 5 adet lojman yapımı sağlanmış ve 15 ambulans hibe edilmiştir. 5 adet sağlık kurumunun işletimi de TİKA tarafından sürdürülmekte olup, 2005 yılından günümüze Kadar tahmini 5 milyon kişiye sağlık hizmeti verilmiştir.²¹⁵

2005 yılından bu yana özellikle Afganistan’ın kuzeyinde bulunan sağlık kuruluşlarının birçoğunun işletim giderleri TİKA tarafından karşılanmaktadır. 2005 – 2012

²¹⁴ A.y,s.166

²¹⁵ Bu bilgi TİKA’nın Kabil ofisinden elde edilmiştir.

arası TİKA tarafından işletilen bu sağlık kuruluşlarından toplam 4.500.000 civarında Afgan halkı faydalanmıştır.²¹⁶

TİKA tarafından işletimi sağlanan bazı kuruluşlar şunlardır:

1- Faryab Vilayeti Meymene İli Afgan-Türk Dostluk Hastanesi: 1,069,540²¹⁷ nüfusa sahip olan Faryab Vilayeti Afganistan'ın kuzeyinde bulunmaktadır. Meymene İli Afgan Türk Dostluk Hastanesi, 170 yatak kapasitesine sahiptir. Bu hastane, 42'si doktor olmak üzere toplam 200 kişilik personel ile hizmet vermektedir. 2005 yılından bu yana TİKA tarafından işletilmekte olan bu hastanede yatarak tedavi olan günlük ortalama hasta sayısı 128, ayakta tedavi edilen hasta sayısı ise 400 civarındadır. Faryab İli Afgan – Türk Dostluk Hastanesi, Faryab Vilayetindeki tek büyük yataklı hastanesidir. Bu özelliğinden dolayı yaşanan talep fazlalığı nedeniyle ek bir poliklinik binası TİKA tarafından inşa edilerek hizmete açılmıştır.²¹⁸

Faryab'ın 14 ilçesinin birçoğunda Taliban örgütü varlık göstermektedir. Meymene – Andhoy yolu yıllardan beri Taliban kontrolündedir. Acil bir hastayı bile bu yoldan Mezar-e Şerif'e götürmek çok zordur. Bu anlamda TİKA tarafından tüm işletim giderleri sağlanan bu hastane Faryab halkı için büyük önem arz etmektedir.

2- Şibirgan Afgan-Türk Dostluk Çocuk Hastanesi : 90 yatak kapasitesine sahip olan Şibirgan Afgan – Türk Dostluk Çocuk hastanesinde 30'ü doktor olmak üzere toplam 146 personel görev yapmaktadır. Hastane bölgede çocuk cerrahi bölümü bulunan tek hastane olması dolayısıyla ayrı bir öneme sahiptir. Bu hastanede ortalama yatarak tedavi gören hasta sayısı 100, ayakta tedavi gören hasta sayısı yaklaşık 400 civarındadır. İlaç dâhil tüm sağlık hizmetleri ücretsiz verilmektedir.²¹⁹

3- Hoca Bahaiddin İlçesi Afgan-Türk Dostluk Ana-Çocuk Sağlığı Kliniği: Afganistan'ın Tahar Vilayeti Hoca Bahaiddin İlçesi Afgan – Türk Dostluk Ana Çocuk Sağlığı Kliniğinde 4'ü doktor olmak üzere toplam 30 personel görev yapmaktadır. Hoca Bahaiddin İlçesi dâhil civardaki 3 farklı ilçeden bu kliniğe Günlük ortalama 350-400 hasta

²¹⁶ TİKA Faaliyet Raporu, 2012,s.309, www.tika.gov.tr

²¹⁷ Afganistan İstatistik Kurumu, 1397 Hecri Şemsi Raporu, s.5

²¹⁸ A.y,s.310

²¹⁹ TİKA Faaliyet Raporu 2012, s. 311

müracaat etmektedir. Bunun yanında annelere yönelik eğitim programları düzenlenmektedir. Klinikte verilen ilaçlar başta olmak üzere tüm sağlık hizmetleri ücretsiz olarak ilçe halkına sunulmaktadır.²²⁰

4- Talokan İlçesi Afgan-Türk Dostluk Ana-Çocuk Sağlığı Kliniği: Tahar Vilayeti Talokan İlçesi Afgan – Türk Dostluk Ana- Çocuk Sağlığı Kliniğinde 6’sı doktor olmak üzere toplam 38 personel görev yapmaktadır. Günlük ortalama ayakta tedavi gören hasta sayısı 400-500 arasındadır.²²¹

5- Meymene Afgan-Türk Dostluk Ebe Eğitim Merkezi: TİKA tarafından Afganistan’ın Faryab Vilayetinde ebe ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak 3 Ekim 2010 yılında inşaatına başlanan Meymene Afgan – Türk Dostluk Ebe Eğitim Merkezi Hizmet Binası 18 Mart 2012 tarihi itibari ile tamamlanarak faaliyete başlamıştır.

Bu merkez bir milyondan fazla nüfusu olan Faryab Vilayetin ebe ihtiyacının karşılanmasına yönelik büyük bir adım sayılmaktadır. Bu proje ile nitelikli ebe yetiştirilmesi ve böylelikle anne ve çocuk ölüm oranının düşürülmesi hedeflenmektedir.²²²

Bunların yanı sıra TİKA tarafından 2010 yılı üç proje kapsamında Afgan sağlık personelinin Türkiye’de eğitim almaları sağlanmıştır. Belh ve Cevizcan İl hastanelerinde görevli altı çocuk cerrahı Ankara’da altı aylık bir eğitim programına katılmışlardır. Eğitim programı Ankara Dışkapı Çocuk Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi ve Dr. Sami Ulus Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Hastanesinde gerçekleştirilmiştir. Bu şekilde Sağlık Bakanlığı Ana Çocuk Sağlığı ve Aile planlaması Genel Müdürlüğü işbirliğiyle 2010 yılı temmuz ayında Afganistan’dan 10 sağlık personeline Güvenli Annelik ve Neonatal Resüsitasyon konularında bir eğitim programı gerçekleştirilmiştir.²²³

Su ve Su Hijyeni: Afganistan’da temiz içme suyuna ulaşmada ciddi sıkıntılar yaşanmaktadır, TİKA bunun bilinciyle elinden geldiği kadar bu alanda Afgan halkının sorunlarını gidermeye çalışmaktadır. TİKA tarafından ülkenin değişik yerlerinde 2004-

²²⁰ TİKA Faaliyet Raporu 2012, s. 312 ; Sayid Kasım PARSA, TİKA Afganistan Kuzey Sağlık projeleri Raporu, s.75

²²¹ TİKA Faaliyet Raporu,2012 s. 313

²²² A.y, s. 314

²²³ TİKA 2010 Faaliyet raporu, s.41

2016 yıllar arasında 101 adet farklı derinliklerde içme ve sulama amaçlı kuyular açılmıştır.²²⁴

Diğer Sosyal Altyapı ve hizmetleri: Afganistan'daki işgal ve iç savaşlardan dolayı uzun süre ulaştırma ve depolamaya yönelik altyapı çalışmaları sürdürülemediği gibi var olanların bakım ve koruma çalışmaları da yapılamamış olup birçoğu çatışmalardan dolayı zarar görmüştür. "Afganistan'da Ulaştırma Altyapılarının Geliştirilmesi Projeleri" kapsamında TİKA tarafından Kabil'de 23 km asfalt yol, bir adet köprülü kavşak, Semengan ve Tahar Vilayetlerinde birer köprü olmak üzere toplam 3 köprü inşa edilmiştir. Kabil'de bir adet köprülü kavşak inşa edilmiştir.

5.2. ÜRETİM SEKTÖRLERİNİN GELİŞTİRİLMESİ

TİKA 2005- 2015 tarihleri arasında üretim sektörlerinin geliştirilmesi sektöründe Afganistan'a yönelik 38'i Tarım, Ormancılık, Hayvancılık, Balıkçılık, 2'si Sanayi, Madencilik, İnşaat, 3'ü Ticaret ve Turizm olmak üzere toplam 43 proje/ Faaliyeti hayata geçirmiştir.²²⁵

Üretim sektörlerinin geliştirilmesi sektöründe TİKA'nın Afganistan'a yönelik faaliyetleri (2005-2015)

Üretim Sektörlerinin Geliştirilmesi	Proje Sayısı	Harcama Payı
Tarım, Ormancılık, Hayvancılık, Balıkçılık	38	% 87
Sanayi, Madencilik, İnşaat	2	% 5
Ticaret ve Turizm	3	% 8
Toplam	43	% 100

Tablo – 2²²⁶

²²⁴ KARADOĞAN, TİKA'nın Afganistan'daki toplumsal Faaliyetleri, Ayrıntılı bilgi için Bkz, <https://www.youtube.com/watch?v=4AdeEco16io>(e.t.03.09.2018)

²²⁵ Nurçin YILDIZ vd, TİKA'nın Faaliyet Raporu, 2015,s. 119

²²⁶ A.y

5.3. ACİL VE İNSANİ YARDIMLAR

Afganistan, acil ve insani yardımlara çok ihtiyacı olan ülkelerden biridir. Bu ülkede uzun süren savaşlardan dolayı insanların birçoğu yoksulluk içinde yaşamaktadırlar. Terör saldırıları yanı sıra doğal felaketler de bu ülkede yaşayan insanlara hayatı zorlaştırmaktadır. Bu anlamda TİKA'nın acil ve insani yardımları oldukça önemli karşılanmaktadır. TİKA 2004'ten buyana depremlerde, sel, doğal Felaketler olmak üzere hemen hemen ihtiyaç duyulan her alanda Afgan halkının yardımına koşmaktadır. TİKA'nın Sadece 2015 yılında Afganistan'a yönelik insani yardımları şunlardan ibarettir:

Afganistan'ın Badahşan Vilayetinde 7.7 şiddetinde bir deprem meydana gelmiştir. Deprem sırasında 115 kişi ölmüş, 580 kişi yaralanmış ve 7.630 ev kullanılamaz hale gelmiştir. TİKA deprem bölgelerine giderek doğrudan en büyük yardımı yapan kurum olmuştur. Bu kapsamda 700 aileye çadır, battaniye ve 56 ton gıda yardımı yapılmıştır. Afganistan'ın Nangarhar Vilayetinde Rodat ve kırsalında yaşayan depremedeler için 100 ailenin konaklayabileceği beşer kişilik çadır, ikişer kişilik 200 battaniye ve gıda yardım paketi dağıtılmıştır. Ayrıca Nangarhar bölgesinde bulunan Behsud ve kırsalında yaşayan depremedeler için ise 8 ton gıda yardım paketi dağıtılmıştır.

Kabil şehrinin 96 km kuzeydoğusunda yüksek dağlarla çevirili ve Pençşir deresinin oluşturduğu derin vadi boyunca uzanan Pençşir, ekonomik açıdan geri kalmış bir vilayettir. Bölgede Mart ayı başında çığ felaketi yaşanmıştır. Felaketten dolayı birçok köy ve yerleşim biriminde yaşayan yüzlerce insanın evleri ve arazileri kullanılamaz hale gelmiş ve hayvanları telef olmuştur. Felaketin ardından meskenleri zarar gören insanlar ulaşabildikleri yakın merkezlere sığınmışlardır. Felaketin ardından karayoluyla ulaşımın iki hafta sağlanamamasından dolayı ilk müdahale Afgan ordusu tarafından helikopterler vasıtasıyla yapılmış ve ihtiyaç sahiplerine yönelik yardım paketleri havadan bırakılmıştır. Felaketten dolayı Afganistan devleti 3 günlük milli yas ilan etmiş ve yardım çağrısında bulunmuştur. Bu kapsamda TİKA afetzedelerden 80 aileye gıda paketleri dağıtılmıştır.

Afganistan'ın Kunduz şehrinde ve Tahar Vilayetinin Hoca Gar ilçesinde yaşanan yoğun çatışmalardan dolayı birçok aile başka yerlere göç etmek zorunda kalmıştır. Bu kapsamda TİKA Talokan şehrinde 600, Kale-i Zal ilçesinde 180 ve Mezar-ı Şerif'te 170 olmak üzere toplam 950 aileye battaniye ve gıda yardımında bulunulmuştur. Ayrıca, işletme giderleri TİKA tarafından karşılanan Talokan Afgan-Türk Dostluk Ana-Çocuk Sağlığı Kliniği tarafından mağdurlara ücretsiz sağlık hizmeti verilmiştir.

Bunun yanında Kabil'de üst üste gerçekleştirilen terör eylemlerinde onlarca vatandaş hayatını kaybetmiş ve binlercesi de yaralanmıştır. İlgili makamlarca meydana gelen patlamalardan etkilenen halk için acil insani yardım talebinde bulunulmuştur. Bu kapsamda TİKA, terör eylemlerinden mağdur olan 500 aileye gıda paketleri dağıtılmıştır. Mart 2015'te Celalabad bölgesinde yaşanan sel felaketinde 35 kişi hayatını kaybetmiştir. Bunun yanında birçok ev kullanılamaz hale gelmiş, 1500 civarında ev hasar görmüş ve ayrıca hayvanlar telef olmuştur. Felaketin ardından yerleşim yerleri zarar gören insanlar, Celalabad (Nangerhar) Vilayeti'ne bağlı Beshut ilçesi Zengui köyüne sığınmışlardır. Bu kapsamda TİKA tarafından sel felaketinden mağdur olan 40 aileye gıda paketi dağıtımı yapılmıştır. Tahar Vilayetinin Rustak ilçesine bağlı Köktaba köyünde meydana gelen heyelan sonucunda mağdur duruma düşen 31 aileye çadır ve gıda paketi dağıtımı yapılmıştır.²²⁷ Bu faaliyetler 2015 yılı içerisinde gerçekleşmiş faaliyetlerdir. TİKA tarafından acil ve insani yardımlar hususunda 2004'ten 2016'ya kadar 66 proje/faaliyet gerçekleştirilmiştir.²²⁸

Genelde 2005-2015 yılları arasında TİKA tarafından Afganistan'da hayata geçirilen Proje /Faaliyetleri genel sektörel dağılımı aşağıdaki tablo 'da belirtilmiştir.²²⁹

Kategori	Sektör Adı	Bütçe	Proje Sayısı
I.	Sosyal Altyapılarının Geliştirilmesi	\$ 114,968,726	689
1	Eğitim	\$	279

²²⁷ YILDIZ, a.g.a.s. 152,

²²⁸ TİKA'dan Afganistan'a binin üzerinde Proje, [https://www.haberler.com\(07.Nisan.2018\)](https://www.haberler.com(07.Nisan.2018))

²²⁹ Tablodaki bilgiler TİKA'nın Kabil ofisinden elde edilmiştir.

		63,084,581.35	
2	Sağlık	\$ 42,897,179.51	219
3	Su ve Su Hijyeni	\$ 2,898,873.93	98
4	Diğer Sosyal Alt Yapı ve Hizmetler	\$ 6,088,091.09	93
II	Ekonomik Altyapıların Geliş.	\$ 42,903,288	29
1	Ulaştırma ve Depolama	\$ 42,661,075	20
2	İletişim	\$ 242,214	9
III	Üretim Sektörlerinin Geliştir.	\$ 2,770,656	42
1	Tarım, Ormancılık, Hayvancılık, Balıkçılık	\$ 2,401,801	38
2	Sanayi, Madencilik, İnşaat	\$ 368,855	4
IV	Kültürel İşbirliği ve İletişimi	\$ 14,112,189	73
1	Kültürel İşbirliği	\$ 9,390,222	56
2	Sosyal Barışa Katkı	\$ 4,721,967	17
V	Acil ve İnsani Yardımlar	\$ 1,954,576	60
1	Deprem, Sel, Tabii Felaket	\$ 826,379	17

2	Gıda, Giyim, İlaç	\$ 1,128,197	43
	TOPLAM	\$ 176,709,436	893

Tablo – 3

6. TİKA’NIN AFGANİSTAN KAMUOYUNDAKİ ALGISI

Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı(TİKA) Afganistan’da yukarıda da ifade edildiği gibi Afganistan’ın Başkenti Kabil, Kuzey Vilayetlerinin merkezi olan Mezar-ı Şerif ve batı Vilayetlerinin merkezi olan Herat’ta ofisleri bulunmaktadır. TİKA, bu üç ofisinden Afganistan’ın genelinde faaliyetlerini sürdürmektedir. 2001 sonrası Afganistan’a birçok devletler tarafından yardım yapılmaktadır. Ancak TİKA kadar isimleri yayılmamıştır. Afganistan’da TİKA’nın ismiyle herkes aşinadır. Bunun nedenlerini şöyle özetlemek mümkündür: TİKA her şeyden evvel Afganistan’da 2004’ten bugüne kadar binin üzerinde gerçekleştirdiği proje/ faaliyetleriyle tanınmaktadır. TİKA personelinin diğer bir özelliği de her zaman Afgan halkı arasında bulunmasıdır. Afganistan’da TİKA Koordinatörleri bile yanında hiç bir asker taşımadan bir Afgan gibi Afganların etkinliklerine katılıp iyi veya kötü günlerinde onların yanında olmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca TİKA’nın 2004’ten günümüze kadar neredeyse Afganistan’ın her vilayetinde en azından yapmış olduğu bir eseri bulunmaktadır. Özellikle inşa edilen okullar ve maarif kurumlarına verilen destekler TİKA ve Türkiye bayrağını her yerde bulundurmaktadır. Bunların yanı sıra TİKA’nın birçok faaliyetleri halk talebi üzerine hayata geçirilmektedir. Bu da TİKA’nın Afgan halkı nezdinde tanınmasına bir nedendir.

TİKA’nın Afganistan’daki faaliyetleri Afgan medyasında da sürekli yansımaktadır. TİKA tarafında yapılan projelerin açılış törenleri Afgan televizyonlarında ve internet haber sitelerinde geniş bir şekilde yer almaktadır. Hatta açılış törenleri televizyon kanallarında canlı olarak verilmiş ve her saat başı haber bültenlerinde tekrarlanarak yayınlanmıştır.²³⁰ TİKA tarafından yapılan eserlerin açılış törenlerinde Afganistan’ın üst seviyelerindeki

²³⁰ Meydan Vardak’ta Hamid Karzai Lisesinin Açılışı, [https://www.avapress.com\(e.t.28.02.1393\)](https://www.avapress.com(e.t.28.02.1393))

bürokratları katılmaktadır. TİKA katkılarıyla yaptırılan 1500 öğrencilik Kabil Kız Enstitüsü'nün 17 Nisan 2017 tarihinde düzenlenen Mezuniyet törenine Afganistan İcra Heyeti Başkanı Dr. Abdullah Abdullah katılarak Türkiye'nin ülkesine eğitim, sağlık ve altyapı çalışmalarına verdiği destekten dolayı teşekkür etmiştir. Afganistan ve Türkiye televizyonlarında yayınlanan bu törende Abdullah Abdullah ikili ilişkilerin Türkiye'nin her alanda verdiği destekle daha da büyüdüğünü vurgulayarak şu ifadeyi kullanmıştır: *"Türkiye ve Türk halkına buradan teşekkürlerimi iletiyorum. TİKA kanalıyla bizlere ulaştırdığınız hizmetler bu zor günlerimizde bizleri güçlendirmektedir."*²³¹

TİKA'nın diğer faaliyetlerinden en görünür olanı "TİKA Yetim Buluşmaları" olup, genel olarak TİKA Yerleşkesinde (Kabil'de) yapılmaktadır. Proje; yetim çocukları "şeref misafiri", davet edilmiş bakan, vali ve milletvekillerini de "hizmet edici" ön kabulü üzerine kurgulanmıştır. Böylece hemen her ay birden fazla üst düzey Afgan yetkili yemek dağıtmak üzere TİKA'ya gelmiş, ikili görüşmeler yapılmış ve birlikte yetim çocuklara hizmet edilmiş, onlarla birlikte oyun oynanmış ve hediyeler verilmiştir. Afganistan Bakanlar Kurulunun üçte biri ile birlikte çok sayıda vali, milletvekili ve sivil toplum kuruluşlar temsilcisi bu programlara katılmıştır. TİKA'nın bu faaliyetleri televizyon kanallarında yer almıştır. Böylece bir yandan görsellik sağlanırken diğer yandan yetim çocukların sorunları ile ilgili "toplumsal farkındalık" yaratılmıştır.²³² Genelde TİKA'nın faaliyetleri aralarında TRT'nin de bulunduğu birçok Afganistan televizyon kanallarında tarafından izlenerek yayınlanmaktadır.

²³¹ Afganistan'dan TİKA'ya Teşekkür,

<https://www.youtube.com/watch?v=1kjGUONk7mw>(e.t.17.04.2017)

²³² TİKA'nın Afganistan faaliyetleri, <https://www.youtube.com/watch?v=Z2KboEN8hr8>(26.12.2015)

SONUÇ

Türk – Afgan Münasebetleri çok uzun yıllar öncesine dayanmaktadır. Türk – Afgan münasebetlerinin gelişmesinde ve bugüne kadar sağlam ve samimi bir şekilde sürmesinde Hz. Mevlana Celaleddin Muhammed Belhi – Rumi, Mahmud Tarzi, Cemal Paşa, Enver Paşa gibi birçok kişinin katkıları olmuştur. Mevlana, Türk ve Afgan halkları arasında çok önemli münasebetleri kuran bir beyindir. Afganistan'ın bugünkü Belh Vilayetinin Belh İlçesinde doğup babası ile uzun bir seyahat sonucu Anadolu'ya vasıl olan Hz. Mevlana, Anadolu'ya mal olmuş ve Türk halkı tarafından sahip çekilmiş müstesna bir değerdir. 1228 yılında Konya'ya yerleşen Mevlana, Afganistan'dan Anadolu'ya gelen ilk Fahri Sefir olarak tanınmaktadır. Türkiye, iki ülkenin ortak değeri olan Mevlana adına Afganistan'da Mevlana Köyü, Mevlana Araştırma Merkezi gibi birçok eser yapmış ve Mevlana Celaleddin Afgan – Türk Üniversitesi gibi büyük Projeleri gerçekleştirmeyi planlamıştır.

Türk – Afgan münasebetlerinde katkısı olan diğer bir isim de Mahmud Tarzi'dir. Tarzi, bir Afgan aydını olarak Afganistan – Türkiye münasebetlerinin geliştirilmesinde önemli rol oynamıştır. Tarzi Yaşamının önemli bir bölümünü Türkiye'de geçirmiştir. Mahmut Tarzi'nin dünyaya bakışının şekillenmesinde Türkiye'deki kültürel ortam önemli rol oynamıştır. Afganistan'ın en büyük aydınlarından biri olarak tanınan Mahmud Tarzi, aynı zamanda Afgan gazeteciliğinin babası olarak da tanınmaktadır. Mahmud Tarzi'nin babası Gulam Muhammed Han Tarzi, ailesiyle birlikte 1882 yılında Hindistan'a sürgüne gönderildikten sonra kendi isteğiyle Osmanlı topraklarına yerleşerek bir daha Afganistan'a dönmemiştir. Osmanlı topraklarında eğitim almış, Osmanlı vatandaşıyla evlenmiş ve kendini buralarda yetiştirmiş Mahmud Tarzi ise 1902 yılında Afganistan'a dönerek ülkesini modernleştirmek için üzerinde önemle durduğu konulardan biri de Türk uzmanlarından olabildiğince faydalanmak olmuştur. Bu kapsamda 1908 yılı itibariyle Maliyeci Hilmi Fehmi, Doktor Münir İzzet, Eczacı Muhammed, Mühendis Rıza, Baskı Ustası ve Sanatçı Muhammed Fazlı, Albay Hasan Hüsnü ve Hasan Hilmi Efendi gibi birçok Türk aydınlarını Afganistan'a getirmeyi başarmıştır. Türk uzmanlarının her biri kendi alanlarında kolları sıvarsak ciddi ve dürüst olarak çalışmışlardır. Afganların sevgisini kazanan Türkler aynı zamanda Afganlara da Türkleri sevdirmişlerdir. Böylece Mahmud Tarzi'nin Türkiye ve

Afganistan arasındaki kardeşlik köprüsünün kurulmasında büyük katkısı olmuştur. Mahmud Tarzi, aynı zamanda Mustafa Kemal Atatürk ile Afganistan kralı Emanullah Han arasında kurulmuş kardeşlik seviyesinde münasebetin de mimarı olarak tanınmaktadır.

Türk – Afgan dostluğunun gelişmesinde Osmanlı Ordusu Subaylarından Cemal ve Enver Paşalarında katkıları olmuştur. 1920 – 21 yıllarında Türkistan ve Afganistan’da faaliyet gösteren Cemal ve Enver Paşalar Afganistan’ın Bağımsızlığına kavuşabilmesi için gerçekten yoğun bir mücadele vermişlerdir. Ayrıca Cemal Paşa beraberinde getirdiği Türk zabitlerinin yardımıyla Afganistan ordusunu yeniden tanzim etmiştir. Aynı şekilde Afganlar Türkiye topraklarının işgali karşısında büyük teessür yaşamış ve Türkiye’nin Kurtuluş savaşında büyük fedakârlıklarda bulunmuştur. Türkiye ve Afganistan ilkleri gerçekleştiren iki dost ve kardeş ülkedir. TBMM’nin Hükümetini tanıyan ilk ülke Afganistan olmuştur. Ankara’da büyük elçilik açarak ilk elçi gönderen yine Afganistan olmuştur. Ayrıca Afganistan kralı Emir Emanullah Han 1928’in Mayıs ayında Türkiye Cumhuriyetini ilk ziyaret eden devlet adamı olmuştur. Aynı şekilde Taliban rejiminden sonra Afganistan’ı ilk ziyaret eden Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı İsmail Cem olmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 18 Ekim 2014’te Afganistan’ın ziyaret etmiştir. Afganistan’ın yeni Cumhurbaşkanı’na devir tesliminden sonra ilk resmi teması gerçekleştiren ülke de bu ziyaretle birlikte Türkiye olmuştur. Böylece iki ülke her zaman birbirinin yanında yer almışlardır.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’ye dünyanın en büyük terör saldırılarından biri yapılmıştır. ABD yönetimi, Terör Örgütüne mensup Usame Bin Ladin’i saldırılardan sorumlu tutarak Afganistan’daki Taliban yönetiminden Usame Bin Ladin’i teslim edilmesini talep etmiştir. Taliban yönetimi ret cevabı verince, ABD/NATO 7 Ekim 2001 tarihinde Afganistan’a “Sınırsız Özgürlük” adını verdiği hava taarruzunu başlatmıştır. Müdahalenin ardından Afganistan’da yeni yönetimin temelini atmak için Almanya’nın Bonn kentinde taraflar bir araya gelmişlerdir. Bonn anlaşması sonucu, Afganistan’ın bugünkü yönetiminin temeli atılmıştır. Bonn Konferansında, Afganistan’da güvenlik ve istikrarı tesis etmek için, BM Güvenlik Konseyi tarafından Uluslararası Güvenlik Destek Gücü (ISAF)’ın kurulmasına karar verilmiştir. Bu karara göre ISAF gücü her altı ayda bir

uzatılması ve komuta değişikliği ile Kabil’de göreve başlamıştır. ISAF Afganistan’da İngiltere’nin komutası altında 21 ülkeden yaklaşık beş bin askerle işe başlamıştır. İngiltere’den sonra ISAF komutanlığını Türkiye devralmıştır. Türkiye ISAF’a aktif destekte bulunan memleketlerden biri olarak bu görevi başarıyla 20 Haziran 2002’den 10 Şubat 2003 tarihleri arasında 1300 personelden oluşan katkısı ile ISAF’ın ikinci dönemine komutanlık etmiştir.

Türkiye’den sonra ISAF komutasını 10 Şubat 2003 tarihinde Almanya ve Hollanda Müstereken devralmıştır. 10 Şubat 2003 – 11 Ağustos 2003 tarihleri arasında ISAF komutanlığını yapan Almanya ve Hollanda güçleri, 11 Ağustos’ta bu görevi NATO’ya devretmiştir. Türk Silahlı Kuvvetleri, Afganistan’daki ISAF komutanlığını İkinci kez 13 Şubat 2005 tarihinde Afganistan’ın başkenti Kabil’de düzenlenen 1600 kişiden oluşan Türk birliğiyle Avrupa kolordusundan devralmıştır. Türkiye, bu görevi 6 ay süreyle yürütmüştür. Türkiye, ISAF yedinci döneminde 1450’si Türk, 30 ülkeden 8000 personele komuta etmiştir. Tüm bu süreçte Türk Silahlı Kuvvetleri hiç bir sıcak çatışmaya girmemiştir. Türk askerleri, Afgan halkı ile yakından ilişki kurarak Afgan halkı tarafından memnuniyetle karşılanmaktadır. Türkiye’nin Afganistan’daki farklı alanlarda sürdürmekte olan çalışmaları Afgan halkı tarafından kabul görülmektedir. Hâlbuki yapılan Anket ve araştırmalara göre Afganistan halkının çoğu NATO güçlerinin işgalci olarak görmekteledir. Almanya’da bulunan Konrad Adenauer Vakfı’nın yaptığı anket sonucuna göre Afgan halkının yüzde 56’i Afganistan’da bulunan NATO güçlerini işgalci olarak görmektedir. Türk Silahlı Kuvvetleri Operasyonlara katılmaması, Müslüman olması, yerli insanlara saygılı davranarak her zaman silahsız sivil insanların aralarında bulunarak farklı alanlarda yardımlarda bulunmasından dolayı Afganlar tarafından sevilmektedir. Genel olarak Türkiye 2001 sonrası Afganistan’ın yeniden kalkınmasına ve istikrara kavuşmasına Vardak ve Cevizcan İl İmar ekipleri, ISAF komutasındaki askeri mevcudiyeti, Afgan polisinin eğitimi ve TİKA’nın proje/faaliyetleri vasıtasıyla destek vermektedir. TİKA Afganistan’da 2004 yılından buyan binin üzerinde Proje hayata geçirmiştir.

Tarihsel ve güncel boyutuyla Afganistan ve Türkiye arasındaki ilişkilerin incelendiği bu çalışma, konuyla ilgili literatür ve belgelerden yararlanılarak, aynı zamanda

alandanda sınırlı düzeyde de olsa gözlem gerçekleştirilerek tamamlanmıştır. Tezin temel bulgusu, Afganistan ve Türkiye arasında, farklı dönemlerdeki genel uluslararası konjonktüre bağlı krizler ve Afganistan'a yönelik emperyalist müdahaleler savaşında bile hep iyi ve yapıcı ilişkilerin gözlemlendiği yolundadır. Bu durum, her iki ülkede farklı dönem ve liderlik ya da yönetim altında da aynı şekilde devam etmiştir. Bunda, iki ülke halkının kültürel ve değer yargılarının birbirine yakınlığının da etkili olduğu ifade edilebilir.

KAYNAKÇA

KİTAPLER:

- AKKURT Mehmet, *Afganistan'ın Yapılanmasında Siyasi ve Ekonomik Stratejiler*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2005.
- AKŞİN Aptülahat, *ATATÜRK'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991.
- ALBAYRAK Recep, *Afganistan Türkleri*, Berikan Yayın evi, Ankara:2014.
- AMİN AFGAN Najibullah, 12. Sınıf Joğrafyası, Kabil, 1390.
- ARMAOĞLU Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarih 1914- 1995*, Akım yayınları, 11.Baskı.
- BUZURKMEHRİ Majeed, *Hozor NATO dar Afganistan wa chaalesh hai peshroy aan*, Fasl Naama-ı motalehat-ı rah borde, Danishgah imam Khumaini, 1389.
- CELALEDDİN Mevlana Muhammed-ı Belhi, *Mesnevi-i Manevi*, Arund Yayınları, Tehran, 1385.
- Center for strategic studies Ministry of foreign affairs of Afghanistan, *Afghanistan and the World (Asian, African countries and Australia*, Kabul Afghanistan, 2007.
- ÇAKMAK Haydar, *Uluslararası Krizler ve Türk Silahlı Kuvvetleri*, Platin yayınları, 1. Baskı, Ankara, 2004.
- DEHKHUDA, Ali Akbar, *Loghatnama-ı Dehhuda*, Nasher, Sazman moderyat wa barnama reze, jeld 16, İran,1341.
- DİNGİLOĞLU Selin, *Tarihin 11 Eylül Uğrağı Türkiye'den Akademik Bakış*, Seyir Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- ERMAN Kubilayhan, *Türk Milli Mücadelesinin Gizli Cephesi Afganistan*, gece kitaplığı, İstanbul, 2015.
- ERSOY Ömer, *Büyük Oyunda Kapanmayan Perde: Afganistan*, Gece kitaplığı yayınları, İstanbul 2015.

- FAZELYAR Fazıl rahman, *Jameha-ı Jahani wa dawlat-mellat saazi dar Afghanistan*, Entesharaat Sarwar Saadat, kabul ,1396.
- FAZLI Mehmet, *Afganistan'da Bir Jöntürk, Mısır Sürgününden Afgan Reformuna*, Çeviren, Kenan Karabulut, Yaylacık Matbaacılık, İstanbul 2007.
- *Geçmişten Günümüze Türk – Afgan İlişkileri*, Türkiye Cumhuriyeti, Genelkurmay Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı Yayınları Ankara, 2009.
- GUBAR Mir Gulam Muhammed, *Afghanistan Dar Masir-e Tarikh*, Matbe Mayvand, Jeld 1, Kabil: 1384.
- KAYNAK Mahir, *Yeni Dünya Düzeni*, Ayhan Matbaası, İstanbul, 2006.
- MOHAMMADİ Hayatullah, *Taser-e Jahani shdan bar farhang-ı Afghanistan*, Entesharat-ı Farhang, Kabul ,1393.
- MUTANOĞLU Metin, *Afganistan; Moğol İstilasından Amerikan İşgaline*, İlke Yayıncılık, İstanbul: 2006.
- NADİRİ Partaw, *Mawlana Jalaluddin Mohammad-ı Balkhi Az Balkh ta Qonya*, Enteshraat-ı Anjoman-ı Qalam-ı Afghanistan, Kabul, 1386.
- OĞUZ Esedullah, *Hedef Ülke Afghanistan*, doğan kitapçılık, İstanbul, 2001.
- ÖZMEN Süleyman, *Afga aydınlanmasının mimarı Serdar mahmud tarzi Han ve anıları* Türkiye iş bankası kültür yayınları, istanbul, Temmuz 2013.
- Qanon-ı Asasi-e Afghanistan, 1382.
- SARAY Mehmet, *Afganistan ve Türkler*, Kitabevi yayınları, İstanbul ,1997.
- SARAY Mehmet, *Dünden Bugüne Afghanistan*, Boğazçi Yayınları, İstanbul: 1981.
- SARIHAN Zeki, *Kurtuluş Savaşımız'da Türk- Afgan İlişkiler*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2002.
- SHAREQ, Bahruddin, *Fedralism wa Afghanistan*, Entesharaat-ı Andisha-ı Naw, 1390.
- SİVRİOĞLU Töre, *Başlangıçtan Günümüze Afganistan Tarihi* , kalkedon yayınları, İstanbul 2017.
- SPİNGHAR Jandad, *Turkey's Foreign Policy Towarda Afghanistan Post 2001*, Saed press, Kabul 1397

- ŞİMİR Bilal, *Atatürk ve Afganistan*, Ankara, Avrasya Stratejik Araştırmalar Merkezi yayınları , 2002
- TANİN Zahir, *Afganistan Dar Karn-ı Bistum*, Entesharaat-ı Urfan, Tehran, 1384.
- TARZİ Ömer, *İki Kral Bir Lider*, Paloma Yayınevi, İstanbul, 2014.
- WASİQ Ahmad Zaki, *Jaygah Afganistan Dar Seyasat Kharije Turkye*, Nasher, Danishgah Tabish, kabul 1396.

DERGİ VE MAKKALELER:

- CANDEMİR Murat, “Afgan Kralı Emanullah Han’ın Darülfünun’u Ziyareti” *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, Cilt 0, Sayı 4, Ocak 1997, ss. 89 – 98
- DAĞPINAR Mehmet Ali F, “Afganistan’da Mülkiye”, *Mülkiyeliler Dergisi*. Cilt:26, Sayı: 237, s. 176 (2002)
- ETKER Şeref, “Afganistan’da Türk Eczacıları, ORD. Prof. Selahattin Tandal” *Dergi Park Akademik*, Cilt 12 , Sayı 1, ss. 67 - 74, (Ocak 2010)
- Roznama-ı Jameha-ı Baaz, *Afganistan Tanha dar 65 fesad-ı khakash hakemyat darad*, Sal 4, Shomara, 760, s. 2 (09.05.1395)
- İMAMHOCAYEV Rahmanhoca, “Afgan aydını ve yazarı Mahmut Tarzi ve Osmanlı – Türkiye” Aktaran, *Osman Mert. A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 20,s.347,(Erzurum, 2002)
- İMAMHOCAYEV Rahmanhoca, “Afganistan ve Türkiye”, *A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 17, s. 265,(2001)
- ÖZER İlbeyi, “Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk resmi konuğu Afgan kralı Amanullah Han’ın Türkiye ziyaretinin Türk basınındaki yansımaları, “*Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish*”, Volume 8/11,s.283, (Fall 2013)
- SASAOĞLU, Dicle “NATO Müdahalesi ve Sonrasında Afganistan” *Bilgesam Analiz, Orta Asya*, No: 1176, (8 Ocak 2014)

- YILMAZ Aliye, “Emanullah Han’ın Islahatları ve Atatürk”, *SDÜ fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı: 21, ss.155-165, (Mayıs 2010)

TİZLER:

- AHMADİ Akbarsha, *Dini Tarihi ve Sosyolojik Boyutuyla Taliban Hareketi*,(Yüksek Lisan Tezi) Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilimdalı, Konya, 2011.
- KİRAN Akın, *Afganistan’ın Yeniden Yapılandırılmasında Türkiye’nin Rolü*,(Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, 2012.
- RASULİ Khalilullah, *1991 yılından günümüze kadar Afganistan ve Türkiye İlişkileri*,(Yüksek Lisans Tezi) Ankara Üniversitesi, 2008.

RAPORLAR:

- Afganistan İstatistik Kurumu, 1397/2018 Raporu, 2018
- Estimated Population of Afghanistan, 2017-2018, CSO Printing press, Kabul , June 2018.
- Kuzey Afganistan Projeleri, Mezar-i şerif TİKA raporu, 2016.
- Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, TİKA 2004 Faaliyet Raporu, 2005.
- Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, TİKA 2005 Faaliyet Raporu, 2006.
- ÇANKAYA Ali, TİKA 2006 Faaliyet Raporu. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı,
- GÜR Füsun, TİKA 2007 Faaliyet Raporu, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı öncü basımevi, Eylül 2008.
- GÜR Füsun, TİKA 2008 Faaliyet Raporu. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, baskı, Temmuz 2009.
- GÜR Füsun, TİKA 2009 Faaliyet Raporu, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Ankara, 2010.
- GÜR Füsun, TİKA 2010 Faaliyet Raporu, Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2011.

- YILDIZ Nurçin ,TİKA 2011 Faaliyet raporu. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2012.
- Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Raporlama ve Koordinasyon Birimi, TİKA 2012 Faaliyet Raporu, 2013.
- GÜR, Füsun, TİKA 2013 Faaliyet Raporu, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Bitur Basım Yayın ve Hizmet A.Ş, 2014.
- UMUT, Gökhan, TİKA 2014 Faaliyet Raporu, Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, Baskı, Özyurt Matbaacılık Ltd. Şti, 2015.
- YILDIZ Nurçin, TİKA 2015 Faaliyet Raporu. Türk işbirliği ve kalkınma idaresi başkanlığı, Baskı, Ütopya Grafik, 2015.
- Türk işbirliği ve kalkınma idaresi başkanlığı, Baskı, Ütopya Grafik TİKA 2016 Faaliyet Raporu, 2017.
- SALMAN Orhun Kerem, TİKA 2017 Faaliyet Raporu , Türk İşbirliği ve Koordinasyon Başkanlığı,

İNTERNET ADRESLERİ:

- Afgan kadın subaylara Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Eğitim, [https://www.haberler.com/afgan-kadin-subaylara-tsk-den-egitim-10399596-haberi/\(e.t.20.12.2017\)](https://www.haberler.com/afgan-kadin-subaylara-tsk-den-egitim-10399596-haberi/(e.t.20.12.2017))
- Afganistan Doğan Kışlası'nda Askeri Personele Hitaben Yaptıkları Konuşma, [https://www.tccb.gov.tr\(e.t. 18.10.2014\)](https://www.tccb.gov.tr(e.t. 18.10.2014))
- Afganistan istatistik kurumu, 1396 Raporu, <http://cso.gov.af>, (04.01.1396).
- Afganistan'ın derdi bizim derdimizdir” <https://www.sabah.com.tr> (25.12.2015)
- Afganistan'dan Pakistan'a Sığınan Türk Soylu Göçmenlerin Türkiye'ye Kabulü ve İskânına Dair Kanun, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc065/kanunmgkc065/kanunmgkc06502641.pdf (19.03.1982)
- AMİRİ Ali Dost, “Moqadamaye Bar Geopolitic Afghanistan”,<http://geo-af.blogspot.com/1390/03/23/post-3/>, (23.03.1390).

- Atatürk'ün 28 Ocak 1923 Tarihinde İzmit'te Halka verdiği demeç; <http://www.kemalizm1938.org/pdf/demecler1.pdf>
- Beshtar-ı mardom-ı Afghanistan NATO ra nero hai eshghalgar medanand, [https://www.dw.com\(e.t.18.10.2011\)](https://www.dw.com(e.t.18.10.2011))
- Chumhur başkanı Erdoğan Afganistan'da, [https://www.tccb.gov.tr\(18-10-2014\)](https://www.tccb.gov.tr(18-10-2014))
- Fayman-ı Amkari-e stratejik Ba Turkyta, Jareeda-ı Rasmi-e Afghanistan, shomara, 1241, sal:1395, [http://moj.gov.af\(e.t.25.03.1395\)](http://moj.gov.af(e.t.25.03.1395)); Afganistan –Türkiye arasında Stratejik Ortaklık ve Dostluk Anlaşma,[https://www.tbmm.gov.tr\(02.12.2015\)](https://www.tbmm.gov.tr(02.12.2015))
- ISAF'ın Komutası Türkiye'de, [https://www.amerikaninsesi.com\(e.t.20.06.2002\)](https://www.amerikaninsesi.com(e.t.20.06.2002))
- İsmail Cem Kabil'de, [http://www.radikal.com.tr\(e.t.17.12.2001\)](http://www.radikal.com.tr(e.t.17.12.2001))
- KARADOĞAN Kemal kadir, TİKA'nın Afganistan'daki Faaliyetleri, [https://www.youtube.com/watch?v=4AdeEeo16io&t=2s\(e.t.03.Eylül.2018\)](https://www.youtube.com/watch?v=4AdeEeo16io&t=2s(e.t.03.Eylül.2018))
- Mamooriat-i PRT-i Tükiye Fayanyaft. [http://elections.pajhwok.com/dr/2013/08/13-4\(13.08.2013\)](http://elections.pajhwok.com/dr/2013/08/13-4(13.08.2013))
- Marefe Mokhtasar-ı Afghaništa, [www.pajhwok.com,\(01.03.215\)](http://www.pajhwok.com,(01.03.215))
- ÖZMEN Süleman, “Bir Afgan aydını olan Mahmud Tarzi Han'ın Türk- Afgan İlişkilerine Etkileri” [http://www.ressjournal.com\(15.12.2017\)](http://www.ressjournal.com(15.12.2017))
- POPAL Karim, Eqlim-i Afghanistan, [http://maihan.org/?p=2725\(15.Augustus.2017\)](http://maihan.org/?p=2725(15.Augustus.2017)).
- QADİRİ Ali, *Qawaneen Asasi Az Dawray-i- Amanullah khan Ta Emroz*, [www.dailyafghanistan.com\(18.10.1391\)](http://www.dailyafghanistan.com(18.10.1391))
- Qanon-e Asasi-e Afghanistan, [http://www.bbc.com\(01.06.1384\)](http://www.bbc.com(01.06.1384)).
- SHAHİR Ali shir, *Sorud-i milli-i Afghanistan Az shaheen shahi Ta Jumhuri*, [http://khabarnama.net/blog/2017/01/11/afghan-national-anthem/\(22.10.1395\)](http://khabarnama.net/blog/2017/01/11/afghan-national-anthem/(22.10.1395)).
- Tarihce-i Akademi – i Polis-i Sivas, [http://www.sivaspomem.pol.tr/fa/sayfalar/Tarihce.fa.aspx\(e.t.21.1396\)](http://www.sivaspomem.pol.tr/fa/sayfalar/Tarihce.fa.aspx(e.t.21.1396))
- TERZİ Ömer Hz. Mevlana'dan Serdar Mahmud Tarzi'ye 800 yıllık Türk - Afgan dostluğu” [http://www.mahmudtarzi.com/type1.php?menu_id=14\(29.10.2007\)](http://www.mahmudtarzi.com/type1.php?menu_id=14(29.10.2007)).
- Türkiye – Afganistan siyasi ilişkilere, [http://www.mfa.gov.tr\(03.10.2016\)](http://www.mfa.gov.tr(03.10.2016))

- Türkiye Afganistan'da İkinci İlmar Ekibini açtı,
[https://www.haberler\(e.t.22.07.2010\)](https://www.haberler(e.t.22.07.2010))
- Türkiye cumhuriyeti ile Afganistan, İran ve Irak Devletleri Arasında Tanzim olunan Ademi Tecavüz ve Müşarere Muahedenamesi, Resmi Gazete, 27.01.1938, Sayı: 3819, Düstur Kaydı: III (19) 151 (297)
- Türkiye ISAF komutanlığını devretti, [http://arsiv.ntv.com.tr\(e.t.10.01.2003\)](http://arsiv.ntv.com.tr(e.t.10.01.2003))

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

TEZ ÇOĞALTMA VE ELEKTRONİK YAYIMLAMA İZİN FORMU

Yazar Adı Soyadı	Baburuddin JURAT
Tez Adı	NATO'nun Afganistan'a Müdahalesi Çerçevesinde Türkiye- Afganistan İlişkilerinin incelenmesi (2001-2016)
Enstitü	Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler
Tez Türü	Yüksek Lisans
Tez Danışman(lar)ı	Prof. Dr. İbrahim CANBOLAT
Çoğaltma (Fotokopi Çekim) İzni Kısıtlama	☐ Patent Kısıt (2 yıl) ☒ Genel Kısıt (6 ay) ☐ Tezimin elektronik ortamda yayımlanmasına izin veriyorum.

Hazırlamış olduğum tezimin belirttiğim hususlar dikkate alınarak, fikri mülkiyet haklarım saklı kalmak üzere Bursa Uludağ Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı tarafından hizmete sunulmasına izin verdiğimi beyan ederim.

Tarih: 13.12.18

İmza:

